MELLAN DET HYPERLOKALA OCH GLOBALA

JOURNALISTIKENS FÖRÄNDRINGAR OCH UTMANINGAR I EN DIGITAL TID

Vänbok till Gunnar Nygren

Red. Ester Appelgren & Andreas Widholm

Gunnar Nygren. Bild: Anna Hartvig (2020)

MELLAN DET HYPERLOKALA OCH GLOBALA

JOURNALISTIKENS FÖRÄNDRINGAR OCH UTMANINGAR I EN DIGITAL TID

Vänbok till Gunnar Nygren

Red. Ester Appelgren & Andreas Widholm

Södertörns högskola

Södertörns högskola
Biblioteket
SE-141 89 Huddinge

www.sh.se/publications

© Författarna

Publicerad under Creative Commons Attribution
3.0 Unported License

Omslag: Jonathan Robson
Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson
Tryckt hos Elanders, Stockholm 2020

ISBN 978-91-88663-96-2 (tryckt)
ISBN 978-91-88663-97-9 (digital)

Förord

ESTER APPELGREN & ANDREAS WIDHOLM

I februari 2020 gick Gunnar Nygren, Östersjöprofessor i journalistik vid Södertörns högskola, i pension. I denna skrift vill vi fira Gunnar och tacka för ett ovärderligt samarbete. Gunnar har betytt mycket för journalistikens utveckling i Sverige, både genom sin forskning och sin unika förmåga att samverka med mediebranschen. Med sitt starka driv har han varit en viktig del i uppbyggnaden av journalistutbildningen på Södertörns högskola och stöttat många av de forskare som jobbat i hans närhet. Samtidigt har Gunnar också bidragit med viktiga kritiska perspektiv på nedmonteringen av lokaljournalistiken i Sverige, och kring teknikutvecklingen och de-professionaliseringen av journalistrollen. Hans forskning har ofta haft ett genuint internationellt anslag, vilket synts i ett flertal komparativa studier kring exempelvis politisk kommunikation, faktagranskning och journalistikens roll i internationella konflikter där länder som Ryssland, Ukraina, Polen och Finland ingått.

Det är svårt att hitta en person i högskolevärlden som är så generös och inkluderande som Gunnar. Han har alltid haft en stark drivkraft i att engagera och lyfta människor som befinner sig i tidiga karriärsteg och han ger gärna bort sina idéer utan något slags prestige i det. Det viktiga är att idéerna realiseras, att projekt blir av, och att journalistiken utvecklas. Får han ett projektuppslag hittar han därför snabbt både forskare och personer från branschen för att tillsammans sätta igång projekt som kan leda till forskning likväl som konkreta effekter för journalistiken. Men, Gunnars starka engagemang har naturligtvis också sina baksidor. Gunnar är ganska otålig när det gäller administrativa processer om de kommer i vägen för det han tycker är viktigt. Och vad Gunnar tycker är viktigt eller oviktigt är också en ledstjärna och ett definierande karaktärsdrag för hur han beter sig i vardagen. Under en resa till den högt renommerade konferensen *Future of Journalism* i Cardiff, Wales, bodde Gunnar och några av oss forskare på samma lite skruttiga hotell i centrala Cardiff. Under natten gick brandlarmet, inte en, utan flera gånger. Utöver det ljudliga larmet hade hotellet också ordnat så att taklampan blinkade i rummet när larmet utlöstes. Det var omöjligt att undgå, än mindre sova den där natten. Hotellgästerna samlades nere på gatan flera gånger, men Gunnar syntes aldrig till. Han berättade senare att han bara hoppat upp på sängen och skruvat ur taklampan, satt i öronproppar och sen sovit tills det

blev morgon. På samma sätt kan det hända att han avfärdar inflytelserika personer från branschen om han tycker att de har fel, eller administrativa processer inom högskolevärlden som han ogillar. Det som är spännande är att han faktiskt alltid lyckas göra detta med bibehållen framgång, utan att bränna några broar vare sig med branschen eller med högskolans chefer på olika nivåer.

Genom åren har Gunnar toppat Södertörns högskolas lista över forskare som syns mest i medierna näst intill varje månad. Han har alltid tagit samverkan på stort allvar och organiserat projekt med mediebolag, forskare och andra aktörer. Gunnar har också medverkat i många öppna seminarier och debatter om medieutvecklingen genom åren. I bild 1 syns medieexponeringen av Gunnar de senaste fem åren och uppdelat per län, där flest artiklar där Gunnar intervjuats syns i Södermanlands län.

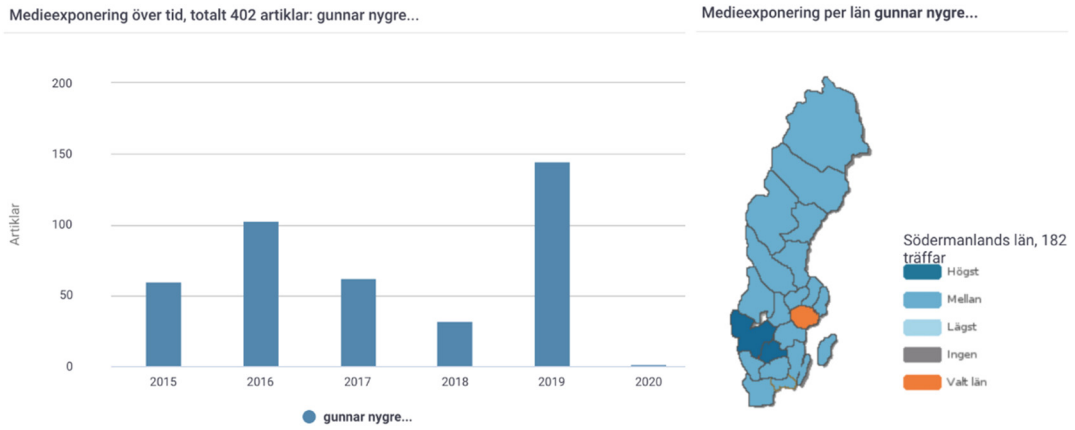

Bild 1: Mediexponering över tid och per län för "Gunnar Nygren, Södertörns högskola" 2015–2020, baserat på träffar i Retriever Mediearkivet.

Gunnar syntes i medierna i många olika sammanhang under de fem år som diagrammet visar. Det som dominerade 2015 var en nyhet där Gunnar gick hårt ut mot medieforskare som han ansåg dåligt pålästa kring samspelet mellan journalistiken och teknikutvecklingen. 2016 handlade mycket av mediebevakningen om den undersökning han utfört som beskrev kommunernas bristande journalistik. 2017 uttalade sig Gunnar bland annat om vissa politikers misstro mot mediernas sätt att bevaka samhällsfrågor. 2018 lämnades en rapport om vita fläckar i lokalbevakningen avtryck i medierna, och 2019 uttalade sig Gunnar om nedläggningen av ett antal lokaltidningar.

Privat är Gunnar engagerad i Skottvångs gruva, simmar, paddlar kanot och reser ofta till barnbarnen uppe i norr. Han har ett förflutet som journalist på en rad lokaltidningar, men bytte efter många år bana och satsade på utbildning och forskning istället, först på JMK vid Stockholms universitet där han disputerade i journalistik 2005, och från 2008 och framåt vid Södertörns högskola där han blev utsedd till professor 2012. Gunnar är författare till flera böcker som används flitigt inom forskning och undervisning över hela Norden. Han har ett stort internationellt kontaktnät och har innehaft uppskattade positioner utanför Sverige, bl.a. som docent i journalistik vid svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingfors universitet, och som gästprofessor vid Högskolan i Oslo och Akershus (nuvarande Oslo met).

Men hur kan man mer i detalj beskriva Gunnar som person, vän, kollega och forskare? Vi är många som fått chansen att jobba med Gunnar och som lyfts hans kontaktnät, projektidéer och förslag på aktiviteter. I den här boken kommer kollegor från nu och då bidra till att lägga pusslet om Gunnar, med aktuella bransch- och forskningsfrågor som hjälp. Det finns bara en Gunnar, han är unik. Det står helt klart att utan honom skulle det journalistiska forskningsfältet i Sverige se ut på ett helt annat sätt och säkerligen vara betydligt fattigare.

De forskare och journalister som skrivit kapitel i denna bok har fått välja sitt tema och står själva för texten i sitt kapitel. När vi fick in texterna kunde vi se fyra huvudsakliga spår: Mediepolitik och demokrati; Kris, medieskugga och möjligheter; Gunnar som inspiratör; Framtidens journalister och fortbildning. Vi är som redaktörer stolta över att en så fantastisk grupp forskare och journalister velat medverka i boken. Tack Gunnar, och tack alla kapitelförfattare för att detta projekt har kunnat realiseras!

Stockholm den 7 mars 2020
Ester Appelgren och Andreas Widholm

Innehåll

Mediepolitik och demokrati
13

Inte bara medieskugga
LARS NORD
15

Journalistik och demokrati
– en ambivalent kärlekshistoria
ELIN GARDESTRÖM
23

Knastertorra fakta och känslostyrda triggers
– Bra journalistik är konsumerad journalistik
JONAS NORDLING
35

Myten om datajournalistik
ESTER APPELGREN & ANDREAS WIDHOLM
39

Om alltings av-, de-, och re
TOM MORING
53

Kris, medieskugga och möjligheter
67

Pressad profession pallar trycket
ULRIKA HEDMAN
69

Med fokus på nära journalistik
CARINA TENOR
79

Att sätta vita fläckar på mediekartan
LARS TRUEDSON & MICHAEL KARLSSON
83

Hälsningar från publiken:
"Ge oss lokala och konstruktiva nyheter med kontext"
HENRIKA ZILLIACUS-TIKKANEN
93

Guldålder
TORBJÖRN VON KROGH
105

När tidningsbuden var ett konkurrensmedel
LARS-ÅKE ENGBLOM
123

När mångfalden blev till enfald
– med Östergötland som exempel
CHRISTOPH ANDERSSON
131

Gunnar som inspiratör
137

Att möta utmaningar i medielandskapet
INGELA WADBRING
139

I skuggan av en pionjär inom svensk medieforskning
OSCAR WESTLUND
147

Walk Not Only Under the Street Light:
Episodes of PhD Supervision from a Student's Perspective
MILDA MALLING
157

Medierna och tekniken – en komplicerad historia
MALIN PICHA EDWARDSSON
163

Anteckningar från några dagar i St Petersburg
JAN-OLOF GULLÖ
169

Tre starka skäl att hylla vår vän Professorn
JÖRAN HÖK
177

Framtidens journalister och fortbildning
181

Praktik och teori på Nytt i Flempan
SANNA VOLNY
183

Sustaining dialogue
– A Södertörn case study on journalism departments and the sustainable development goals
NINA SPRINGER & LIUDMILA VORONOVA
195

Datajournalistik till massorna
HELENA BENGTSSON OCH KRISTOFER SJÖHOLM
207

Författarförteckning
211

Mediepolitik och demokrati

Inte bara medieskugga

LARS NORD

Det har upprepats så många gånger att det nästan blivit en sanning: Forskning tar för lång tid för att vara samhällsrelevant och angelägen i politiska beslutsprocesser. Den samhällsvetenskapliga forskningen är därtill omstridd, med stundtals motsägelsefulla slutsatser och policyrekommendationer, och följaktligen tämligen svårtolkad för beslutsfattare under stark tidspress. Därför säger sig inte justitieministern kunna sitta och vänta på en enig kriminologkår innan beslut om skärpta straffsatser aviseras, och därför ger infrastrukturministern klartecken för höghastighetståg långt innan nationalekonomerna samlat sig kring en gemensam slutsats om de samhällsekonomiska vinsterna av en sådan satsning. Visst är det bra med forskning, men praktisk politik har inte tid med oändliga seminarieövningar, ängsligt garderande bisatser och överdriven granskningsexercis!

Detta synsätt tycks ha slagit rot också vad gäller svensk medieforskning. Den tid är sedan länge förbi då landets ledande medieforskare hade centrala roller i policyprocessen som huvudsekreterare eller experter. Man får i allmänhet gå tillbaka till 1960- och 1970-talen för att hitta typiska sådana exempel. 1960 års radioutredning hade docenten i statsvetenskap Ingemar Lindblad som huvudsekreterare, 1967 års pressutredning Lars Furhoff och 1972 års pressutredning Stig Hadenius i samma roll (SOU 1965: 20; SOU 1968: 48; SOU 1975: 79). Mönstret fortsatte i kommande utredningar med Karl-Erik Gustafsson som huvudsekreterare (SOU 1980: 32), medan 1994 års pressutredning var starkt inspirerad av det expertutlåtande om mediernas demokratiska funktioner av Kent Asp som gjordes inom ramen för utredningen (SOU 1994: 94). Forskningsrönen gjorde ett tydligt avtryck på underlagen för de mediepolitiska besluten. Och medieutredningarna fick ta tid, oftast flera år, samtidigt som förstås också medieutvecklingen gick betydligt långsammare än i dag.

På senare år har medieforskningen fått det allt svårare att genomsyra den politiska processen. Utredningar om dagspress och public service har ibland som tidigare letts av parlamentariker från alla partier, samtidigt som det blivit vanligare med enmansutredare eller en grupp av experter från olika samhällssektorer. Inslaget av medieforskare har varit tämligen begränsat, även om aktuell forskning har uppmärksammats i vidhängande forskarantologier som i den senaste medieutredningen (SOU 2016: 30). Det är dock inte särskilt

djärvt att påstå att medieforskningens samlade genomslag i utformningen av svensk mediepolitik har blivit mindre påtaglig under senare decennier. Om det främst beror på att forskningen blivit mindre intressant och upplevs som mindre samhälleligt relevant, eller på att den uppfattas som för akademiskt omständlig, motsägelsefull och långsam är inte helt lätt att säga.

Den brittiske medieforskaren Des Freedman menar att den främsta orsaken till forskningens minskade inflytande i dessa policyprocesser kan förklaras av ändrade politiska preferenser. Vår tids beslutsfattare är hårt trängda av högljudda medielobbyister och allt mer polariserade partsintressen med åtföljande krav på snabba och verkningsfulla åtgärder. Ofta utgår också nutida medieutredningar från tämligen precisa direktiv med tydligt utpekade önskvärda färdvägar, med mindre utrymme för förutsättningslös prövning av olika alternativa lösningar. Det ger generellt mer utrymme för ja-sägare än för kritiska och ifrågasättande perspektiv. Freedman talar till och med om en ”marginalisering av akademiker” (Freedman, 2008: 102) i dessa sammanhang. Marginaliseringen menar han uppstår för att medieutredningar oftast har en benägenhet att prioritera instrumentella problemformuleringar och är föga intresserade av ifrågasättande perspektiv. Freedmans slutsats är att forskarna fortfarande har goda möjligheter att göra sig hörda i samhällsdebatten i mediefrågor, men att en förutsättning för att de ska få politiskt genomslag är att de ansluter sig till rådande politiska värderingsmönster och policyförslag. De empiriska beläggen för forskarnas minskade inflytande hämtas här framförallt från Storbritannien och USA, men det finns knappast skäl att hävda att utvecklingen i Sverige borde avvika markant på denna punkt (Freedman, 2008).

Mot den bakgrunden är det lätt att teckna en allmän samtida bild av medieforskningen som mediepolitikens misslyckade följeslagare. För otydlig, för sen och för mångfacetterad har den slutligen blivit allt mindre relevant för politiska beslutsprocesser som måste reagera allt snabbare på allt mer genomgripande medieförändringar. Klyftan mellan medievetenskapen och mediepolitiken har växt, och den förras inflytande och påverkan över den senare har minskat.

Här skulle denna, tämligen sorgliga, betraktelse kunna sluta. Men den något ensidiga berättelsen om forskningens långsamhet och otidsenlighet förtjänar att utsättas för ytterligare prövning. Hur rimligt är det att påstå att mediepolitiken är stum för nya forskningsrön? Räcker det med att jämföra underskrifter i statliga utredningar för att säga att forskningen tappat mark i förhållanden till andra samhällsintressen?

I syfte att närmare undersöka den saken ska detta kapitel fortsättningsvis översiktligt följa hur begreppet medieskugga utvecklats i den svenska debatten; vilket genomslag begreppet fått och i vilka sammanhang det kommit att refereras. Exakt när ordet första gången användes i en svensk kontext är inte helt klart, men den mest genomgripande introduktionen och ett försök till definition gjordes i boken *Medieskugga* som utkom på hösten 2002. Boken byggde på ett forskningsprojekt om mediebevakning och medieanvändning i några av Stor-Stockholms kranskommuner och baserades på kvantitativa innehållsanalyser och enkätstudier (Nord & Nygren, 2002).

I projektet definierades medieskugga både med avseende på att vissa geografiska områden bevakades mer sporadiskt och ensidigt i medierna, och på att vissa grupper av människor i dessa områden inte alls använde vissa medier. Medieskuggan uppstod därför att vissa medier sällan var intresserade av de områden där vissa människor bodde, och för att vissa människor inte heller var särskilt intresserade av att ta del av vissa medier. De genomförda undersökningarna bekräftade förekomsten av medieskugga utifrån båda dessa dimensioner, såväl vad gäller medieinnehåll som mediekonsumtion. Granskningen fördjupades tre år senare i en doktorsavhandling som belyste de skilda medievärldarna i Stor-Stockholms kranskommuner (Nygren, 2005)

Eftersom mediemarknaden i dessa storstadsområden tidigare inte varit särskilt väl belyst fick båda dessa studier viss uppmärksamhet i den offentliga debatten. En genomgång av begreppet ”medieskugga” i Mediearkivet visar också att förekomsten av begreppet ökade de år som de akademiska publikationerna berörde ämnet. De två arbetena från 2002 och 2005 förmådde uppenbarligen att nå ut i en något vidare krets och begreppet blev uppmärksammat i en vidare samhällsdebatt. Något särskilt stort allmänt genomslag går det emellertid inte att säga att begreppet fick under dessa år, därtill är antalet omnämnanden allt för få (se figur 1).

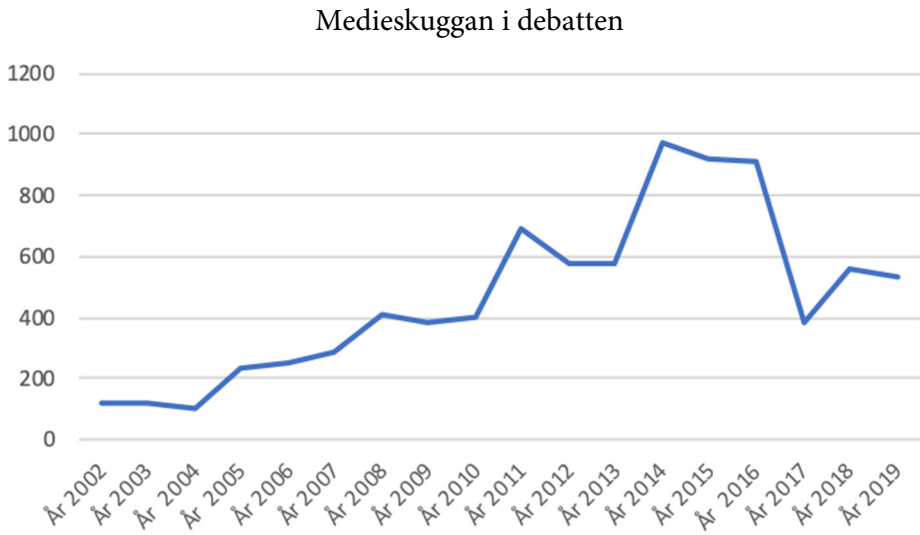

Figur 1. Förekomsten av begreppet ”medieskugga” i svenska medier. Figuren visar det totala antalet artiklar och inslag i alla svenska medier där ordet medieskugga förekommer. Källa: Mediearkivet/Retriever research 2019-12-30.

Inte heller kan de genomförda undersökningarna av storstadens mediestruktur sägas ha fått någon större betydelse för den samtida mediepolitiken. I slutbetänkandet från Presskommittén 2004 diskuterades visserligen begreppet medieskugga (oftast med prefixet ”den så kallade”) eftersom det berörts i direktiven till arbetet. Analysen gjordes huvudsakligen i ett appendix till betänkandet där de tidigare genomförda undersökningarna översiktligt refererades). I huvudtexten framhölls att problematiken kring medieskuggan var mångfacetterad. Kommittén valde att inte alls presentera några förslag för att komma tillrätta med problemet, eftersom bestämmelserna i presstödsförordningen hade som grundprincip att vara generella. Problemen med att få nya tidningar lönsamma gällde hela landet menade kommittén, och därför var inte ett stöd för sådana publikationer i vissa geografiska områden lämpligt (SOU 2006: 8).

I samband med att utredningen överlämnades till regeringen ställdes en del frågor i den allmänna debatten kring den ojämlika mediesituationen i storstadsområdena, men denna problematik stod inte på något sätt i centrum för betänkandet som i stället anknöt till mer traditionella presspolitiska åtgärder. Tanken på att med mediepolitiska interventioner göra något åt storstädernas medieskugga förefaller vid denna tid ha betraktats som mer eller mindre orealistiska av politiska skäl.

Därefter följde en lång period där också begreppet medieskugga hamnade i medieskugga. Som framgår av figuren ovan, baserad på Mediearkivet, spelade begreppet en liten roll i mediedebatten ända fram till 2015–2016 då begreppet åter kom att ventileras allt oftare med tanke på medieutvecklingen.

Det svenska medielandskapet genomgick under dessa år stora förändringar. Ett utslag av utvecklingen var att den tidigare svenska dagspressen successivt kom att omnämna sig som multimedieföretag med inriktning mot digital publicering. I detta sammanhang blev den traditionella tryckta dagstidningen en sekundär produkt för medieföretagen. Det ledde till ett paradigmskifte som kom att beröra flera nivåer vad gäller medieproducerad nyhets- och informationsförmedling i samhället: nya former av publicering och redaktionella arbetsprocesser och samtidigt ett nytt innehåll.

Strukturförändringarna har satt sina tydliga spår. De senaste tio åren har var tredje lokalredaktion lagts ner och över 2000 journalistjobb försvunnit (Nygren & Althén, 2014). Lokaltidningar har gått i graven, alternativt köpts upp av den större konkurrenten. Lokala mediemonopol formas i de nya mediehusen och omfattar inte bara lokalpressen, utan också gratistidningar, specialsajter och i vissa fall radio och tv. Lokala medieföretag har allt svårare att få publiken att betala för den egenproducerade journalistiken. Gratisnyheter finns på nätet i olika former. Annonsintäkterna går i allt högre grad från svensk dagspress till globala aktörer på digitala medieplattformar. Mellan åren 2006 och 2018 tappade de kommersiella svenska nyhetsmedierna nästan en tredjedel av sina reklamintäkter. Betalväggar har införts efter olika modeller, och det blir allt vanligare med sponsrad journalistik. Det är även viktigt att påminna om att lokaljournalistikens nedmontering inte bara är en fråga för olika regioner utan i grunden ett nationellt problem, eftersom många stora nyheter faktiskt har sitt ursprung i den lokala journalistiken i vad som ibland har betecknas som nyhetsjournalistikens ”näringskedja” (Lund, 2000).

En konsekvens av utvecklingen är att det i Sverige har uppstått allt fler platser med medieskugga och där mediebevakningen är begränsad eller obefintlig. Nedskärningarna har ibland drabbat hela orter, med resultatet att bevakningen av vissa geografiska områden försvagats eller helt upphört, och att medborgare inte har samma förutsättningar att ta del av oberoende nyhetsrapportering på olika platser i Sverige. Den rådande mediestrukturen präglas därför av en påtagligt ojämlik närvaro av nyhetsmedier i olika delar av landet.

Denna händelseutveckling kom att spela en stor roll för problemformuleringarna när en ny medieutredning aviserades 2015. I denna utrednings

olika volymer återkom begreppet ”medieskugga” i centrala avsnitt som en beskrivning av rådande medieförhållanden, och stor uppmärksamhet gavs de problem som hade att göra med att delar av landet stod utan mediebevakning, och att människors medieanvändning blivit allt mer fragmentiserad. I medieutredningen noterades att dessa ”medieskuggor” inte bara ledde till ett underskott på lokala nyheter i vissa delar av landet, utan också till ökade svårigheter för människor att hålla sig informerade om, och vara delaktiga i, den lokala demokratin (SOU 2015: 94; 2016: 30).

Den samlande uppmärksamheten kring begreppet medieskugga var under dessa år större än någonsin tidigare. Det gällde för centrala mediepolitiska dokument liksom för artiklar och inslag i nyhetsmedier och fackpress. Visserligen började också det alternativa begreppet ”vita fläckar” att bli allt mer vanligt förekommande som en synonym till medieskugga men innebörden var densamma.

I det nya mediestöd som infördes i Sverige från 2019 var ett av de grundläggande kriterierna att den svenska allmänheten skulle få tillgång till oberoende nyhetsförmedling oavsett var i landet som människor befann sig. En del av stödet till medierna hade därmed kommit att utformas efter de principer som diskuterades när begreppet medieskugga första gången uppmärksammades i medieforskningssammanhang 2002. Efter 17 år hade det akademiska begreppet blivit vägledande för mediepolitisk praxis.

Detta konstaterande ska nu inte ses som ett reservationslöst stöd för tesen att medieforskare alltid har rätt, och alltid är de bäst skickade att förutse den framtida medieutvecklingen. Så är sannerligen inte alltid fallet, och stundtals intresserar sig medieforskningen i stor utsträckning för inomvetenskapliga frågeställningar av begränsad betydelse för den som söker analysera de aktuella förändringarna av medielandskapet. Men det är samtidigt viktigt att förstå att forskningens styrka inte främst ligger i att vara bäst på att hålla koll på de allra senaste trenderna i medievärlden, utan erbjuda uthålliga analysverktyg för att förstå utvecklingen.

Denna snabbskiss av begreppet medieskuggas högst varierande roll och betydelse i den mediepolitiska diskussionen under de senaste decennierna ger således anledning till några reflektioner. Först kan konstateras att medieforskningen uppenbarligen inte alltid lider av att vara för sen. Den kan tvärtom ibland vara för tidig i ett mediepolitiskt sammanhang. Stor akademisk frihet att formulera forskningsproblem och frågeställningar behöver inte alltid vara i takt med tiden. Det innebär emellertid inte att forskningen är irrelevant, tvärtom kan den befinnas användbar i ett senare skede då

medieutvecklingen ställt mediepolitiken inför nya utmaningar. Det som ansågs fel då, blir helt enkelt rätt nu.

Det innebär också att relationen mellan medievetenskap och mediepolitiska processer rimligen bör studeras i ett bredare perspektiv än att bara statiskt räkna akademiker i utredningar och kommittéer. Helt klart finns i de flesta fall en motsättning mellan den vetenskapliga logikens sanningssökande och hypotesprövande gentemot utredningsväsendets krav på snabbhet, konkretion och implementering.

Denna motsättning är kanske mest tydlig i ett kortsiktigt perspektiv där forskningen alltid kommer på efterkälken och sällan kan producera underlag med samma effektivitet som utredningsapparaten, eller för den delen mediebranschen själv. Men i ett mer uthålligt och långsiktigt perspektiv finns skäl att uppmärksamma de betydligt gynnsammare förutsättningarna för en fruktbar dialektik mellan fri grundforskning och adekvat policyanalys. När ny tid kräver ny politik blir detta samspel särskilt tydligt.

Referenser

Althén, K. & Nygren, G. (2014). *Landsbygd i medieskugga: nedmonteringen av den lokala journalistiken och bilden av landsbygden i Dagens Nyheter*. Huddinge: Södertörns högskola.

Freedman, D. (2008). *The Politics of Media Policy*. Cambridge: Polity.

Lund, A. B. (red.) (2000). *Först med det sidste: En nyhedsuge i Danmark*. Århus: Ajour.

Nord, L. & Nygren, G. (2002). *Medieskugga*. Stockholm: Atlas.

Nygren, G. (2005). *Skilda medievärldar. Lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm*. Stehag: Symposion.

SOU 1965: 20. Radions och televisionens framtid i Sverige. 1960 års radioutredning. Stockholm. Ivar Haeggströms Tryckeri AB.

SOU 1968:48. Dagspressens situation. Betänkande av 1967 års pressutredning. Stockholm: Esselte.

SOU 1975: 79. Svensk press. Statlig presspolitik. Betänkande av 1972 års pressutredning. Stockholm: Göteborgs Offsettryckeri AB.

SOU 1994: 94. Dagspressen i 1990-talets medielandskap. En expertrapport från Pressutredningen -94. Stockholm: Fritzes.

SOU 2006: 8. Mångfald och räckvidd. Slutbetänkande av Presskommittén 2004. Stockholm: Fritzes.

SOU 2015: 94. Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar. Delbetänkande av medieutredningen. Stockholm: Wolters Kluwer.

Journalistik och demokrati – en ambivalent kärlekshistoria

ELIN GARDESTRÖM

Att journalistik är viktig för demokratin lär vi ut på journalistutbildningar, det traderas i läroböcker, förekommer i forskningsstudier, artiklar, utredningar och högtidstal. Men påståendet förklaras och underbyggs sällan, utan används ofta som en självklarhet för att legitimera journalistikens viktiga roll i samhället. Rent historiskt var yttrandefriheten viktig för utvecklingen mot demokrati. Ett av yttrandefrihetens uttryck var tidningar som på sin tid var en maktresurs för att lufta andra åsikter än kungens och kyrkans. Med tiden fick tidningar skydd av press- och tryckfrihet – men de är ändå något som är skiljt från yttrandefriheten, eftersom journalistik är en kommersialiserad och formaliserad form av informationsspridning i offentligheten som medborgarna har mycket lite inflytande över. Att journalistiken har burit på en föreställning av att vara folkets röst är och har alltid varit en illusion – och under senare år uppenbart ett daterat perspektiv, när ”folket” kan yttra sig och själv sprida sina budskap. Det förekommer en förvirring i de tillskrivna sambanden mellan begreppsliga storheter som yttrandefrihet, pressfrihet och demokrati. Att yttrandefrihet är nödvändigt för ett demokratiskt styrelseskick anser jag som självklart. Frågan är huruvida journalistiken kan anses vara en representant för denna yttrandefrihet.

I följande text vill jag problematisera självklarheten i kopplingen mellan demokrati och journalistik. Som idéhistoriker inom ett journalistiskt forskningsfält är jag intresserad av att undersöka traderade föreställningar som finns i det paket av normer som omger journalistiken. Denna fråga har skavt i mitt medvetande ända sedan jag gick en magisterkurs i journalistik med Gunnar Nygren som lärare. Jag har inga pretentioner att ge ett fullständigt uttömmande svar i denna komplexa fråga, men vill gärna initiera till en vidare diskussion. Gunnar Nygren har en annan inställning i denna fråga. I en antologi lärare och forskare på Södertörns högskola arbetar med, utvecklar han sig mångordigt om hur viktig journalistiken är för demokratin. En målsättning för mig är att göra honom så uppbragd att han inte vågar pensionera sig.

Internationellt finns gott om forskare som antingen vill återupprätta eller omdefiniera journalistikens förhållande till demokratin – eller det motsatta, att kritisera relationen och förklara den obsolet (Keane, 1991; Christians, et al.,

2009; Peters & Broersma, 2017). Det finns självfallet starka kopplingar som blir tydliga när pressfriheten beskärs i länder med problematiska demokratier eller i totalitära stater. Utvecklingen är i dessa aspekter negativ i många länder (Allern, 2019). Då är de journalistiska institutionerna viktiga för att försöka upprätthålla någon form av demokrati, och journalistiken har idag fått sällskap med aktiviteter på sociala medier i en dragkamp om inflytande och yttrandefrihet. En ny kommunikationsteknologi har tagits i bruk i kampen för yttrandefrihet och demokrati (Diamond & Plattner, 2012). Vad jag ifrågasätter är det universella och tidlösa i sambandet mellan journalistik och demokrati och jag menar att det i hög grad beror på vilken situation, vilken journalistik och vilken demokrati som åsyftas. Det är svårt att helt avvisa att medierna är viktiga för demokratin, men det är ett föregivet samband som är djupt problematiskt. För att analysera mediernas normsystem bör detta system förhållas kritiskt till en liberaldemokratisk värdegrund. Våra föreställningar om ”demokrati” och om ”tredje statsmakten” är insnärjda i den klassiska liberalismens idégods (Gardeström, 2009).

Slitstarka ideal om demokrati och journalistik

I en statsvetenskaplig idealmodell har journalistiken och medier haft en given roll genom att ge medborgare allsidig information och debatt som ger dem grunden för att fatta rationella och välinformerade beslut och därmed fullt ut kunna delta i den demokratiska processen (Westerståhl, 1972). En statsvetare som i detta hänseende hade inflytande var professor Jörgen Westerståhl. Han började med att forska om demokrati, för att därefter övergå till journalistik och medier, som han ansåg skulle tjäna demokratin. Symptomatiskt är att många statsvetare vars traditionella forskningsområde är de politiska institutionerna har ägnat sig åt forskning om mediernas roll i samhället. Detta vetenskapliga narrativ har varit slitstarkt och har kommit att ingå i litteraturen på journalistutbildningarna (Nord & Strömbäck, 2012). Det är heller ingen svensk uppfinning utan ingår i en global historieskrivning – tesen om massmediernas viktiga roll för demokratins utveckling är stark i anglosaxisk mediehistoria och kallas av kritiker för ett liberaldemokratiskt narrativ (Curran, 2002, s. 4).

Det är en idealbild med en lång historia som har kommit att ingå i flera teoretiska perspektiv. Jürgen Habermas offentlighetsteori utgår från en offentlig sfär med fri åsiktsbildning som en grund för en demokratisk utveckling (Habermas, 1984). Den borgerliga offentlighet Habermas beskriver handlar på en nivå om en historisk period från slutet av 1700-talet då en

borgerlig klass formerade sig i handelskapitalismens framväxt i ett motstånd mot adelns och kungens välde. Denna växande klass skapade sig diskussionsforum utanför de privata hemmen, ett mellanrum mellan familj och stat, där en opinion bildades som efter hand växte ut ur de fysiska rummen till tidningar. Habermas beskrivning handlar på en annan nivå om ett ideal för en rationell meningsskapande kommunikation som är viktig för en demokratisk utveckling. Han formar en idealtyp. Dessa två nivåer i Habermas offentlighetsteori har tolkats olika. John Michael Roberts och Nick Crossley ser det som positivt att Habermas väver samman filosofi och historisk och sociologisk empiri till en ”tät och sammanhängande mening” (Crossley & Robert, 2004, s. 2). Idéhistorikern Cecilia Rosengren (1998) menar att det finns stora svårigheter med Habermas två nivåer. Antingen ska Habermas läsas som om det funnits ett idealtillstånd i historien. Eller så ska Habermas läsas normativt, vilket innebär att den borgerliga offentligheten är en idealtyp som beskriver ett idealt tillstånd för mellanmänsklig meningsskapande kommunikation som aldrig har funnits. Rosengren anser inte att Habermas nivåer skapar en sammanhängande mening utan ser sammanblandningen av normativ nivå och empiri som djupt problematisk.

Det finns något hos Habermas som för tankarna till gamla ideal som kan uttryckas metaforiskt som en samling kring eken i den lilla schweiziska byn eller till samlingen på torget Agora i det antika Grekland. På torget i Aten samlades alla fria män för att fatta gemensamma beslut. Denna hägring av ett idealtillstånd går som en röd tråd genom västerländsk demokratiuppfattning. Historiska fakta ger en annan bild: Till Agora, hade bara fria män med egendom tillträde. De måste dessutom vara födda i Aten. Invandrare, kvinnor och män utan egendom var uteslutna. Ideal spricker lätt vid närmare granskning. Tillgången till yttrandefrihet och offentlighet är aldrig jämlik och alla medborgare är sällan medborgare på lika villkor i en liberal demokrati. En offentlig sfär är ett fält för en maktkamp. Eller som statsvetaren Olof Petersson menar, att om man ska analysera vem som har inflytande i ett samhälle ska man undersöka vem som kontrollerar informationsströmmarna. Det är en aspekt som är aktuell idag i frågan om kontroll av själva kommunikationsteknologierna (Petersson & Carlberg, 1990).

Att våra ideal speglar en hägring från demokratins urkälla Agora, kan öka förståelsen av skrivningar i utredningar och studier om medier och demokrati. I statliga utredningar slås kopplingen mellan medier och demokrati fast gång på gång. I pressutredningen 1975 beskrivs att medier är viktiga för den politiska kommunikationen och att ”massmedierna ska medverka till att förstärka och fördjupa den svenska demokratin” (SOU 1975:79, s. 79). För att

tjäna demokratin har medier tre viktiga uppgifter: att informera om och kommentera samhällsskeenden, att som allmänhetens representant granska samhällets eliter, samt att främja kommunikation mellan grupper i samhället (SOU 1995:37, s. 31). I medieutredningen 2016 finns en tydlig argumentation att staten bör stödja demokratiska värden genom att tillgodose medborgarnas tillgång till högkvalitativ journalistik som ger en oberoende rapportering och kritisk granskning. Det är svårt att argumentera emot utredaren Anette Nowak i detta, men när det är de kommersiella medierna som ska säkerställa demokratin gentemot digitaliseringens ”överhet, nya auktoriteter och makthavare” kan jag tycka att det finns en sammanblandning mellan demokratiska ideal och en traditionell kommersiell mediesektor (SOU 2016:80, s. 463). Nowaks slutord lyder:

> Men det är bara om medborgarna inser värdet och väljer att investera i kvalitativa mediers produkter och tjänster som de oberoende, kommersiella medierna kommer att bli långsiktigt hållbara. Det är bara om vi gemensamt lyckas bevara kvalitativa medier med kraft och förmåga att rapportera tillförlitlig information och granska makten som vi säkerställer en hälsosam demokrati. (SOU 2016:80, s. 463)

I dagens digitaliserade era kan yttrandefriheten i sociala medier anses vara ett problem, som hos Nowak. Den konkurrerar med den etablerade journalistiken som ska säkerställa en ”hälsosam demokrati”. Hur ska vi se på det? Det finns uppenbarligen en backlash där utopin om digitaliseringens demokratiserande effekter har bytts ut mot en dystopi. I kölvattnet av debatter om *fake news* and *post-truth* har bilden av sociala medier förändrats, från att vara demokratiserande till att vara ett hot mot demokratin (Farkas & Schou, 2020, s. 59). Men är journalisten som en professionell uttolkare av verkligheten en garant för demokratin? Johan Farkas och Jannick Schou menar att det finns ett dystopiskt narrativ bland västvärldens intellektuella att demokratin är under attack. Hoten kommer från sociala medier, bristande journalistik och okunniga människor som inte förstår demokrati. Demokratins kris framställs som en sjukdom, ett virus och något som ska botas (Farkas & Schou, 2020).

Minervas uggla flyger först i skymningen. Med det menar jag att vi lättare kan se sprickorna i den journalistiska traditionella modell som varit dominant de senaste 50 åren i dess skymning. Först när ett skeende nästan har passerats kan vi fullt förstå och analysera denna period. Det tidigare normala tillståndet för journalistiken praktik har fått konkurrens av ett nytt uttryck för yttrandefrihet som förändrar spelreglerna. Där finns både digitala auktoriteter, globala jättar,

näthatare och vanliga människor som uttrycker sina åsikter – via internet. Reuters Institute som följer digitaliseringens utveckling, är i sin rapport (Newman, et al., 2019, s. 9) oroad över utvecklingen. Digitalisering och pressade affärsmodeller kan leda till att journalistiken inte kan upprätthålla sitt uppdrag att granska makten och informera medborgarna. Sigurd Allern menar (2019, s. 351) att om mediemarknaden genererar usel journalistik, utan källkritik och där viktig samhällsinformation prioriteras bort, kommer det vara negativt för hela samhället.

Att oroa sig över att medierna inte klarar av att tjäna demokratin är å andra sidan något som forskare oupphörligen upprepat. I Demokratirådets rapport från 2005 är medieforskarna (statsvetare) bekymrade över medieutvecklingen. De menar att den har lett till ”problem för mediernas förmåga att utveckla det slags fri och oberoende journalistik som krävs för att uppfylla folkstyrelsens krav på upplyst förståelse och fri åsiktsbildning” (Petersson, et al., 2005, s. 180). Det finns en tendens att jämföra en normativ bild av demokratin med en empirisk undersökning av medierna och sedan klandra medierna för att inte nå upp till idealen om den goda journalistiken. Frågan som då kan ställas är vilken demokrati journalistiken ska jämföras mot? Det finns många demokratimodeller. Jesper Strömbäck har studerat vilka implikationer fyra olika demokratimodeller har på journalistiken och resultaten av studien ingår även i läromedel för journaliststudenter. Dessa modeller använder han som en normativ standard för att utvärdera kvaliteten på nyhetsjournalistiken. (Strömbäck 2005; Nord & Strömbäck, 2012, s. 21–24). Även om det naturligtvis är förtjänstfullt att inte se demokrati som en universell modell, är fortfarande de olika demokratiska idealen de mått som journalistiken ska mätas utifrån.

På något sätt är en stor del av medieforskningen fastkedjad vid Agora och vid idealbilden av det offentliga samtalet. Gunnar Nygren menar i sin avhandling, *Skilda Medievärldar*, att en diskussion om mediernas roll i samhället lätt blir normativ. Idealen tas för givna istället för att ses som föreställningar om mediernas roll som vuxit fram i en särskild historisk situation: ”Offentlighetsperspektivet utgår från att medierna har en roll utifrån tydliga normer och ideal, att de utvecklats till en politisk institution i nivå med riksdag, regering och förvaltning” (Nygren, 2005, s. 35).

Detta tangerar idealet om den tredje statsmakten, vilket är en väsentlig del av det som brukar kallas den liberala pressideologin, som även den stärker föreställningen om att medierna är en form av inofficiell demokrati-institution. En av dess centrala punkter är: Med stöd av sin oberoende ställning och förankring hos publiken fullgör pressen en självständig roll i den demo-

kratiska processen (Furhoff, 1974, s. 27–28). Idealet har formulerats på olika sätt i den anglosaxiska mediesfären. Exempelvis skriver Bill Kovach och Tom Rosenstiel att journalistikens primära syfte är att ge medborgare den information de behöver för att vara fria och självstyrande. De, som många andra, identifierar problem som kommersialism och teknologisk utveckling inom journalistiken, men idealen ligger ändå kvar och svävar i en tidlös rymd (Kovach & Rosenstiel, 2001, s. 17–18).

Argsint kritik av slitstarka ideal

Kritiker av denna slitstarka kärlekshistoria har inte saknats internationellt. James Curran kallar fenomenet för medieimperialism. Kopplingen mellan medier och ett demokratiskt styrelsesätt har exporterats över världen från en anglosaxisk kontext och paketerats som ett universellt ideal, alltsedan klassikern *Four theories of the press* gjorde entré på 1950-talet och introducerade en ideal liberal modell byggd på marknadsliberalism (Curran & Park, 2000, s. 5).

Kopplingen beskrivs av kritiska medieforskare som ett seglivat liberalt narrativ. De menar att många av deras kollegor sitter fast i ett otidsenligt paradigm som reproducerar kopplingen mellan journalistik och demokrati. Det blir ett fokus på vad journalistiken *bör* vara. Det blir också omöjligt för journalistiken att nå upp till vad den *borde* vara, eftersom idealen inte har någon förankring i det praktiska journalistiska arbetet. Istället för att hänga kvar i synsättet att journalistik är demokratins livsblod och i de normativa föreställningarna om dess roll, borde forskare koncentrera sig på vad journalistiken *kan göra* för människor idag (Steel, 2017; Zelizer, 2012; Peters & Broersma, 2017).

John Steel (2017) menar att journalistiken blir en syndabock eftersom den aldrig har lyckats uppfylla sin roll att ge en allsidig information till medborgare i en demokrati. Han vill vända på argumentationen och menar att det snarare är demokratin som har problem. När journalistik kopplas till demokrati framställs den som ett medel som ska rehabilitera demokratin. James Curran (2005) ser kopplingen som en del av ett liberaldemokratiskt narrativ om mediernas samhällsroll där mycket borde omprövas och i många fall slängas bort. Men han fruktar att det behövs en stor flyttbil för att frakta iväg alla dessa forskningsstudier om medier och demokrati som har producerats genom åren (2005, s. 122). Barbie Zelizer (2012) anser att relationen journalistik och demokrati är ett paradigm som sedan länge har passerat bäst-före-datum. Journalistiken ska inte reparera demokratin. Den är inte längre ett trovärdigt koncept för att förstå journalistik. Hon beskriver kopplingen

som en form av hyllvärmare, en dammig intellektuell boksamling som styrt vilken roll och relation medier och demokrati bör ha. Det finns ideologiska skäl bakom förbindelsen, menar hon, alltsedan Walter Lippman betonade vikten av journalistik och demokrati i USA på 1920-talet. Förbindelsen har varit en metod att exportera amerikanska och västeuropeiska värden utomlands. Journalistik har setts som en föregångare till demokrati av västligt snitt, något som ytterligare underströks under det kalla kriget. Zelizer (2012, s. 468) kritiserar medieforskare som sitter fast i detta paradigm. Hon menar att stora delar av journalistikforskningen bygger på en institutionaliserad kunskap om att denna relation existerar.

Beate Josephi undersöker kopplingen utifrån frågan hur mycket demokrati journalistik egentligen behöver för att fungera. Resultatet visar att journalistik kan existera i länder som inte har demokrati och ändå utöva en vidsträckt yttrandefrihet och agera självständigt. Även om demokratier tillhandahåller ett viktigt legalt ramverk för en fungerande pressfrihet kan journalistik fungera utmärkt ändå. Mediekanalen Al-Jazeera kan producera relevant journalistik för sin målgrupp utan att den verkar inom ramen för ett demokratiskt styrelseskick. Däremot finns inte samma frihet för journalister i Kina. Vad hon ifrågasätter är det automatiska sambandet mellan journalistik och demokrati. Journalistiken behöver frikoppla sig från demokratin, inte mätas utifrån dess ideala normer (Josephi, 2012).

Silvio Waisbord (2012) ställer frågan: vilken demokrati och vilken journalistik? Han ser att såväl demokrati som journalistik är svårtolkade och mångtydiga fenomen, även om de sprids över världen som ideal med universell strålglans. I själva verket är de alltid situerade i en särskild kulturell och politisk kontext som omtolkar deras betydelser. Demokrati är ett styrelseskick som är globalt accepterat, även i länder där demokrati mer är läpparnas bekännelse. När länder som Nicaragua och Venezuela håller val som beskrivs som demokratiska har dessa staters syn på journalistikens roll mycket litet att göra med den anglosaxiska traditionen om journalistik och medier. Han menar att journalistik och demokrati måste hållas isär. Den typ av demokratisk journalistik som exporterats över världen bör förpassas till ett akademiskt antikvariat (Waisboard, 2012).

Att stryka journalistiken medhårs – eller mothårs

De hårda orden som flera forskare ger utryck för kan ha sin förklaring i den frustration de känner över att inte bli av med frågan – den biter sig fast. Som Zelizer och Waisboard påpekar är den del av den ackumulerade och etab-

lerade kunskapskanon om medier och journalistik som ingår i flera teoretiska förhållningssätt, som offentlighetsteorier och kommunitarism (Zelizer, 2012; Waisboard, 2012). Inom vetenskap är resultaten vi får fram beroende av de teoretiska perspektiv vi använder. Journalistiken är omgärdad av normativa teorier som reproduceras och ibland omvärderas (Christians, et al., 2009). Problemet med att använda dessa är att de tenderar att bekräfta en forskningsstudies utgångspunkt och att det blir en form av cirkelresonemang. Men om det finns normativa teorier som stryker journalistiken medhårs så finns även teorier som stryker journalistiken mothårs. En som argumenterar för Michel Foucaults potential för journalistforskning är den australiensiske medieforskaren Mark Andrejevic och då särskilt med tanke på kopplingen mellan journalistisk praktik och demokratiska styrelseformer. Han anser att denna franska teoretiker är förbisedd av de anglo-amerikanska aktörer som har dominerat journalistforskningen (Andrejevic, 2008). Journalistik och medier har haft en roll som en informell institution i liberaldemokratiska samhällen. I historieskrivningen om liberalismens och demokratins framväxt spelar yttrandefrihet och pressen en viktig roll. Jürgen Habermas teori om offentlighet är till stora delar analog med denna liberala framgångssaga. Andrejevic menar att genom att ställa Foucault mot Habermas kan diskrepanser i journalistiken roll bli synlig, eftersom Foucault problematiserar nästan allt som Habermas tar för givet. Det är Foucaults teorier om *gouvernementalité* (översätts här som styrningsrationalitet) som öppnar upp för nya tolkningar av relationen mellan den journalistiska praktiken och demokratisk styrning. Foucaults teorier om *gouvernementalité* var skissartade och har utvecklats av andra, bland annat av den brittiska sociologen Nicolas Rose (1995) som har skriver om det liberala samhället styrningsrationalitet. Han beskriver (i Foucaults fotspår) liberalismen som en formel för maktutövande där styrningen sker på ett annat sätt. Dess särdrag ligger i föreningen styrning och frihet, att en människa ska styras till frihet. Rose menar med styrningsrationalitet den helhet av tekniker, institutioner, beräkningar, analyser och procedurer som reglerar en komplex form av makt som har befolkningen som mål. Sammantaget används dessa för att styra utan att synbart härska i ett samhälle av fria individer där demokrati råder. Med ett sådant perspektiv går det att analysera fram ett helt annat förhållande mellan journalistik och demokrati. Journalistik är här en inofficiell samhällsinstitution som blir en del av den liberaldemokratiska maktutövningen. Journalistiken reproducerar och befäster rådande maktförhållanden i samhället. Det går alltså att med olika teoretiska perspektiv antingen bekräfta

journalistikens koppling till demokrati eller att analysera medier som del av en liberaldemokratisk stats styrningsrationalitet.

Jag vet inte hur mycket klokare vi blir av att ställa diametralt olika teoretiska perspektiv mot varandra. Precis då jag håller på att fastna i mitt eget cirkelresonemang läser jag en krönika av Pressombudsmannen Ola Sigvardsson i *Journalisten* där han berättar om en eritreansk taxichaufför han kommit i samspråk med om journalistik. Chauffören sa: ” Det är det finaste jobb man kan ha. Fri journalistik är demokratins grund” (Sigvardsson, 2019). Jag erinrar mig också att jag har haft studenter med rötter söder om Medelhavet som uttryckt sig på liknande sätt, att i föräldrarnas hemland är journalist bland de finaste och mest betydelsefulla yrken en person kan ha. Journalister är viktiga i frihetskampen. När man studerar journalistik och demokrati över världen går det inte att ignorera att journalistik är en viktig del i demokratiska strider i många länder, även om en del av den journalistik som bedrivs antagligen inte kan betecknas som objektiv och opartisk. Waisboard (2012) påpekar att journalistik och demokrati är en komplex relation som medieforskare inte bör ge ett eurocentriskt svar på – det beror liksom på. Cherian George (2012) menar att medieforskare behöver ha en känslighet för den kulturella kontexten för att bedöma huruvida det demokratiskt-journalistiska paradigmet har relevans. Å ena sidan är det ett anglo-amerikanskt paradigm som har exporterats över världen men som behöver revideras i en global kontext, å andra sidan är relationen mellan journalistik och demokrati en politisk och ideologisk fråga, oavsett kultur. Det kan också vara ett misstag att alltför hårt fokusera på staters demokratiska eller icke demokratiska styrelseskick i relation till journalistik. I den journalistiska praktiken finns en strävan efter yttrandefrihet och demokrati, menar han, särskilt i länder där dessa värden inte accepteras och till och med motarbetas, oavsett om dessa länder kallar sig demokratier eller inte.

Om jag avslutningsvis ska summera relationen mellan journalistik och demokrati blir detta i form av ett konstaterande – det beror på situationen om journalistik och demokrati har en koppling. Den historiska situation i västvärlden när tidningar utmanade kungamakten var säkerligen till vissa delar nödvändig för demokratin. Men det är felaktigt att applicera detta som ett tidlöst ideal. Journalistik kan likväl vara en del av en maktutövning. Den brittiske medieforskaren Brian Winston (1998) myntade uttrycket *the law of suppression of radical potential* – lagen om undertryckande av radikal potential. Med detta vill han rikta uppmärksamheten mot att alla nya kommunikationsteknologier inledningsvis har en radikal potential att förändra makt-

strukturer. Med historiska exempel, från telegrafen till internet, visar han hur överheten i ett samhälle återkommande undertrycker möjligheten till maktförskjutningar som nya kommunikationsteknologier för med sig. Sociala medier har kallats även för *liberation technologies* och de kan ha en viktig roll i kampen för demokrati, men teknologin kan även användas för att motarbeta folkliga uppror genom staters övervakning och restriktioner (Diamond & Plattner, 2012). De som för denna kamp för demokrati är ofta inte journalister utan använder enbart den nya tekniken för att kommunicera budskap – på liknande sätt som de tidiga publicisterna använde tryckpressen utan att själva ha någon tydlig yrkesroll. Demokratiaspekten behöver alltså inte vara knuten till professionen på det sätt som det ofta framställs. Det beror alltså på vilken journalistik vi menar och om det ens alltid är journalistik, med vilken teknologi den sprids och vilken demokrati vi menar – om relationen ska vara befriande eller kontrollerande. Journalistiken kan ibland vara en legitim representant för yttrandefrihet, men ibland det motsatta.

Referenser

Allern, S. (2019). Journalistiken i det (post)demokratiska samhället: En kritisk betraktelse, I G. Nygren & I. Wadbring (red.), *På väg mot Medievärlden 2030: Journalistikens villkor och utmaningar*. Lund: Studentlitteratur, 337–358.

Andrejevic, M. (2008). Theory review. Power, knowledge, and governance: Foucault's relevance to journalism studies, *Journalism Studies,* 9:4, 605–614.

Christians, C. G., Glasser, T., McQuail, D., Nordenstreng, K., & White, R. A. (2009). *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*. Baltimore: U of Illinois.

Crossley, N. & Roberts, J. M. (red.). (2004). *After Habermas: New perspectives on the public sphere*. Oxford: Blackwell.

Curran, J. (2005). Mediations of Democracy. I J. Curran & M. Gurevitch (red.) *Mass Media and Society,* London: Hodder Arnold, 122 – 149.

Curran, J. (2002). *Media and Power*. London: Routledge.

Curran, J. & Park, M. (red.). (2000). *De-Westernizing media studies*. London: Routledge.

Diamond, L. J., & Plattner, M. F. (2012). *Liberation technology: Social media and the struggle for Democracy*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins UP.

Farkas, J. & Schou, J. (2020). *Post-truth, fake news and democracy: Mapping the politics of falsehood*. New York, NY: Routledge.

Furhoff, L. (1974). *Makten över medierna*. Staffanstorp: Cavefors.

Gardeström, E. (2009). Four Theories of the Press: Boken som vägrar bli presshistoria. *Nordicom Information*, 1–2, 37–45.

George, C. (2012). Diversity around a democratic core: The universal and the particular in journalism. *Journalism*, 14(4), 490–503.

Habermas, J. (1984). *Borgerlig offentlighet: Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället.* Lund: Arkiv.

Josephi, B. (2012). How much democracy does journalism need?. *Journalism*, 14(4) 474–489.

Keane, J. (1991). *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity, 1991.

Kovach, B. & Rosenstiel, T. (2001). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect.* New York: Crown Publishers.

Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D.A.L. & Nielsen, R.K. (2019). *Digital News Report 2019*. Oxford: Reuters Institute for the study of Journalism.

Nord, L. & Strömbäck, J. (2012). *Medierna Och Demokratin.* Lund: Studentlitteratur.

Nygren, G. (2005). *Skilda medievärldar: Lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.

Petersson, O. & Carlberg, I. (1990). *Makten över tanken: En bok om det svenska massmediesamhället*. Stockholm: Carlsson.

Petersson, O., Djerf-Pierre, M., Weibull, L. & Strömbäck, J. (2005). *Mediernas integritet*. Demokratirådet. Stockholm: SNS förlag.

Peters, C. & Broersma, M. J. (red.). (2017). *Rethinking journalism again: Societal role and public relevance in a digital age.* Abingdon, Oxon: Routledge.

Rose, N. (1995). Politisk styrning, auktoritet och expertis i den avancerade liberalismen. I K. Hultqvist & K. Petersson (red.). *Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik: Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik*. Stockholm: HLS.

Rosengren, C. (1999). *Tidevarvets bättre genius: Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige.* Diss. Göteborg: Univ. Stockholm.

Sigvardsson, O. (2019:15). Taxichaufförens hyllningsord till Mattsson, *Journalisten.* Hämtad från https://www.journalisten.se/kronika/taxiforarens-hyllningsord-till-mattsson/

SOU 1975:79. *Svensk Press: Betänkande av 1972 års pressutredning*. Statens offentliga utredningar.

SOU 1995:37. *Vårt dagliga blad: Stöd till svensk dagspress*. Statens offentliga utredningar.

SOU 2016: 80. *En gränsöverskridande mediepolitik: För upplysning engagemang och ansvar*. Statens offentliga utredningar.

Steel, J. (2017). Reappraising journalism's normative foundation. I C. Peters, & M. J. Broersma, (red.). (2017). *Rethinking journalism again: Societal role and public relevance in a digital age.* Abingdon, Oxon: Routledge, 35–48.

Strömbäck, J. (2005). In Search of a Standard: Four models of democracy and their normative implications for journalism, *Journalism Studies*, 6:3, 331–345.

Waisboard, S. (2012). Democracy, journalism, and Latin American populism, *Journalism*, 14(4), 504–521.

Westerståhl, J. (1972*). Objektiv nyhetsförmedling*. Göteborg: Akademiförl.

Winston, B. (1998). *Media, technology and society: A history: from the telegraph to the Internet*. London: Routledge.

Zelizer, B. (2012). On the shelf life of democracy in journalism scholarship, *Journalism*, 14(4), 459–473.

Knastertorra fakta och känslostyrda triggers – Bra journalistik är konsumerad journalistik

JONAS NORDLING

För 25 år sedan inledde jag min journalistutbildning på JMK i Stockholm. Gunnar Nygren var studierektor och högst närvarande vid mina första steg in i yrket. Jag minns speciellt en övning då en internationell gäst höll en föreläsning om utvecklingen inom brittisk tv-bransch, och som vi fick till uppgift att referera. Föreläsaren kom från ett medieföretag som skulle stärka sin ställning på den nordiska marknaden, vill jag minnas.

Detta var i en tid då TV4 precis hade etablerat sig, och nu utmanade SVT på riktigt. Föreläsaren la ut sina ord om utvecklingen på den brittiska tv-marknaden, och hur den privata aktören ITV gått genom olika faser sedan starten 1955 då de hade fått rätten att utmana BBC. Det var därför logiskt att vi studenter drog parallellerna till den då nyuppkomna svenska situationen och tänkte att denne initierade person förutspådde framtiden när det gällde TV4:s ställning.

Vid genomgången av våra texter delades vi upp i två grupper där Gunnar Nygren ledde genomgången för hälften av oss. Jag hamnade i den grupp som en annan lärare fick ansvar för. En lärare som också tyckte att det var en rimlig vinkel att ITV:s utveckling gick att applicera på en svensk marknad.

Men då vi återsamlades visade det sig att den andra gruppens texter hade en helt annan vinkel. Där handlade det om den blygsamma etablering och tillhörande satsning som föreläsaren nämnt.

När vår alternativa vinkel belystes höjde Gunnar rösten. Det var ju ingen nyhet. Det var en åsikt från en person. Visserligen framställd med tacksamma pratminus där den svenska situationen kunde belysas. Men föreläsaren hade ju faktiskt ingen aning om det gick att jämföra de båda marknaderna.

Jag minns att det var en aha-upplevelse för mig och ett viktigt moment i min utbildning. Med praktisk metod kunde Gunnar Nygren enkelt visa på kärnan i vårt uppdrag. Jag var djupt imponerad. Och när jag fick frågan om att medverka i denna vänbok var det just denna anekdot som fick mig att säga ja. Likt få andra har Gunnar Nygren kunnat kombinera reporteridentiteten med det akademiska uppdraget.

Att det journalistiska uppdraget innebär att fokusera på fakta, inte känslor, är vår professions största utmaning. Och som alla vet är det ingen absolut sanning. För att få den mest knastertorra faktabaserade text läst måste

den även förses med känslostyrda triggers. Det är ju det som i slutändan är journalistikens kärna. Bra journalistik är konsumerad journalistik.

2020 har denna komplexa situation dock förändrats på ett sätt som få kunde förutse där på JMK 1995. För även om publiken fortfarande säger sig vilja ha en faktabaserad journalistik, så skiljer deras beteende ut sig från handling på ett markant sätt numera. Även om till exempel en majoritet av vuxna amerikaner 2016 menade att medias roll var att återge fakta utan tolkning så finns det mycket som visar på att de inte förstod frågan. Samma undersökning, utförd av Pew Research Center, visade samtidigt att en mycket stor del av väljarna inte delade uppfattning om vad som var fakta (Barthel och Gottfried, 2016). Den torra rapporteringen blev alltså känsla bara genom sin existens, vilket naturligtvis numera skakar om grundvalarna för den professionella journalistiken.

Lägg därtill den begreppsförvirring som visserligen alltid existerat inom brukarleden, men som i den digitala tidsåldern förvärrats. Förr kunde vi kanske skratta lite åt läsaren som ringde för att kommentera den senaste ”annonsen”, när hen egentligen åsyftade en redaktionell spalt. I den sociala medieåldern är detta inte längre en lustifikation utan ett monster. Som branschen dessutom själv har skapat.

När amerikanska *The Media Insight Project* 2018 undersökte konsumenternas medvetenhet när det gäller redaktionella genrer så var resultaten anmärkningsvärda. Hälften visste inte vad en *op-ed* (signerad kolumn på ledarsida) var. Över 40 procent saknade kunskap om begreppet *attribution* (källhänvisning) och nästan var tredje amerikansk konsument förstod inte skillnaden mellan en ledartext och en nyhetsartikel. (The Media Insight Project, 2018)

Det går förstås att distansera sig från dessa fakta och peka på den amerikanska mediemarknaden som en del av annan kontext än den svenska. Och det stämmer ju, men vi vet också att amerikaners mediekonsumtion inte är helt väsensskild svenskars.

Det är därför inte förvånande att Medborgarnas medie- och informationskunnighet (MIK) numera trendar inom massmedieforskningen, och det är symtomatisk att Statens medieråd fått ett utökat uppdrag inom detta fält. När denna myndighet tillsammans med Myndigheten för press, radio och tv utredde insatsbehovet inom MIK häromåret berördes dock inte genreförvirringen nämnvärt, inte heller det känslostyrda beteendet hos konsumenterna tycktes vara ett område med insatsbehov (Statens Medieråd & Myndigheten för press radio och tv, 2017).

Sedan februari 2019 är jag chefredaktör för Dagens Arena, en nättidning som endast finns digitalt. Sajten är tillgänglig för vem som helst, och inget material ligger bakom betalvägg. Det är ett så kallat räckviddsmedium, dock utan räckviddsmediets traditionella intäktsmodell via annonser. Dagens Arenas intäkter kommer till största del via donationer. Det är en redaktionell produkt som rör sig i den digitala mediemarknad som uppstått med Internet och därmed helt beroende av det konsumentbeteende som denna marknad medfört. Framför allt handlar det om den belöning som engagerande alster får i sociala medier jämfört med de artiklar som bara sakligt ger medborgarna hårdfakta i enlighet med det journalistiska idealet.

Dagens Arena erbjuder de flesta journalistiska genrer. Här finns ledare, krönikor, kåserier, nyhetstexter, intervjuer, reportage, poddar och essäer. Och säkert mer än så. Men inget är bundlat som den traditionella redaktionella produkten, och konsumenten ställs inför alla genrer utifrån sitt eget beteende och utan struktur. Den digitala utvecklingen har därför medfört ett långt större behov av tydlig vinjettering än i analog form, och många redaktionella sajter erbjuder även informerande texter om genrernas skillnad. En del går så långt så att varje opinionstext etiketteras med brasklappar som: *Detta är en opinionsbildande text. Åsikterna är skribentens.* Jag har dock ännu inte sett någon disclaimer om motsatsen på enskilda nyhetsartiklar, men det är nog bara en tidsfråga.

Utifrån min egen erfarenhet, tillsammans med hur mina kolleger på andra redaktioner agerar, tyder mycket på att den svenska kunskapen är minst lika låg som den amerikanska när det gäller förståelsen av vad som egentligen konsumeras.

Under mitt första år som chefredaktör har hundratals alster publicerats i alla olika genrer. Men en enkel bild av vår topplista under denna tid via Google Analytics röjer en tydlig tendens. Åtta artiklar inom topp tio är opinionstexter. De fyra allra mest klickade texterna likaså. Vilket naturligtvis inte förvånar någon som sysslar med digital journalistik. Lägg därtill att av de nyhetstexter som hittat upp på topp 20 spelar de allra flesta mer på känsla än fakta. Och då tror jag ändå att vi anses utnyttja detta verktyg rätt dåligt utifrån ett branschperspektiv.

Så med dessa empiriska erfarenheter som avslutning skulle jag vilja avsluta där jag började. Jag är djupt tacksam över den skolning jag fått i ämnet, och bär fortfarande med mig ovan beskrivna händelse som antagligen ingen annan minns. Men jag kan också konstatera att den text jag ursprungligen skrev då antagligen hade haft större möjligheter att överleva i dagens algo-

ritmstyrda jakt på engagerande innehåll än den jag blev skolad att skriva. Och det gör mig bekymrad.

Referenser

Barthel, M., och Gottfried, J. (2016, 18 November). *Majority of U.S. adults think news media should not add interpretation to the facts*. Pew Research Center. Hämtad från: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/11/18/news-media-interpretation-vs-facts/

The Media Insight Project. (2018). *Americans and the News Media. What they do – and don't – understand about each other.* Hämtad från: http://www.mediainsight.org/PDFs/Journalism%202018/Americans_News_Media_Report_2018.pdf

Statens Medieråd & Myndigheten för press radio och tv. (2017). *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet.* Hämtad från: https://statensmedierad.se/download/18.3ff604e4160210ea6ac11fd0/1512483846171/Kartläggning%20av%20insatser%20som%20syftar%20till%20stärkt%20medie-%20och%20informationskunnighet.pdf

Myten om datajournalistik

ESTER APPELGREN & ANDREAS WIDHOLM

I Oktober 2019 publicerade tidningen *Journalisten* en uppmärksammad artikel om utvecklingen av publicistiken inom *Sveriges* television (SVT). Under rubriken ”Larmet från tv-huset” beskrev en rad anonyma journalister hur SVT:s digitala strategier lett till försämrad arbetsmiljö, bristande ledarskap och snedvriden resursfördelning, vilket enligt källorna allvarligt försämrat utsikterna för upprätthålla kvaliteten i nyhetsbevakningen. Vid sidan om rent organisatoriska aspekter, vittnades det också om att själva formen för SVTs journalistik förändrats i digitala kanaler. I artikeln sades det exempelvis att:

> [..] det förekommer en sorts journalistik och ett tilltal som var tämligen främmande för SVT för bara några år sen. [..] Man ser helt enkelt en utveckling med allt fler runda inslag om hur man bäst parkerar sin elsparkcykel eller rubriker som "Så snoozar du bäst" och "Så maximerar du ledigheten över jul och nyår" (Journalisten, 2019).

Att public service utvecklar format för att nå ut till en ny generation av digitala mediekonsumenter är en trend som syns i flertalet länder runt om i Europa just nu (se exempelvis Van Dijck & Poell, 2015; Shagrir & Keinonen, 2014). Ämnena och publiktilltalet som exemplifierades ovan sammankopplas dock oftare med kvällstidningarnas nyhetsformat än med public service, och inom forskningen används begreppen ”soft news” och ”service journalism” för att beskriva just sådant innehåll (Boczkowski, 2009; Eide, 2017).

En specifik typ av journalistik som blivit alltmer central för det digitala utbudet i public service är datajournalistik (se exempelvis Appelgren & Nygren, 2014). Datajournalistik lyfts ofta fram som innovativ och banbrytande, men diskuteras sällan i termer av kvalitet så som det kommer till uttryck i exemplet ovan. I internationell forskning – framför allt den amerikanska – har datajournalistik tvärtom kopplats samman med nya former av journalistiskt grävande, kritisk granskning och avslöjande av korruption och maktmissbruk. Bärande granskningar som lyfts fram är exempelvis avslöjanden kopplade till spektakulära dataläckor, The Panama Papers och *Wikileaks*. Två exempel på framstående datajournalistik med fokus på Sverige syns i bilderna nedan. Den första bilden illustrerar hur SVT visu-

aliserat väljarflöden mellan politiska partier i samband med riksdagsvalet 2018 genom interaktiv grafik. Det andra exemplet är hämtat från SVTs granskning av de 1180 svenskar som förekom i den s.k. "Paradisläckan"; en publicering som betraktades som så pass bra att den vann *Noda Awards* samma år.

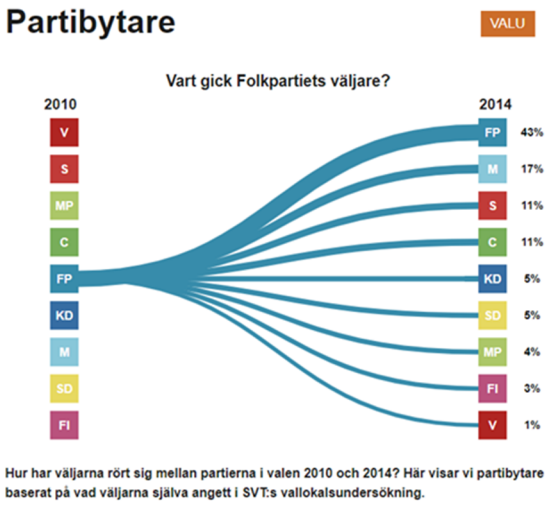

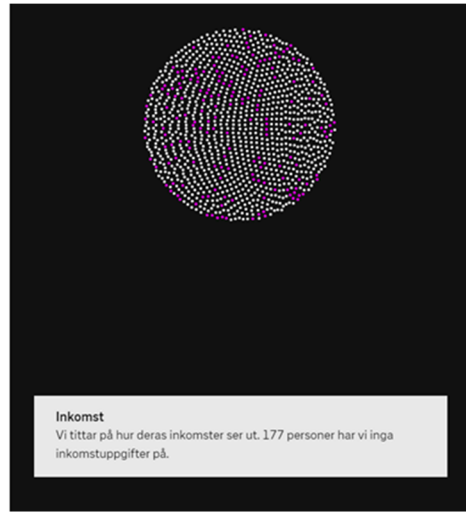

För att publiceringar som de ovan ska kunna produceras krävs en typ av kompetens som går bortom de klassiska journalistiska metoderna. Inom forskningen har det därför varit populärt att analysera hur datajournalistiken leder till omorganisering inom redaktionerna, och hur professionella roller stöps om då journalister allt oftare samarbetar med programmerare, designers eller användbarhetsexperter (Se exempelvis Gynnild, 2013; Karlsen & Stavelin, 2013; Hermida & Young 2019; Anderson & Borges-Rey, 2019). Men hur representativ är egentligen den internationella forskningen och exemplen ovan för hur datajournalistiken ser ut i mer generell bemärkelse? Är datajournalistiken primärt kritiskt granskande, och ger den verkligen upphov till en mer komplex bild av verkligheten än traditionell journalistik? Kanske är det rent av så att de inledande kritiska citaten också har bäring på datajournalistiken i Public Service?

I det här kapitlet tar vi oss an frågorna ovan med fokus på just datajournalistik publicerad av SVT och SR. Kapitlet är disponerat enligt följande: Vi börjar med en kort redogörelse kring den roll Gunnar Nygren har haft för

forskningen om datajournalistik i Sverige och det sammanhang som för flera år sedan fick oss att fundera kring temat för det här kapitlet. Därefter redogör vi kort för tidigare forskning med fokus på soft/hard news, följt av en resultatdel där vi kort presenterar resultat från en större innehållsanalys vi genomfört av datajournalistiken i Public Service under perioden 2015–2018. Vi avslutar med några reflektioner kring vad som egentligen utgör kärnan i datajournalistiken inom public service, och vilken betydelse den kan komma att få i framtiden. Vi vill passa på att understryka att analysen är reducerad för att passa formatet för den här boken; en mer omfattande analys kommer att presenteras i ett annat publiceringssammanhang framöver.

Datajournalistik vid Södertörns högskola

Södertörns högskola har under de senaste åren varit särskilt framträdande inom utbildning och forskning när det gäller datajournalistik. Det har naturligtvis mycket att göra med Gunnar Nygrens idéer, kontaktnät och uppmuntrande roll som professor. Våren 2011 fick Gunnar en idé om ett samverkansprojekt kring det han då kallade ”databasjournalistik”. Databaser som journalister bygger upp används oftast av grävande journalister och är då ett av flera verktyg för att skapa avancerade journalistiska projekt. Journalistikämnet vid Södertörns högskola hade under flera år anlitat SVT-journalisterna Helena Bengtsson och Kristofer Sjöholm för undervisning i datajournalistik, och efter samtal med dem fick Gunnar idén att söka medel från Innovationsmyndigheten *Vinnova.* Han bad Ester Appelgren, då nyanställd lektor, att jobba fram en ansökan. 2011 var kännedomen om datajournalistiska arbetsmetoder låg i Sverige, och den ansökan som skickades in tillsammans med *SVT* och analysföretaget *Glykol* var lyckosam hos *Vinnova*. Detta var starten för ett samarbete som sedan växte sig än större med finansiering och stöd av en rad stora mediebolag i Sverige.

Datajournalistikprojektet vid Södertörn utmynnade i nya samarbetsformer mellan akademin och branschen, men också i ny forskning. Tidiga studier, både de som kom ut från projektet men också parallella internationella studier satte starkt fokus på datajournalistik som en innovation med potential att göra journalistiken mer relevant i det digitala medielandskapet (Se exempelvis Appelgren & Nygren 2014; De Mayer et al. 2015; Appelgren 2016; Karlson &Stavelin 2014; Borges-Rey 2016). Studierna bröt ny mark, men innovationsperspektivet tillsammans med ett explorativt och relativt deskriptivt förhållningssätt gjorde också att studierna gav en ganska okritisk bild av fenomenet i stort. Själva kärnan i datajournalistiken var något

som vi, författarna till den här texten, kom att diskutera vid ett flertal tillfällen under de år då vi båda var verksamma vid journalistikämnet på Södertörn. Det visade sig att vi på grund av våra olika forskningsbakgrunder inom medieteknik respektive medie- och kommunikationsvetenskap såg ganska annorlunda på fenomenet datajournalistik, trots att vi båda undervisade i journalistik. Vi konstaterade också att innovationer och teknologiska förändringar paradoxalt nog ofta gör att vi behöver väcka "gamla" och klassiska frågeställningar till liv. En sådan frågeställning handlar om hur datajournalistiken kan förstås i relation till begreppen "soft" och "hard" news. Tidigare forskning har ofta implicit positionerat datajournalistiken i det ”hårda” facket, men som vi strax ska se inbegriper ett sådant förhållningsätt en hel del problem, särskilt när det gäller relationen till läsare/användare.

Mjuka och hårda nyheter: analytiska begrepp och forskningsdesign

Mjuka nyheter är något man ofta rynkat näsan åt i forskningen genom åren, och begreppet har kopplats samman med kommersialisering och fördumning av journalistiken, exempelvis genom att peka på hur nyheter blir allt mer personfokuserade, sensationsinriktade, och känsloladdade (Plasser, 2005; Patterson, 2000). Den ”hårda” journalistiken, å andra sidan, definieras ofta som den demokratiskt nyttiga journalistiken, bestående av samhällsrelevanta nyheter om exempelvis politik, ekonomi, eller krig och konflikter. Sådan ”hård” journalistik drivs av egenskaper som snabbhet, aktualitet och ett klassiskt objektivitetsideal, medan den mjuka journalistiken inbegriper tolkningar och är mindre beroende av att publiceras vid en specifik tidpunkt (Boczkowski, 2009; Reinemann et al., 2012; Sjøvaag, 2015). Trots dessa distinktioner råder det inte konsensus om skiljelinjerna, och flera studier argumenterar för att områden som kultur-, service-, eller livsstilsjournalistik bidrar med viktiga perspektiv som sällan eller aldrig uppmärksammas i den traditionella journalistiken, däribland politiska, etiska och konstruktiva perspektiv (Riegert & Widholm, 2019; Fürsich, 2012; From & Nørgaard Kristensen, 2018).

En specifik form av mjuka nyheter som fått ett ganska sparsmakat utrymme i medieforskningen är s.k. ”servicejournalistik”. Servicejournalistik beskrivs ofta som ”news you can use” (Underwood, 2011, s. 100), d.v.s. ett journalistiskt innehåll som guidar läsaren i vardagsfrågor, eller löser konkreta problem. Det kan till exempel handla om hur man håller vikten, får bättre hy, tips på hur man kan spara pengar, eller hur man skaffar sitt drömjobb. Servicejournalistikens har också en särpräglad stil som tar sig uttryck i ett direkt publik-

tilltal genom vilket läsaren inte adresseras bara som samhällsmedborgare utan också som konsument eller kund. Utvecklingen av servicejournalistik har å ena sidan betraktats som en del av journalistikens kommersialisering därför att den har en tendens att koppla samman läsarna med marknadsföring av produkter, varor och tjänster (Sjøvaag, 2015; Underwood, 2011). Å andra sidan kan den spela en viktig roll i människors vardag eftersom den har som mål att vägleda och lösa problem åt individen i en tid där vi ständigt riskerar att ”välja fel”, bli lurade, eller drabbas av kriser (Eide, 2015; Usher, 2012; From & Nørgaard Kristensen, 2018).

Följande analys bygger på en innehållsanalys av datajournalistiska publiceringar från SR och SVT mellan åren 2015–2019. Under större delen av denna tid fanns en grupp av datajournalister på SVT som publicerade nyheter under namnet ”SVT-Pejl”. På *SR* fanns gruppen *Digitala insatsstyrkan* som bland annat publicerade datajournalistik, men också bistod SR med annan typ av avancerat stöd i skärningspunkten teknik och journalistik. Båda grupperna dokumenterade sina projekt på webben, på SVT under en särskild SVT-pejl-sida och på SR under en produktionsblogg. Det är från dessa två webbsidor som vi plockat de 219 projekt vi undersökt närmare. 121 av projekten i urvalet publicerades av SVT (55%) och 98 (45%) av SR.

Vid kodningen inspirerades vi bland annat av en analytisk modell utvecklad av Reinemann et al. (2012). Modellen utgår från att nyheter inte på ett enkelt sätt kan sorteras in i antingen mjuka eller hårda nyhetskategorier, utan att åtskillnaden behöver åskådliggöras genom flera olika innehållsdimensioner i likhet med det som beskrivits ovan. En viktig poäng med detta synsätt är att ämnesområde i sig inte säger särskilt mycket om huruvida en nyhet är hård eller mjuk. Snarare handlar det om *hur* ett ämne beskrivs och vilket publiktilltal som används. En nyhet om politik kan självfallet beskrivas med ”mjuka” attribut, på samma sätt som en nyhet om underhållning eller sport kan beskrivas genom ”hårda” diton.

Med utgångspunkt i denna modell har vi valt att analysera publiceringarnas huvudsakliga tema, samt följande dikotoma variabler: artiklarnas stil (deskriptiv eller tolkande), fokus (individ- eller samhällsfokus), om de inbegriper känslor (emotionella eller icke emotionella), samt om de drivs av aktualitet (kopplas till en pågående händelse eller inte).[1] Med inspiration från forskning om servicejournalistik (Eide, 1997; Eide & Knight, 1999) valde vi dessutom att analysera publiceringarnas publiktilltal (direkt eller indirekt);

[1] Originalmodellen innehåller dimensioner som vi inte analyserar här, bl.a. episodisk och tematisk gestaltning. Till viss mån fångas just detta genom variabeln aktualitet, d.v.s. om innehållet är kopplat till en pågående händelser eller ej.

om de erbjuder konkreta lösningar på presenterade problem (ja/nej); samt om innehållet bygger på individualiseringstekniker eller ej (d.v.s. om användaren själv kan sortera eller navigera i innehållet baserade på individuella val).

Vår analys av datajournalistik på SVT och SR

I tabell 1 nedan syns fördelningen av ämnen i de projekt vi analyserat. SVT har i större utsträckning än SR publicerat projekt med inriktning på politik och brott, medan SR i större utsträckning publicerat projekt inom ekonomi, kultur/sport/livsstil. Typiskt hårda nyhetsämnen dominerar dock urvalet: 84% procent av projekten hos SVT och 69% hos SR. Här åskådliggörs alltså en skillnad mellan bolagen på 15 procentenheter i balansen mellan hårt och mjukt (se även diagram 1).

Tabell 1. Ämnen i datajournalistik publicerad av SR och SVT (Procent). N=219

	SR	**SVT**	**Totalt**	**Hårt/mjukt ämne**
Politik	20	38	30	Hårt
Brott, olyckor och katastrofer	15	26	21	Hårt
Sociala frågor	15	16	16	Hårt
Ekonomi	20	4	11	Hårt
Kultur, sport och livsstil	19	5	11	Mjukt
Vetenskap, teknik och miljö	8	10	9	Mjukt
Annat	3	3	2	Mjukt
Summa	100	100	100	-

I diagram 1 presenteras ytterligare faktorer som används för distinktion mellan mjuka och hårda nyheter, här uttryckta i andelen hårda nyhetsattribut i materialet. Det är tydligt att datajournalistiken i båda SR och SVT domineras av typiskt hårda egenskaper såsom fokus på samhället (och inte enskilda personer) och en avsaknad av emotionalitet i berättandet. De projekt som anspelade på känslor återfanns primärt i kategorin brott och katastrofer samt miljö, vetenskap och teknik (ej i tabell). När det gäller emotionalitet tycks datajournalistiken skilja sig något från hur svenska medier generellt brukar rapportera om dessa områden; tidigare forskning visar att det främst är områden som kultur, sport och livsstil som är starkt förknippat med emotionellt berättande (Roosvall & Widholm, 2019). Politik och ekonomi inne-

höll dock i mycket liten grad känslor, vilket har sin förklaring i den traditionellt ”hårda” karaktären på dessa ämnen.

Diagram 1: Faktorer som kan kopplas till hårda nyheter i urvalet (procent). N=219

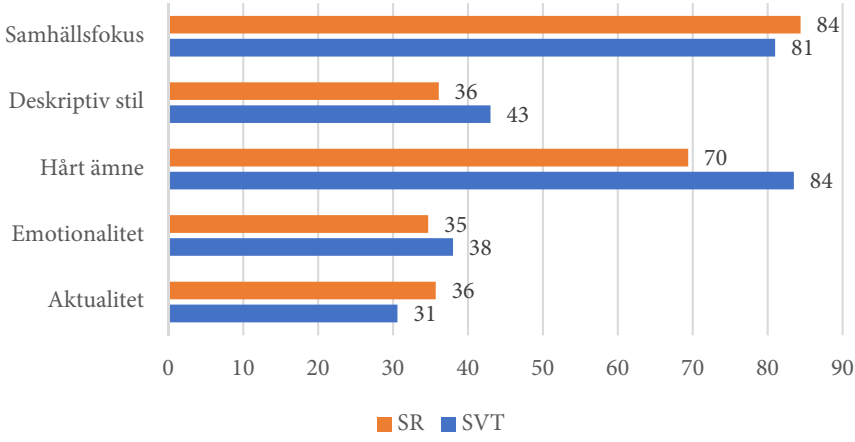

När det gäller övriga dimensioner noterar vi att det är en förhållandevis liten andel av projekten som är rent deskriptiva och som drivs av aktualitet. Inom dessa dimensioner lutar alltså datajournalistiken åt det ”mjuka” hållet eftersom den kan betraktas som ”långsam” och där innehållet har ett längre relevansvärde än snabba nyheter (som snabbt blir irrelevanta när nya uppgifter tillkommer eller förutsättningar ändras).

Ett centralt karaktärsdrag inom datajournalistiken är emellertid inte bara den tolkande och ”långsamma” stilen, utan också hur man förhåller sig till och adresserar publiken. I diagram 2 nedan syns tydligt att en stor andel av publiceringarna bygger på ett direkt tilltal (en egenskap som alltså ligger närmare servicejournalistiken än den klassiska hårda nyhetsjournalistiken som alltid bygger på ett indirekt publiktilltal). Därtill är publiceringarna i mycket hög grad inriktade på ett lösa ett problem åt läsaren. En majoritet av publiceringarna utgår också från en individanpassad design, vilket betyder att användaren själv kan sortera, söka eller addera information och på så vis skräddarsy upplevelsen och göra den till ”sin egen”.

Diagram 2: Faktorer som kan kopplas till servicejournalistik i urvalet (procent). (N=219)

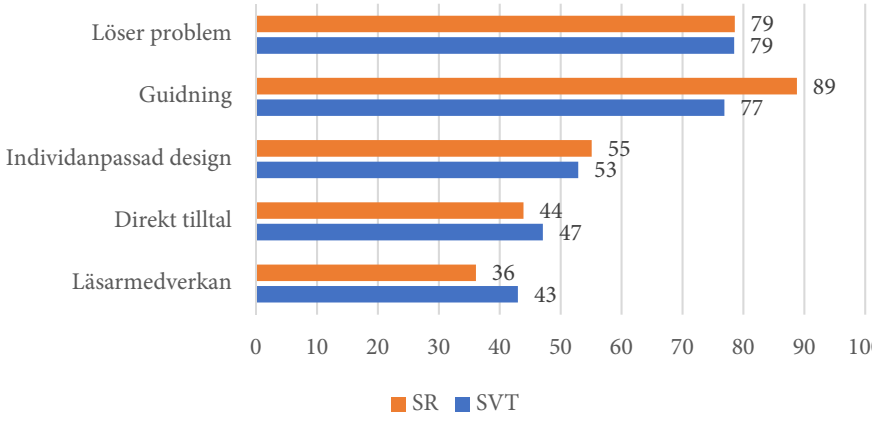

Sammantaget indikerar resultaten att datajournalistiken har en hel del gemensamt med klassisk servicejournalistik. Det är uppenbart att datajournalister ser som sin uppgift att guida och vägleda publiken i olika frågor, och att detta görs genom att bygga upp ett slags ”allians” med publiken där journalisten positioneras som ledsagare, guide eller vän som ”står på läsarens sida” (Eide & Knight, 1999). Nära hälften av de projekt vi gått igenom innehöll ett direkt tilltal, och ofta var det synligt på rubriknivå såsom i de tre rubrikerna nedan:

> Testa: Så mycket kan du tjäna på att flytta till ett grannland i Norden (SR)
>
> Vad tycker riksdagspartierna? Vilka partier svarar som du? (SVT)
>
> Hur lång är din favorit-tv-serie? (SVT)
>
> Räkna ut: Så påverkas din plånbok av skrotat ränteavdrag (SR)

Här ser vi alltså att datajournalistik ofta tycks adressera läsare som individer snarare än som anonyma medborgare. Det handlar om hur ”du” som individ ska förhålla dig till din omgivning, och hur ”din” situation påverkas av olika förändringar. Den guidande ambitionen tar sig dessutom ofta uttryck genom att ett slags diskursiv närhet till läsaren/användaren etableras. I projektet om ”svenskarna i Paradisläckan” (SVT, 2019) såg det exempelvis ut så här:

> Vi tittar på hur deras inkomster ser ut.
>
> 177 personer har vi inga inkomstuppgifter på. De tar vi bort så länge.

> Vad har de för roller? De som inte har koppling till Malta tog vi bort så länge. Vi ska titta på vad de tusen personerna som är kvar har för roller i bolagen.

I exemplen används "vi" som ett sätt att visa att läsaren och journalisten *tillsammans* närmar sig materialet. I exemplet förenklar och guidar journalisten genom att pedagogiskt "ta bort" vissa personer, vilket också syns i hur små olikfärgade bollar rör sig i den animerade grafik som aktiveras av att användaren scrollar neråt i projektet. Formen för den här typen av datajournalistik har mycket lite att göra med klassisk nyhetsförmedling. Ibland, som i exemplen ovan, handlar det om ett slags pedagogisk kunskapsförmedling där datajournalisten är lärare, och där användaren är elev. I andra fall har användaren en mer framskjuten position som då ges möjlighet att exempelvis se brottsstatistik för sitt eget bostadsområde, zooma in på olika typer av miljöförstöring i den egna kommunen eller se hur väljarströmmar förändras över tid i valdistriktet där man bor. Inte sällan förenklar datajournalistiska projekt komplexa sammanhang genom lekfulla inslag av grafik och interaktivitet.

Slutsats: myten om datajournalistik

I detta kapitel har vi undersökt datajournalistik utifrån ett traditionellt perspektiv kring hårda och mjuka nyheter. Är det så att datajournalistik ska kategoriseras som hårda nyheter där granskande journalistister blottlägger orättvisor och korruption, eller är detta en myt? Vår analys indikerar att forskningens tendenser att romantisera hårda nyheter blir problematiska när det gäller datajournalistik. Resultaten pekar på att datajournalistik utmanar de klassiska teorierna kring hårda och mjuka nyheter. Trots att datajournalistik verkar ha mycket gemensamt med det som klassificeras som hårda nyheter, t.ex. ett starkt samhällsfokus, saknas ofta karaktäristiska drag så som aktualitetskrav och en deskriptiv ansats. Det är också tydligt att hårda nyheter görs ”mjukare” genom att anpassa dem till individens behov och personliga preferenser, och genom att tilltala mediekonsumenterna som unika individer snarare än som kollektiva medborgare. Det tar lång tid att producera innehåll genom datajournalistiska metoder, därför är dessa metoder sällan särskilt användbara för att producera löpande rapportering där fakta och förutsättningar snabbt kan ändras. I datajournalistik kan en händelse vara en del av anslaget, men knappast i närtid, just på grund av det omfattande arbete som krävs när det gäller datainsamling, tvättning av data, analys och visuell presentation.

Vi vill betona att våra siffror knappast ger ett svartvitt svar. Materialet vi undersökt befinner sig i en bredare kontext som vi inte har tagit hänsyn till här. Många av projekten är inte avsedda att läsas separat så som vi gjort i denna undersökning. De har ibland varit en del av ett större grävande projekt eller ett övergripande tema där flera artiklar ingår, och där interaktiva delar såsom datajournalistik kompletterat text, radio- eller tv-utsändningar. I sådana sammanhang kan dessa projekt ha stått för att just förklara, guida och ge tydligare begriplighet åt en komplex fråga. Men, oavsett om så är fallet eller ej, tycker vi oss se att denna uttrycksform bidrar till att föra in traditionellt mjuka journalistiska värden i en tidigare ganska stram ram för hur nyheter presenteras och konsumeras. Detta behöver dock inte vara negativt. Även om forskare uttryckt sig nedlåtande mot mjuka nyheter, vill vi slå ett slag för det som är positivt med denna utveckling. Möjligheten att "hitta sig själv i data" (Anderson & Borges-Rey 2019) eller den låga barriären till att utforska och på detta sätt hitta nya vinklar inom ett ämne (Engebretsen et al. 2018) erbjuder ett konstruktivt journalistiskt uttryck istället för ett elitistiskt. Det blir också möjligt att via interaktiva uttrycksformer snabbt gå från en global, till nationell och till och med hyperlokal nivå i samhällsfrågor inom ett och samma projekt, genom klickbara kartor eller filtrerade listor. Genom det personliga tilltalet skapar också journalisten vad Eide (2017) beskriver som en "allians" med publiken. Journalistikens roll blir då att hjälpa publiken att leva ett mer effektivt, produktivt och smart liv (Eide, 2017). Men, datajournalistik skiljer sig också från den här typen av serviceinriktad journalistik så som den traditionellt beskrivits av forskare, då den förutsätter ett helt annat engagemang från publiken i form av att man aktivt måste scrolla, klicka och leta sig igenom materialet för att kunna tillgodogöra sig det.

Vi ser också i vårt urval att svensk public service datajournalistik skiljer sig från traditionellt undersökande journalistik eftersom den oftast handlar om att guida och ge personliga tips i vardagslivet snarare än att kritiskt granska makthavare i syfte att ställa dem till svars för sina handlingar. I detta sammanhang skaver också definitionen på datajournalistik mot hur andra genrer av journalistik definierats och adresserats av forskare. Datajournalistik kan populärt användas som beskrivning av en genre, men är egentligen primärt en uppsättning journalistiska arbetsmetoder. Dessa metoder kan användas på en rad olika sätt och därmed resultera i olika sorters journalistik och det ser vi också i vårt urval.

Gunnar Nygren förde för ett drygt decennium sedan ett liknande resonemang kring *webbjournalistik*, som då ansågs mycket nytt. I boken "Yrke på glid" (2008) beskrev Gunnar bland annat hur journalistik på webben karak-

täriserades av en mer lättsam ton, bland annat understödd av möjligheten till interaktivitet där nyhetsmedier i högre grad än tidigare började anpassa sitt utbud till publiken. Webbjournalistiken var helt enkelt mindre ”högtidlig” (s.112). Under den senare delen av 1900-talet hade journalistik genomgått ett antal skiften, både till struktur och ideal, där det gamla glidit samman med nya idéer såsom att journalister setts som folkbildare, till att bli mer av informationsförmedlare, till att istället agera ombud och tolk åt publiken. Med den pågående teknik- och samhällsutvecklingen menade Gunnar att nya ideal alltid läggs till de gamla utan att utplåna dem, men att de gamla journalistiska idealen samtidigt ändå försvagas: Journalister blir mindre av gatekeepers och mer av samtalsledare; mindre av nyhetsförmedlare och mer av någon som förklarar och tolkar skeenden (s. 166). Senare forskning har fortsatt kunnat visa att just tolkningar blivit mer framträdande i journalistiken, inte minst inom public service som vi studerar här (se Roosvall & Widholm, 2019).

I ljuset av detta resonemang kan man betrakta datajournalistik i relation till hur man såg på fenomenet ”webbjournalistik” när den fortfarande betraktades som ny. När datajournalistik med sina interaktiva inslag förknippas med den mer traditionellt hårda genren granskande journalistik uppstår ett spänningsfält mellan hårt och mjukt. Sett från detta perspektiv har datajournalister med sina förhållandevis nya arbetsmetoder influerade av programmering och användarvänlig design, mjukat upp en tidigare ”hård” journalistisk form, och gjort den mindre högtidlig. Samtidigt är datajournalistik oavsett hård eller mjuk, ofta folkbildande och uppfostrande i sitt personliga tilltal och innehåller därmed spår av det från tidigt 1900-tal dominanta folkbildande idealet som Gunnar nämnde i ”Yrke på glid”.

Datajournalistik som begrepp och form är definitivt inte statiskt. Arbetsmetoderna fortsätter att utvecklas och omstöpas genom att de förs samman med andra former av journalistik. I ljuset av den utveckling som skett, där nya ideal hela tiden tillförts de gamla, vore det väl konservativt och förenklat att betrakta detta skeende som en försämring av journalistiken bara för att den får influenser av nya och mer ”mjuka” ideal. Samtidigt är det tydligt att datajournalistiska metoder knappast är en garant för högkvalitativ journalistik eller ett ”vaccin” mot dålig journalistik. I den meningen är det nog klokast att betrakta datajournalistiken som journalistik i största allmänhet: Den pendlar mellan högt och lågt, mellan det komplicerade och det enkla, och mellan kritisk granskning och en mer individanpassad form av berättande.

Referenser

Anderson, B., & Borges-Rey, E. (2019). Encoding the UX: User Interface as a Site of Encounter between Data Journalists and Their Constructed Audiences. *Digital Journalism*, 1–17.

Appelgren, E., & Nygren, G. (2014). Data Journalism in Sweden: Introducing new methods and genres of journalism into "old" organizations.*Digital Journalism*, *2*(3), 394–405.

Appelgren, E. (2016). Data Journalists Using Facebook. *Nordicom Review*, *37*(1), 156–169.

Boczkowski P. J. (2009). Rethinking hard and soft news production: From common ground to divergent paths. *Journal of Communication* 59(1): 98–116.

Borges-Rey E. (2016). Unravelling Data Journalism. *Journalism Practice* 10(7): 833–843.

De Maeyer, J., Libert, M., Domingo, D., Heinderyckx, F., & Le Cam, F. (2015). Waiting for data journalism: A qualitative assessment of the anecdotal take-up of data journalism in French-speaking Belgium. *Digital journalism*, *3*(3), 432–446.

Deuze M. & Witschge T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism* 19(2): 165–181.

Eide M. & Knight G. (1999). Public/private service: Service journalism and the problems of everyday life. *European Journal of Communication* 14(4): 525–547.

Eide, M. (1997). A new kind of newspaper? Understanding a popularization process. *Media, Culture & Society*, *19*(2), 173–182.

Eide M. (2017). The culture of service journalism. In: Kristensen N.N. and Riegert K. (red.) *Cultural Journalism in the Nordic Countries.* Gothenburg: Nordicom.

Engebretsen M., Kennedy H. & Weber, W. (2018) Data Visualization in Scandinavian Newsrooms: Emerging Trends in Journalistic Visualization Practices. *Nordicom Review* 39(2): 3–18.

From, U., & Nørgaard Kristensen, N. (2018). Rethinking Constructive Journalism by Means of Service Journalism. *Journalism Practice*, *12*(6), 714–729.

Fürsich E. (2012). Lifestyle journalism as popular journalism: Strategies for evaluating its public role. *Journalism Practice* 6(1): 12–25.

Gynnild, A. (2014). Journalism innovation leads to innovation journalism: The impact of computational exploration on changing mindsets. *Journalism*, *15*(6), 713–730.

Hermida A. & Young, M. L. (2019). *Data Journalism and the Regeneration of News*. London: Routledge.

Journalisten. (2019). Larmet från tv-huset. *Journalisten*, 29 Oktober 2019. Hämtad från: https://www.journalisten.se/fordjupning/larmet-fran-tv-huset

Karlsen, J., & Stavelin, E. (2014). Computational journalism in Norwegian newsrooms. *Journalism practice*, *8*(1), 34–48.

Karlsson M. (2016). Goodbye politics, hello lifestyle. Changing news topics in tabloid, quality and local newspaper websites in the UK and Sweden from 2002 to 2012. *Observatorio (OBS*)* 10(4): 150–165.

Nygren, G. (2008). *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: Sim (o), Institutet för Mediestudier.

Plasser F. (2005). From hard to soft news standards? How political journalists in different media systems evaluate the shifting quality of news. *Harvard International Journal of Press/Politics* 10(2): 47–68.

Reinemann C., Stanyer J., Scherr S. & Legnante G. (2012). Hard and soft news: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13(2): 221–239.

Riegert, K., & Widholm, A. (2019). The Difference Culture Makes: Comparing Swedish news and cultural journalism on the 2015 terrorist attacks in Paris. *Nordicom Review*, *40*(2), 3–18.

Roosvall, A. & Widholm, A. (2019). Allt mer tolkande journalistik: Subjektivitet, åsikter och känslor i nyhetsmedierna. I Karlsson, M. & Truedson, L. (red.). *Nyheter – allt mer en tolkningsfråga. Mediestudiers innehållsanalys 2007–2018.* Stockholm: Institutet för mediestudier.

Shagrir O.K. & Keinonen H. (2014). Public service television in a multi-platform environment: A comparative study in Finland and Israel. *VIEW Journal of European Television History and Culture* 3(6): 14–23.

Sjøvaag, H. (2015). Hard news/soft news: The hierarchy of genres and the boundaries of the profession. I Carlson, M. & Lewis, C. (red.). *Boundaries of journalism: Professionalism, practices and participation*, (s. 113–129). London och New York: Routledge.

Underwood, D. (2001). Reporting and the push for market-oriented journalism: Media organizations as business. In Bennett WL & Entman RM (red.). *Mediated politics: Communication in the future of democracy.* Cambridge: Cambridge University Press, pp. 99–116.

Usher, N. (2012). Service journalism as community experience: Personal technology and personal finance at the New York Times. *Journalism Practice* 6(1): 107–121.

Van Dijck, J. & Poell T. (2015) Making public television social? Public service broadcasting and the challenges of social media. *Television and New Media* 16(2): 148–164.

Zamith, R. (2019). Transparency, Interactivity, Diversity, and Information Provenance in Everyday Data Journalism. *Digital Journalism*. DOI: 10.1080/21670811.2018.1554409.

Om alltings av-, de-, och re

TOM MORING

Trädet i skogen

Det växte en gång ett träd i skogen –
så skönt och mäktigt –
jag hade sett det…
Det reste sig över djupens dimmor till jordens
tinnar i enslig glans.

Nu får jag höra att blixten nått det…
Vad kan man göra
att åskor härja och blixtar slå?
Jag har ju sett detta träd i skogen
och skall det minnas
så länge sångernas fästen stå.

Edith Södergran (1918)

”Ein Gespenst geht um in Europa.” Så inledde Marx och Engels det Kommunistiska manifestet. I slutet av 1800-talet ändrades världen radikalt. Kommunismens och fascismens spöken kom – och gick. I polarområdenas gränsmarker, uppe i Europas nordvästra hörn, lyckades fem små stater mer eller mindre klara sig undan det värsta. De landade på litet olika vägar i system där den ägande klassen och den arbetande klassen balanserade sina olikartade arméer mot varandra. Fredsfördrag uppstod. De fick olika namn och olika form, ibland uppstod de i träta men ofta i samförstånd, framtvingat av nödvändigheten att inte hugga ned det träd på vars grenar trätobröderna sitter. Inte på samma gren. Men stammen var gemensam. Grenarna växte högt, och rötterna hade genom årtionden borrat sig djupt ner i tjälnupen nordisk mylla. Grenarnas längtan efter luft bands av en stark stam till rötternas förankring. Stammen var det sociala kontraktet.

Ein Gespenst geht um in Europa. I slutet av 1900-talet ändrades världen radikalt. Ur det sociala kontraktet hade vuxit en yvig krona av regler. Reglering var svaret på snart sagt alla problem. Mitt i skogen stod det gamla trädet, högrest och med gröna grenar. Men stammen var drabbad av röta. Undervegetationen, som förtvinade i skugga och brist på näring fick nu sin chans.

Den var av annat slag, buskväxter av arten av-, och arten de-. Ny grönska sökte ljus, och egen kraft ur myllan."Alles Ständische und Stehende verdampft" skrev Marx och Engels.

Vi som har upplevt den senare delen av förra seklet och början av det nuvarande, så som det framträtt i Norden, har levat under en period av sällsynt stabilitet och trygghet. Vi har varit delaktiga i ett politiskt system som intill det nyss förlidna årtiondet har balanserat fem politiska schatteringar mot varandra i varierande konstellationer men med i stort sett förenliga målsättningar. En gemensam välfärd förvaltad av staten har vuxit fram, med utbildning, hälsovård och skyddsnät för de svagaste. Makten har förmedlats och kritiskt analyserats av medier med förankring i samma politiska verklighet, och med varierande grad av samhällsstöd. Garanter för denna invecklade apparat var de två ekonomiska maktpolerna, företagsägarna och facket. Båda parterna, klart definierade i varsin ringhörna, förenade av insikten att vinst på poäng är förmånligare än knock-out. Konflikten var inte antagonistisk. Marx och Engels kan slänga sig i väggen. Samhället kunde styras av gemensamma regler och alla parter blev mer och mer professionella i sin hantering av Systemet. Det socialistiska experimentet i Öst föll samman. "Historiens slut", skrev Francis Fukyama (1992).

Aber alles Ständische und Stehende verdampft. Und ein Gespenst geht um (Marx & Engels, 1948). Av- och de- blev modeord. I Milton Friedmans libertarianska anda ifrågasattes det sociala kontraktet med Margret Thatcher och Ronald Reagan som förgrundsgestalter. Avreglering till förmån för marknadskonkurrens spred sig och genomsyrade allt fler sektorer i samhället. Facken protesterade, men ställdes inför det som Zygmunt Bauman (2000) kallade en *flytande modernitet*. I ett individualiserat samhälle fungerar inte längre gamla sociala bindningar till klassbaserad solidaritet. Visionärerna fick – antagligen till sin egen förskräckelse – rätt. Gradvis har klassmotsättningarna som grund för det sociala kontraktet förlorat i styrka. Med detta försvagades även den socialdemokratiska rörelsens betydelse för kapitalet, som garant för samhällsfred och spärr mot en radikal socialism. "Der Mohr hat seine Arbeit getan, der Mohr kann gehen", skrev Friedrich von Schiller i tiden (1789, fjärde scenen).

Också medievärlden avreglerades dramatiskt. Först kom detta till synes i omdaningen av etermedielandskapet. I det lapptäcke av stater som bildade Europa hade radio- och televisionsverksamhet reglerats via statliga monopol. Dessa fick rätten att förvalta den ändliga resurs som utgjordes av frekvensbandets begränsning. Med stöd av teknologisk argumentation kunde stora mediebolag byggas upp i statlig regi, finansierade av en form av beskattning

som utmättes av hushållen i form av radio- och televisionslicenser. Ända in på 1980-talet användes frekvensargumentet till exempel i Finland för att mota nya aktörer som kan tänka inte fick rum på FM-bandet där tre statliga kanaler skulle samsas – medan man i Paris redan lyssnade på 30 olika radiokanaler.

Bluffen synades, och från mitten av 80-talet avreglerades gradvis såväl radio som television, först utan större innovationer i form av ny teknologi, men från millennieskiftet i allt snabbare takt då digital sändningsteknik möjliggjorde ytterligare expansion. De statliga radio- och televisionsmonopolen tog till sig förändringen. Som bland annat professor Taisto Hujanen (2002) har visat fick begreppet ”Public Service” en allt större betydelse i en argumentation där teknologiargumentet förtvinade, och begreppen demokrati och gemensam kultur fick axla huvudansvar i legitimeringsdiskursen.

Medieteknologin utvecklades ytterligare, till förvåning och fasa för den gamla stammens mediepolitiker som hårt försvarade monoliterna. Till en början togs utvecklingen inte ens på allvar. I Finlands Rundradios (Yle) korridorer hördes ännu i mitten på 1990-talet ledande enhetschefer betvivla att Internet någonsin skulle få ett genomslag inom mediesektorn. Och sådana innovationer som mobila navigeringssystem skulle visa sig obehövliga, de skulle aldrig få någon användning i små och välstrukturerade städer som de nordiska. De nya systemen förväntades falla på eget grepp, de skulle förkvävas av sin egen tillväxt: alltför lätt tillgängliga, alltför vidlyftiga för att kunna bära seriöst innehåll. Sa man då. ”L'enfer est plein de bonnes volontés ou désirs”, för att citera Saint Bernard de Clairvaux (enl. de Sale, 1836).

Den utveckling som följde i medievärlden och journalistiken har beskrivits ingående av professor Gunnar Nygren som i flera arbeten har visat på tendenser och mottendenser till de-professionalisering i avregleringens och digitaliseringens fotspår. Flera andra essäer i denna volym behandlar temat, vilket får mig att lämna denna del av diskussionen i andras händer för att bereda utrymme åt den politiska sfär – i många stycken journalistikens motpol, samtidigt medspelare – som även den har berörts av professor Nygren i aktuell publicering. Denna sfär har under flera årtionden präglats av en professionalisering, som Gunnar Nygren och Karl Magnus Johansson i verket *Close and distant: Political executive–media relations in four countries* sammanfattar så här:

> In the political system, the role of the political parties has changed. Stable support is waning and those who stick with their parties are experiencing a more volatile political landscape. Without the old class- and interest-based party organisations, parties have had to develop communication strategies to

> reach voters. The growth of communication departments, PR consultants and "spin doctors" is evident in many countries; the professionalisation of political communication is a general trend… …At the same time, new populist parties are growing out of the discontent with the old system. The new parties are often weakly organised; instead of relying on strong internal organisation, these parties tend to rely on close relations with media… (Nygren & Johansson, 2019, s. 13)

Nygren och Johansson sätter här fingret på den springande punkten: samtidigheten mellan professionalisering och dess motsatta tendens, då populistiska massrörelser med anti-elitistiska slagord har vuxit fram i tydlig symbios med framförallt den gula pressen och en ny digital kommunikationsstruktur, de sociala medierna.

I samma verk visas hur den politiska centralmakten samtidigt omger sig med en allt större kommunikationsapparat för att marknadsföra sin politik, medan resurserna för en seriös journalistisk bevakning minskar. Den här utvecklingen är en förlängning av en yrkesmässig hantering av den politiska kommunikationen som har pågått under årtionden, och som ömsom kallas för *amerikanisering*, *spin*, *professionalisering*, *medialisering* eller *modernisering*. Paradoxalt nog sammanfaller utvecklingen av yrkesmässig politisk PR med framväxten av en antielitistisk rörelse som söker sin växtkraft i diskurser som fått gro i ro i skuggan av den etablerade politiska- och medienomenklaturen. Slagordet framför alla andra: PK.

På spaning efter den autenticitet som flytt

Varifrån kommer den unisont upprepade kritiken mot det 'politiskt korrekta'? Det är uppenbart att slagordet saknar fast betydelse. Det används opportunistiskt i en kritik av olika synsätt som anges som etablerade, tillrättalagda, eller förskönande. Ofta berättigar det till utsagor av dubiös etisk halt, ultranationalistiska, stämplande, rasistiska. Kring detta informationskrig – för det är vad det är frågan om – har populistiska rörelser vuxit fram såväl i den bruna zon som kännetecknas av nationalistisk konservatism som i en ny grön-röd rörelse med stöd i hopp om hållbar utveckling och offentligt finansierat välstånd. I Norden har företrädesvis den förra varianten fort vuxit till sig. Då den är svårplacerad ekonomiskt har forskarna tagit den så kallade GAL-TAN skalan till hjälp, där en höger-vänsterdimension korsas med en grön-alternativ-libertariansk versus en traditionell-auktoritär-nationalistisk dimension. Och vips har vi en modell som förklarar det spänningsfält som organiserar de nya politiska lidelserna i våra västliga demokratier.

GAL-TAN skalan är ett trubbigt instrument som skapar flera frågor än det besvarar. Men det är tydligt att modellen visar på något väsentligt trots det. Vi får här en utgångspunkt för att analysera de svårigheter som idag möter de traditionella politiska aktörerna som har samlat sig kring traditionella politiska spänningar förankrade i ett traditionellt socioekonomiskt och politiskt system utvecklat för att integrera samhällets bärande krafter kring ett gemensamt socialt kontrakt. I GAL-TAN skalans anda visar de som samlas i vardera polen långfingret åt dem som upplevs ingå i den styrande eliten. Och de etablerade politiska rörelserna orienterar sig ängsligt till de nya rörelsernas ofta väldigt motstridiga krav.

Intressant nog har det visat sig, i studier bland annat i Sverige och Finland, att de nya politiska rörelserna har vuxit sig starka utanför den typ av politisk professionalisering som de etablerade politiska partierna har stött sig på (Moring et al., 2011, Tenscher et al., 2012). Sverigedemokraterna och Sannfinländarna kämpar nu om pole position inför kommande riksdagsval. De, liksom den gröna rörelsen har nått sina positioner med metoder som bjärt avviker från den typ av politisk professionalisering vi forskare har sett utvecklas ur den angloamerikanska kommersiellt drivna valkampanjen. Människors längtan efter autenticitet fann här en klangbotten som inte peppades med pengar och professionellt konsulteri. En de-professionalisering av politikens centrala drivkraft, föreföll det som – och var det också. För en tid, åtminstone, som det skall visa sig.

Samtidigt som de nya rörelserna växte fram var de etablerade partierna fångna av sina respektive kärntrupper. Detta har lagt hämsko på rörelsefriheten för välfärdsarkitekten nummer ett, socialdemokratin. Partier runt om i Europa velar mellan en marknadsanpassad linje som den tyska och en vänsterlinje som den engelska – ingendera framgångsrika idag. Rävsaxen blir tydlig då svenska LO-veteranen Martin Klepke, intervjuad i finländska Arbetarbladet, hävdar att socialdemokratin i Sverige är inne i en ännu värre sits än facket:

> Orsaken är att det socialdemokratiska partiet gjorde för stora eftergifter i januariavtalet. Det enda som kan rädda socialdemokraterna är satsningar på välfärd och jobb och att säga blankt nej till privatiseringar. (Helenius, 2020)

Förtroendet för marknadsekonomins förmåga att leverera välstånd för de lägre inkomstgrupperna sviktar av flera orsaker. Reallönerna har stampat på stället i decennier, och i USA konstaterar tidningar att även om arbetslösheten är låg har arbetets innehåll försämrats. Utifrån forskning i Norden

visade docent Jonas Lagerström vid en föreläsning i Helsingfors år 2017 att medelinkomsttagarna snarare står inför en social nedgradering än uppgradering. Låglöneyrken blir mera allmänna medan social uppgradering svårare att nå och kommer allt färre till del (Moring, 2018). Dystopin som de stora massorna upplever förminskas inte då Amazons grundare Jeff Bezos i en diskussion på National Space Societys konferens för rymdutveckling i Los Angeles i maj 2018 säger ”We will have to stop growing, which I think is a very bad future.” Därför ska *en del* av mänskligheten få nystart i rymden. (Masunaga, 2018) Med en sådan förväntanshorisont har det politiska etablissemanget svårt att framstå som attraktivt.

Andelen yrken som ger fast inkomst i livslång karriär minskar medan många i det så kallade prekariatet i tillfälliga arbetsförhållanden har svårt att se fackföreningsrörelsen som en lösning på sin livssituation. Problemen för en yngre generation ackumuleras då bostadssituationen i de större städerna krisar.

Inget nytt under solen. Redan år 1859 beskrev författaren och chefredaktören Zacharias Topelius i Helsingfors Tidningar bostadssituationen i huvudstaden såhär:

> Sedan ett år har man [i Helsingfors] fått två eller tre nya stenhus, fem eller sex nya trähus och kanske några kojor inom stadslinjerna. Under tiden ökades i fjol den redan förut trångt hoppackade befolkningen med 582 personer i lutherska finska och svenska församlingen, och då räknas inte tillväxten i den ryska, den tyska och militärförsamlingarna. Schackrandet med rum är otroligt. Den lösa befolkningens inhysingar av alla stånd är ställd på *qui vive*: pengar eller livet! (Topelius, 1859)

En trött struktur där olika partier i tur och ordning har burit ansvar får ta konsekvenserna av att läget 160 år senare åter – eller fortfarande – känns hopplöst för dem som skall in på bostadsmarknaden. Polariseringen i samhället ökar då den gröna-alternativa-libertarianska polen på GAL-TAN skalan energiseras.

Undra på att den politiska elitens signaler klingar ihåligt, att känslan av genuinitet och autenticitet är svår att upprätthålla trots en driven professionell kommunikationsapparat. Missnöjen kanaliseras i spontana aktioner, med eller utan gula västar. ’Jag som har betalat skatt på låg lön i hela mitt liv’ upplever djup orättvisa som lätt kan riktas mot de nykomlingar som får sådan hjälp de är beroende av. De de-professionaliserade populistiska rörelser som uppstod som kontrast mot en professionaliserad politisk apparat, snöpt i sitt försvar för humana värden och internationell solidaritet, fick här en god

grogrund. Här hjälpte inte de miljoner som lagts på konsulter och kommunikatörer. De medier som har ställt upp för samma värden får sin släng av sleven. I en värld där allt flera lever i egna sanningsbubblor hamnar lyssnandet på undantag. Nya åsiktsmonopol bildas i bitsk beskrivning och bitter bevissthet.

Äijön virsi	Gubbens klagan
"Uskoin kerran ihmisihin, en nyt uskone enempi, ihmiset on ilvesheimo, paha, karsas, kahlehdittu; jos joku kohoopi heistä, sen he iskevät ijäksi, riemuitsevat rinnassansa: ollut meitä ei parempi!."	Förr trodde jag på mänskan, det gör jag inte längre, mänskor är en flock av lodjur onda, avoga, fjättrade; om någon höjer sig över andra, slås hen ner för evigt, fröjdar de sig i sitt sinne: var ej oss förmer.
Eino Leino (2016)	(i fri översättning, TM)

Falska nyheter – finns dom?

Imperiet slår tillbaka – skulle man tro – med sina överlägsna resurser, sin kontroll över det väloljade politiska maskineriet och med stöd av de professionella massmedier som inte ställer upp på populismens argumentation. Men misstron är djupt rotad, inte bara i högerextrema auktoritära drömvärldar eller bland missgynnade i förorternas elementbyggen. Myter om no-go-zoner i invandringens fotspår, ständiga gängkrig med skjutningar och bombdåd, myndigheters maktlöshet sprider sig som gräsbränder och klyftor mellan olika vi-och-de grupper fördjupas till helvetesgap.

Systemets spontanreaktion, att ta till sig den amerikanska populismens främsta slagord med hjälp av stämpen ”falska nyheter” – klingar för döva öron. Dessutom är en sådan uppfattning inte välgrundad och befogad. Nyligen granskades den populistiska rörelsens argumentation i en omfattande studie som engagerade forskare från tre universitet och jämförde nyhetsrapportering i hybrida medier i Finland, Frankrike, Polen och USA. Studien visar att hybridkampanjerna mera sällan bygger på lögn, utan snarare på en fokuserad satsning på missnöje. Och såhär fungerar det, enligt Gwenaëlle Bauvois, intervjuad på Helsingfors universitets hemsida 5.11.2019:

> Vi måste överge idén om falska nyheter som blivit så populär. De alternativa mediernas rapportering bygger i själva verket ofta på verkliga nyheter.

> Problemet är att de väljer ut de fakta som är lämpligast för deras agenda. Det här bestrider de ständigt samtidigt som de anklagar de etablerade medierna för att sovra bland fakta.
>
> …
>
> Den latenta skammen om att man inte levt upp till förväntningarna, inte är framgångsrik, inte tjänar tillräckligt med pengar förvandlas till hat. Du intalas att felet inte ligger hos dig – orsaken är extern, det är andra människors fel. (Gröning, 2020)

Grogrunden för denna motmediestrategi är det spontana missnöjet, som i en hybrid medievärld kombinerar nätverk på sociala medier med mera etablerade populistiska nättidskrifter och tryckalster. Följden är en omformulering av politiken, kuraterad av populistiska rörelser som profiterar på klassiska drivkrafter så som sökande efter trygghet, genuinitet och autenticitet i ett samhälle som upplevs och även systematiskt presenteras som hotande, manipulativt och orättvist.

Då populistpartierna slog igenom var det typiskt att de inte ännu hade etablerat professionella partiorganisationer eller kostsamma kampanjer. Den tyske forskaren Jens Tenscher har byggt ett index för professionalisering utifrån den kampanjlitteratur som forskning i politisk kommunikation har tagit fram (Tenscher et al., 2012). Typiskt nog låg det finländska populistiska partiet Sannfinländarna på botten i indexet i en jämförelse i EU-valet 2009 där partiet slog igenom. Då jag snart efter valet intervjuade partiets kampanjchef förklarade han helt frankt att ”medierna alldeles av sig själva skötte vår spetskandidats offentlighet”, konstellationen var ”alla andra mot Timo”, det vill säga Timo Soini som var partiets ordförande och spetskandidat i valet. Partiet behövde inte göra dyra kampanjer, för kvällspressen skötte offentligheten utifrån den alternativa retorik som Soini representerade.

Men, med tiden har denna retorik professionaliserats allt mer. Bubblor skapas kring en hårt vinklad bild av ett samhälle där ”kaiken maailman punaviherpiipertäjät” (all världens rödgrönkvittrare – uttryck spritt i finsk twitterdisksussion) ifrågasätter traditioner och upplevd nationalitet.

En närmare granskning visar att de retoriska knepen snabbt har fått ökande professionellt stöd till del. Förutom att de populistiska rörelserna har stött och inspirerat varandra, och varit särskilt aktiva på olika nätfora, har betydande medieföretag stött deras kampanjer. Den engelska tabloidpressens stöd för Brexit och sedermera för Boris Johnson är allmänt bekant, liksom Cambridge Analyticas regelvidriga men professionellt synnerligen sofistikerade stöd i den valkampanj som förde USA:s 45 president till makten. Inte

oväntat visar Reuters Digital News Report 2018 hur befolkningens förtroende för de stora televisionsnätverken samvarierar med politisk åsikt: mänskor med högersympatier har förtroende för Fox och Breitbart, människor med vänstersympatier för CNN och NBC. Polariseringen av samhället blir genomgående.

Vädrande vinnarkoncept i nästa val väljer nu Sverigedemokraterna att gå in för sådan professionalisering som har präglat politisk professionalisering i de traditionella partierna. Partiet överväger bland annat att köpa egna opinionsmätningar. I en intervju för SvD 6 januari 2020 förklarar partiets kommunikationschef Joakim Wallerstein att

> Det är ett läge i Sverige där opinionsförändringarna är ganska starka. Tidigare väldigt stabila socialdemokratiska väljargrupper rör sig. Det är intressant för oss att se hur de rör sig och varför. (Thurfjell, 2020)

Följsamheten efter folkopinionen har redan fått utslag i att partiet, i likhet med broderpartier i andra länder, har breddat sitt program. Exempel på detta, i Sverige, är hur Sverigedemokraterna har modifierat sig i frågor som abort och homoadoption. Även det finländska broderpartiet har med tilltagande resurser börjat satsa mera på valkampanjerna. Då partiet ännu för tio år sedan låg bland de lägsta i kampanjkostnader har valbudgeten ökat och var år 2017 på nivå med de medelstora partierna i Finland – dock fortfarande i proportion mindre än partiets stöd i valet. De-professionalisering följs av re-professionalisering.

I väntan på syndafloden

Den rotröta som har drabbat det gamla systemet kommer troligen inte att kureras med att gödsla trötta politiska rörelser och etablerade mediesystem som förlorar i trovärdighet, ekonomisk bärkraft och public appeal. Så som den franske efterföljaren till Marx, Thomas Piketty (2013), har visat har det västerländska samhället ställts inför fundamentala dysfunktioner som förutsätter systemförändring. I tillägg till kapitalismens inneboende distributionsproblem, som Piketty koncentrerar sig på, har en åldrande befolkning, tilltagande automatisering och väntan på en kommande miljökatastrof spetsat till läget. Europa upplever begynnande symptom på den deflatoriska sjuka som den japanska ekonomin har lidit av i flera decennier. Betydande aktörer inom den finansiella sfären (exemplet Bezos, ovan) visionerar redan för detta. Behovet av en omstart för kapitalismen diskuteras i näringslivets ledande organ, så som Financial Times. (Tett, 2019)

GAL-TAN rörelserna har diametralt motsatta olika svar på rätt medicinering. I motsats till den traditionella auktoritära och nationalistiska rörelsen vädrar ekonomiska analytiker med bakgrund på vänsterkanten morgonluft i en skattebaserad nyreglering. Harvardprofessorn Philippe Aghion konstaterar i en intervju i den finska draken Helsingin Sanomat att den amerikanska drömmen inte längre finns. ”Folk fruktar att deras barn är i ett sämre läge än de själva. Jag skulle påstå att populismen börjar sprida sig uttryckligen då, när man inte längre är säker på barnens framtida välbefinnande.” (Pajari, 2020) Efter att ha lämnat sina socialistiska ideal har Aghion riktat in sig på behovet av nyreglering av kapitalismen. Han efterlyser en serie nyordningar i samhället som skulle öka jämlikhet, återskapa konkurrens i den värld som domineras av de digitala jättarna, och minska den makt de rikaste har över ekonomi och politik. Kapitalismen behöver återskapas, efter Joseph Schumpeters kända koncept *kreativ förstörelse*. ”Alles Ständische und Stehende verdampft”.

Regeln om re-

Det politiska livet utvecklas inte linjärt. Den västliga hemisfären fick repetera denna läxa efter euforin som följde på Sovjetunionens sönderfall i slutet av förra millenniet. Fukuyama kan slänga sig i väggen. Bland ekonomister upplever Marx en renässans – åtminstone till den del som handlar om dialektiska processer, och teoribildningen kring överproduktionskris. Plötsligt står vi där igen. Inom medievärlden inleddes rätt fort efter avregleringen på 1980-talet en re-reglering, dels med EU som aktör och inspiratör, och dels med olika nationella tillståndsprocedurer som verktyg. I den digitala världen har processen visat sig vara pågående, med ständigt nya ingredienser. Uppståndelsen kring Facebook och Cambridge Analytica. Google och Amazon har satts under lupp. EU:s dataskyddsförordning (GDPR) är en för tiden typisk form av re-reglering, riktad mot ett överstort inflytande för digitala aktörer som har skapat sig global dominans på en oreglerad marknad. Kapitalismen diskuteras idag av kapitalisterna själva, i insikt om behovet att återskapa marknaden på ett mera hållbart sätt.

Utvecklingen av artificiell intelligens och dess applikationer som digitaliseringen har möjliggjort, tillsammans med den demografiska utvecklingen i väst där andelen äldre ökar och befolkningen som helhet minskar, och ackumuleringen av kapital har fått såväl betydande nationalekonomer som inflytelserika kommentatorer att söka nya former för reglering som skulle rädda marknadsliberalismen från sig själv. Problemet är på intet sätt

nytt. Thomas Hobbes visade redan i mitten av 1600-talet på hur oreglerad egoism leder till ett olösligt snålskjutsproblem och allas krig mot alla (Warre). Men – Hobbes lösning på problemet påminner, på ett skrämmande sätt, om de av vår dags populister som ser lösningen i en stark och enväldig ledare.

Ovan antyddes redan att samtidigt som en omgruppering sker, stimulerad av en ny politisk dynamik, sker också en re-professionalisering av de nya rörelserna. Den gröna rörelsen har länge samarbetat över nationsgränserna och inom ramen för Europaparlamentet, och har nu funnit tydliga ledstjärnor med internationell lyskraft. Den unga anhängarskaran har också tidigt varit aktiv på sociala medier. Den nationalistiska motpolen har också haft internationella förebilder, som med stöd av stora aktörer inom den digitala sfären har funnit nya och dubiösa sätt att nå strategiska väljargrupper. Men den förstärkta populistiska rörelsen utvecklar också en mera traditionell form av professionalisering. I våra nordiska länder har mediernas rapportering om de nya partiernas anhängare lett till en modifiering av en endimensionell bild av populisterna som enbart högerradikala nationalister. Och vi ser hur en taktiskt mera sofistikerad satsning på röstmaximering växer fram även här, med hjälp av de större ekonomiska resurser som framgången i tidigare val har medfört (se t.ex. Thurfjell, 2020).

Vad tror du att det hände sen?

Konklusionen av ovanstående – medges, ställvis spekulativa – resonemang blir att den avreglering och de-professionalisering som har förändrat mediefältet på intet sätt är en isolerad företeelse. Tvärtom är det en del av en större samhällelig process där medierna och de professionella kommunikationsexperter som verkar i offentligheten, liksom alla andra, tvingas söka sig nya roller i en värld där etablerade makt- och offentlighetsstrukturer länge har fått njuta av en ostörd tillvaro. Efter Lord Acton: "Power tends to corrupt; absolute power corrupts absolutely". (Acton, 1887) Överfört på resonemanget i denna essä är frånvaron av lyhördhet början till slutet på varje maktfullkomlig institution. Anpassningen till en ny värld kräver inte bara utveckling utan även kreativ förstörelse.

I en positivt hållen essä citerar Helsingin Sanomats redaktör Saska Saarikoski (2020) *Foreign Policy* – tidskriftens chefredaktör Moisés Naím som I boken *The End of Power* (2015) hävdar att makten har runnit alla ur händerna, liksom vatten som sugs upp i sand. Saarikoski konstaterar att framförallt politiken måste förändras, mycket annat har kastats över ända under de senaste åren, men ”politikens kärninnovationer, så som parla-

mentet, partierna, valen, till och med uppdelningen mellan vänster och höger uppfanns för över 200 år sedan." Saarikoski avslutar med att återge Naíms spådom om en positiv revolutionsvåg som förnyar politik och institutioner. Alles Ständische und Stehende verdampft.

Så är det, så har det varit. Gammalt går under, nytt kommer i stället, på detta sätt går världen framåt – kunde man tro. Europas historia och händelser i både vår omedelbara omgivning och i närliggande världsdelar visar dock att detta har skett och sker till olidliga kostnader, och att riktningen inte är given. Det som stämmer till eftertanke och manar till ansvarstagande civilkurage i vår relativt trygga del av världen är kvaliteten på den nya politiska undervegetation som växer och sprider ut sina rötter.

Mitt i den står det gamla trädet, högrest och med gröna grenar. Men rot och stam är drabbade av röta. Och nu är det stora trädet trött.

Ur de finska folksägnerna framträder Väinämöinens sång, formulerad av poeten Eino Leino, med ny aktualitet.

”Yksi on laulu ylitse muiden: ihmisen, aattehen, hengen ankara laulu. Kansat katoo, ei katoa mahti, jonka on laulanut mahtaja kansansa sielun.” Eino Leino (1906)	En är sången över de andra: mänskans, meningens, andens hårda sång. Folken försvinner, aldrig försvinner makten, sjungen av den som har makt över folkens själ. Fragment, övers. Elmer Diktonius (1931)

Referenser

Acton, J. (1887/1907). Letter to Bishop Mandell Creighton, April 5, 1887. In *Historical Essays and Studies*, J. N.Figgis and R. V Laurence (eds.) London: Macmillan.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

De Sales , F. (edited volume, 1836). *Oeuvres Completes de Saint Francois de Sales*, Vanve: Hachette BNF.

Diktonius, E. (1931). *Eino Leino – Lyriskt urval*. Helsingfors: Söderström & C:O.

Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York, Toronto: Free Press.

Gröning, P. (2019, 5 november). Glöm pratet om ”fake news” – synen på alternativmedier måste nyanseras. Helsingfors universitet, aktuellt, nyheter och meddelanden. Hämtad 2020-01-04 från https://www.helsinki.fi/sv/aktuellt/nordisk-valfard/glom-pratet-om-fake-news-synen-pa-alternativa-medier-maste-nyanseras

Helenius, H. (2020, 8 januari). LO-redaktör: Socialdemokraterna gjorde för stora eftergifter i januariavtalet. *Arbetarbladet*. Hämtad 2020-01-08 från https://demokraatti.fi/lo-redaktor-socialdemokraterna-gjorde-for-stora-eftergifter-i-januari avtalet/

Hujanen, T. (2002). *The Power of Schedule. Programme Management in the Transformation of Finnish Public Service Television Media*. Tampere: Tampere University Press

Leino, E. (1906). *Jumalten keinu*. Helsinki: Otava.

Leino, E. (1916). *Helkavirsiä*. Helsinki: Otava.

Marx, K. & Engels, F. (1948). *Manifest der kommunistischen Partei*. London: Der Office der "Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter" von J.E. Burghard.

Masunaga, S. (2018, 25 maj). Jeff Bezos wants to get back to the moon, but he knows space is no place for going solo. *Los Angeles Times*. Hämtad 2020-01-04 från https://www.latimes.com/business/la-fi-bezos-blue-origin-20180525-story.html

Moring, T. (2018). Ett samtal med dem som inte finns i rummet – om offentlighetens nya gränser. Föredrag vid Svenska litteratursällskapet i Finlands årshögtid den 5 februari 2018. *Historiska och Litteraturhistoriska Studier* (HLS) nr. 93. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 7–15. Hämtad 2020-01-04 från file:///C:/Users/user/Downloads/75529-Artikeltext-103634-1-10-20181009%20(1).pdf

Moring, T., Mykkänen, J., Nord, L. & Grusell, M. (2011). Campaign Professionalization and Political Structures: A Comparative Study of Election Campaigning in Finland and Sweden in the 2009 EP Elections. In M. Maier, J. Strömbäck & L.L. Kaid (eds.) *Political Communication in European Parliamentary Elections* (p. 45–59). Farnham and Burlington: Ashgate.

Nygren, G & Johansson, K.M. (2019) The interplay of media and the political executive. Introduction and framework. In K.M. Johansson & G. Nygren (eds.) *Close and distant: Political executive–media relations in four countries* (p. 9–26). Gothenburg: NORDICOM.

Piketty, T. (2013). *Le Capital au XXIe siècle*. Paris: Éditions du Seuil.

Reuters Digital News Report 2018. Hämtad 2020-01-04 från media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/digital-news-report-2018.pdf?x89475

Saarikoski, S. (2020, 5 januari). Saska Saarikosken essee: Tuhoa pelättiin myös 1980-luvulla, mutta koittikin toivon aika. *Helsingin Sanomat*. Hämtad 2020-01-05 från https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000006361957.html

Sajari, P. (2020, 7 januari). ”Amerikkalaista unelmaa ei enää ole”, sanoo entinen kommunisti ja talouskasvun huippututkija Philippe Aghion – siksi kapitalismia pitää rajoittaa. Helsingin Sanomat. Hämtad 2020-01-07 från https://www.hs.fi/talous/art-2000006364287.html

Schiller, F. (1783). *Die Verschwörung des Fiesko zu Genua. Ein Republikanisches Trauerspiel*. Frankfurt und Leipzig, 1783.

Södergran, E. (1918). *Septemberlyran*. Helsingfors: Schildts.

Tenscher, J., Mykkänen, J. & Moring, T. (2012). Modes of Professional Campaigning: A Four-Country Comparison in the European Parliamentary Elections, 2009. *The International Journal of Press/Politics*, 17(2), 145–168. doi: 10.1177/1940161211433839

Tett, G (2019, 6 september). Does capitalism need saving from itself? *Financial Times*. Hämtad 2020-01-04 från https://www.ft.com/content/b35342fe-cda4-11e9-99a4-b5ded7a7fe3f

Thurfjell, K. (2020, 6 januari). SD:s strategi – SD funderar på att köpa egna opinionsmätningar. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2020-01-06 från https://www.svd.se/sd-funderar-pa-att-kopa-egna-opinionsmatningar

Topelius, Z. (1859, 23 mars). Huru de fattiga bo i Helsingfors. *Helsingfors Tidningar*.

Kris, medieskugga och möjligheter

Pressad profession pallar trycket

ULRIKA HEDMAN

> Det sätt på vilket journalister arbetar har ändrats i snabb takt de senaste 10–15 åren. Den digitala tekniken har gett journalister nya verktyg och förändrade redaktionella praktiker. Nya publiceringsformer – de flesta Internetbaserade – har vuxit fram såväl inom traditionella medieföretag som hos nya konkurrenter. (s. 41)

Citatet ovan låter som något vi skulle kunnat läsa i en årskrönika över medieåret 2019 eller varför inte mediedecenniet 2010–2019. Digitaliseringen och utvecklingen av sociala nätverksmedier har förändrat delar av journalistiken i grunden. Samtidigt har mediemarknaden genomgått stora förändringar till följd av sviktande annonsmarknad och allt hårdare konkurrens.

Men citatet är dryga decenniet gammalt – det återfinns i en artikel av Tamara Witschge och Gunnar Nygren som publicerades redan 2009. Artikeln, *Journalistic Work: A Profession Under Pressure?*, är idag något av en klassiker om hur den journalistiska professionen påverkas av tekniska och organisatoriska förändringar. I den här essän tar jag den här texten som utgångspunkt för en diskussion kring det senaste utvecklingen inom nyhetsjournalistiken. Efter en inledande kort lägesbild tittar jag närmare på det som Witschge och Nygren beskrev som "tio förändringsområden i det journalistiska arbetet", och jämför deras beskrivning av digitaliseringen av nyhetsproduktionen med vad som har hänt fram till idag när nyhetsjournalistiken i någon mening blivit social. Essän avslutas på samma sätt som Witschge och Nygrens artikel: med en diskussion om hur utvecklingen påverkat journalisters roller, närmare bestämt den del av rollerna som handlar om den kollektiva yrkesidentiteten.

För dryga decenniet sedan hade nyhetssajterna i praktiken ersatt tidigare papperstidningar, radio och tv som de primära nyhetskanalerna, alltså där publiken först fick veta att något hänt. Det var på webben som redaktionerna publicerade först – och dessutom löpande, dygnet runt utan några deadlines att förhålla sig till. Det var till webben som publiken vände sig i första hand för att kunna ta del av nyheter under dygnets alla timmar. Bloggare och medborgarjournalister, två vid den här tiden relativt nya aktörer, utmålades som de stora utmanarna mot journalistiken som profession.

Idag möter publiken istället nyheterna i sina olika flöden i de sociala nätverksmedierna – man följer sin lokaltidning på *Facebook*, redaktioner och journalister på *Twitter*, lokalradion på *Instagram* (Jervelycke Belfrage & Bergström, 2017). Redaktionerna använder sociala nätverksmedier inte bara för spridning av det journalistiska innehållet utan också för research och för dialog med sin publik – här kan man diskutera och kommentera, chatta med redaktionen eller en journalist och följa det redaktionella arbetet (Malmberg, Vangen Lindgren, Jacobsson, & Qvist, 2018; Schori, 2019). Sociala nätverksmedier är alltså inte ”bara” plattformar för publicering utan fungerar som ett närmast självständigt nyhetsekosystem med särskilda funktioner och mekanismer där nyheter blandas med många andra typer av innehåll i användarnas olika flöden (Nygren, 2019).

* * *

Den egentliga utvecklingen av nyhetssajter inleddes i mitten av 1990-talet, men det är först runt millennieskiftet vi ser nyhetssajter i mer modern mening. När journalistiken gick från papperstidningar och linjära radio- och tv-sändningar till nyhetssajter påverkades också journalisters roller; ny teknik och nya förutsättningar kräver helt enkelt nya sätt att arbeta och nya sätt att förhålla sig till andra aktörer (jfr. Maares & Hanusch, 2018). Witschge och Nygren, som baserade sin artikel på redaktionsstudier, enkätundersökningar och intervjuer med journalister i Sverige och Storbritannien under åren 2006–2009, identifierade tio stora förändringar i det journalistiska arbetet.

Om nyhetssajterna var “det stora” 2009 så är sociala medier det som många pratar om 2020. Nya teknologier fortsätter driva på utvecklingen – de förändringar av nyhetsjournalistiken som Witschge och Nygren såg har på intet sätt avstannat. Samtidigt pågår en mycket omfattande omstrukturering av mediebranschen (Ohlsson & Facht, 2017).

> [D]et står klart att journalister […] nästan aldrig lämnar redaktionerna.(s. 43)

För tio år sedan beskrev Witschge och Nygren ett slags digitaliserade nyhetsfabriker, där nyhetsarbetet var mer koncentrerat till själva redaktionerna och med långa arbetsskift särskilt på onlinedeskarna. De resurser som frigjordes av digitaliseringen användes inte nödvändigtvis till kvalitetshöjande arbete utan till att öka kvantiteten, alltså själva mängden nyheter på nyhetssajterna. Lite förvånat konstateras att det stora inflödet av information, via epost och

lätt tillgängligt på nätet, gjort att nyhetsjournalistiken blivit ett skrivbordsjobb.

Omstruktureringen av mediebranschen har gjort att det idag ställs höga krav på redaktionerna på rationaliseringar, uppsägningar och effektiviseringar av verksamheten. Studien "Svenska nyhetsredaktioner" (Nygren & Nord, 2019) visar att redaktionerna krymper – mellan 2015 och 2019 har vart fjärde journalistjobb försvunnit från redaktionerna. I praktiken betyder detta att färre journalister ska producera samma, eller ännu hellre ännu mer, innehåll som förut. Att kunna lämna redaktionen för att göra sitt journalistiska arbete har på många medieföretag blivit en sällsynt lyx (Nygren & Lindblom, 2019).

> [Onlineredaktionen] använder material som samlats in av andra journalister, källor på nätet […] och telefonen för att producera så mycket nyheter som möjligt så fort som möjligt. (s. 43)

År 2009 gav de nya tekniska verktygen reportrarna möjligheter att vara verkligt mobila – nu var det enkelt att samla in och redigera material på plats, var som helst, för att sedan skicka innehållet digitalt till redaktionen alternativt publicera det direkt på redaktionens sajt. Trots – eller kanske snarare på grund av – detta tillbringade framför allt onlineredaktionernas journalister allt mer tid på redaktionerna.

År 2019 har de särskilda onlineredaktionerna försvunnit. Istället finns på många nyhetsredaktioner särskilda sociala medier-redaktioner eller -deskar. Sociala medier-redaktörerna är om möjligt än mer bundna till sina skrivbord än de tidigare onlineredaktörerna även om arbetet i princip skulle kunna utföras var som helst: publiceringar ska planeras och tablåläggas för maximalt genomslag, den virala spridningen (distributionen) ska övervakas och gärna hjälpas på traven, kommentarsfält ska modereras, finns tid över ska publikens frågor och funderingar besvaras (Malmberg, et al., 2018; Schori, 2019).

> [Journalister] måste kunna arbeta i flera format och kunna hantera flera olika tekniker. (s. 44)

När ny teknik introduceras krävs nya kompetenser. De tidningsjournalister som Witschge och Nygren mötte i sin studie skulle, förutom att producera och redigera material till ursprungprodukten papperstidning, också skriva text och redigera för nätsajten och producera innehåll för radio och tv. På motsvarande sätt hade radio- och tv-journalister blivit tvungna att lära sig skriva text till sina

respektive nyhetssajter. Effektiviseringskrav gjorde dessutom att tidigare specialiserade reportrar nu samtidigt skulle fotografera och sköta eventuellt ljud och bild – arbetsuppgifter som tidigare utfördes av andra specialiserade yrkesgrupper på redaktionerna. Entré: Multijournalisten!

Dagens multijournalist måste dessutom inte bara kunna producera material för delningar i olika sociala nätverksmedier. Hen förväntas dessutom behärska sociala nätverksmedier som verktyg för research, nätverkande och publikdialog (Djerf-Pierre, Ghersetti, & Hedman, 2016). Multijournalisten har blivit social.

> Också inom regionala medieföretag hanteras och återanvänds innehåll i flera olika titlar och för såväl webb-tv som radio. (s. 45)

Med digitaliseringen av nyhetsproduktionen utvecklades också särskilda innehållshanteringssystem, så kallade CMS. Witschge och Nygren beskriver hur allt material produceras i företagens CMS och sedan finns tillgängligt för alla journalister och olika redaktioner inom koncernen.

Idag produceras allt mer innehåll inom de stora koncernerna i ett växande samarbete. Denna nätverksbaserade nyhetsproduktion gör det möjligt att samordna resurser för att istället frigöra viktig reportertid. I praktiken innebär nätverksproduktionen att mer av såväl material som tjänster delas mellan flera titlar i samma koncern: natt- och helgbevakning sköts centralt, redigeringen koncentreras till färre orter, eventuell tryckning samordnas på ett ställe och så vidare (Nygren & Nord, 2019).

> Digitala verktyg ger journalisterna nya kreativa möjligheter, men samtidigt ställer det ökande tempot i den dagliga produktionen högre krav på standardisering. (s. 45)

Witschge och Nygren beskriver i sin studie en nyhetsproduktion präglad av standardisering och effektivisering. Också de färdiga formaten, vare sig det handlar om nyhetssidor eller radio- och tv-nyheter, är standardiserade. Trots att journalistiken räknas som ett kreativt yrke lämnar de standardiserade formaten lite utrymme för kreativa eller ens lite annorlunda lösningar. Dagens nätverksproduktion, där materialet dessutom ska anpassas för publicering i olika sociala nätverksmedier, lämnar om möjligt ännu mindre utrymme till kreativiteten (Nygren & Nord, 2019).

> Den journalistiska processen har tre faser: insamling, värdering och produktion. Nätnyheternas konstanta deadline gör att de här faserna flyter samman, och

> värderingen sker ofta publikt: 'fakta' publiceras och granskas i efterhand, ny information publiceras löpande som 'pågående händelser'. (s. 45)

Med nyhetssajterna försvann deadlinen. Det kan tyckas vara en bra sak; att det är självklart att publiken ska få ta del av nyheter så snart de inträffar – varför ska den behöva vänta in redaktionens deadline för att läsa om politikers utspel, det senaste i pågående brottsutredningar eller att det hänt en olycka? Men den tydliga deadlinen gav redaktionen inte bara möjlighet att nyhetsvärdera i relation till en mer samlad bild av allt som hänt utan också nödvändig tid att faktagranska – politikern hade kanske missuppfattat sina politiska motståndare, den brottsmisstänkte friades från alla misstankar senare på kvällen, olyckan visade sig vara ett vägarbete … Och även om de journalister som besvarade Witschge och Nygrens enkäter höll faktagranskningen högt, visade deras studie också att det inte alltid var så lätt att hinna med granskningen i praktiken.

Idag är de flesta överens om att sociala nätverksmedier är fantastiska verktyg för att sprida viktig information snabbt och till många. Men snabbheten och den virala spridningen ställer också till problem – det är lika lätt att sprida felaktiga uppgifter och desinformation. Detta ställer nya krav på journalister att faktagranska uppgifter innan publicering. Samtidigt visar studier att både enskilda journalister och redaktioner själva sprider felaktig information i akuta nyhetslägen (Odén, 2018).

Ytterligare en aspekt av detta är att de senaste åren har nya normer och praktiker för hur redaktioner ska kredda varandra, alltså ge varandra erkännande för var en nyhet publicerades först, etablerats. Förr ansågs det höra till god ton att kredda när det handlade om annat än rena händelsenyheter, alltså intervjuer, reportage eller avslöjanden. Idag, när webbtrafiken till den egna sajten blivit ett viktigt mått på räckvidd, kreddar man istället den redaktion som publicerade först – oavsett typen av nyhet. Med kredden ska också följa en länkhänvisning (se t. ex. Sveriges Radio, 2017). Detta har fått till följd att så fort något händer så gäller det för en redaktion att vara den första att publicera, oavsett hur lite man i nuläget vet eller hur osäkra uppgifterna är. På så sätt säkras framtida kredd och länkningar till den egna redaktionen men på bekostnad av faktagranskningen.

> Nätnyheter håller allt mer på att bli en egen genre med sin egen medielogik […], med rutiner och nyhetsvärderingar som skiljer sig från den i traditionella nyheter. [–] Nya sorters innehåll utvecklas för nätet, och det finns idag mer 'nät-specifikt' innehåll än tidigare. (s. 46f)

Med nyhetssajterna växte en ny, nätbaserad nyhetslogik fram – nätnyheter beskrevs för tio år sedan som mer snabba och korta, med en lite mer informell stil, och samtidigt som mer beroende av officiella och lättillgängliga nyhetskällor som polisens händelserapporter och pressmeddelanden.

Etableringen av sociala nätverksmedier och hur redaktionerna använder dessa gör att det nu växer fram en social nyhetslogik, med rutiner och nyhetsvärderingar som skiljer sig från såväl nyhetslogik som från nätnyhetslogik. I den sociala nyhetslogiken anpassas varje enskilt innehåll så att det kan delas i publikens olika flöden där det slåss om uppmärksamheten med allt annat innehåll i de här flödena, och innehållet tablåläggs enligt särskilda publiceringsscheman. Vid sidan av traditionella kriterier för nyhetsvärdering styrs urvalet också av principer för hur man når högt engagemang och hög uppmärksamhet (i form av delningar och kommentarer) i de sociala nätverksmedierna. Journalistiken kräver också en anpassning till de genrekonventioner som råder i sociala nätverksmedier, till exempel ska tilltalet i delningarna gärna vara personligt (Hedman, 2019).

> Ett konstant flöde av mätdata visar onlineredaktionen vad publiken läser eller inte läser, och det här har börjat påverka nyhetsvärderingen. (s. 47)

I nätnyhetslogiken ligger också att redaktionerna fått verktyg att i realtid mäta trafiken inte bara till nyhetssajten utan också till varje enskilt innehåll, vilket i sin tur påverkar nyhetsvärderingen. Witschge och Nygren beskrev journalister som sa att ju högre förväntat gensvar från publiken desto viktigare anses innehållet, vilket på sikt riskerade leda till ett mer marknadsorienterat innehåll.

I den sociala nyhetslogiken finns ännu starkare verktyg för att mäta inte bara innehållets popularitet utan också publiken. Sociala nätverksmedier samlar information om användarna – vad de tittar på, vilka nätsidor de besöker, vilka andra som finns i de olika nätverken, vilka intressen de har – tillsammans med personlig information som var personen bor och arbetar, ålder, kön och så vidare. Den här datan har blivit viktig också för nyhetsföretagen eftersom den ger en möjlighet att sälja annonser till mer diversifierade och specifika publiker än tidigare (Ohlsson, 2017).

> Den tekniska utvecklingen har enligt journalister också lett till en mer stressig arbetsmiljö, med fler problem i produktionen och fler fel i de nyheter som publiceras. (s. 48)

I och med att journalistiken och produktionen vid nyhetsredaktionerna digitaliserades så ställdes krav på nya tekniska kompetenser hos journalisterna, konstaterade Witschge och Nygren i sin studie. Också rationaliseringarna ledde till att journalister behövde utföra arbetsuppgifter som tidigare sköttes av andra. Nyhetssajternas journalister förväntades kunna hantera publiceringssystem och epost, liksom program för text-, bild-, ljud- och videoredigering och layout. Även om journalisterna i studien var generellt teknikvänliga var många också kritiska till bristande vidareutbildning i nya tekniska system, och till att arbetsmiljön i allt högre grad kommit att präglas av produktionsproblem.

Hanterandet av olika sociala nätverksmedier ställer ytterligare krav på de anställda journalisterna att behärska ännu fler nya tekniker. Samtidigt visar studier att många journalister är skeptiska till användningen av sociala nätverksmedier i journalistiken (Hedman, & Djerf-Pierre, 2013).

> Allt som görs, görs för att försvara företagets position på annonsmarknaden. (s. 48)

Witsche och Nygrens sista iakttagelse var att jämfört med tidigare studier så tycktes ekonomernas (och annonsavdelningarnas) inflytande också över de publicistiska besluten ha vuxit. I takt med att konkurrensen på mediemarknaden hårdnat än mer har denna utveckling fortsatt, även om kampen idag inte står så mycket om annonsintäkter utan om den betalande publiken. Tiden med gratisläsning på nyhetssajterna är förbi, och idag bedöms istället såväl innehåll som enskilda journalister efter antalet "konverteringar", alltså hur många läsare som tecknat en digital prenumeration.

Sociala nätverksmedier har också visat sig vara en utmärkt plattform för ett personligt varumärkesbyggande. Journalister samlar följare och professionellt inflytande med graden av engagemang och storleken på sina nätverk som mått på framgång. Blandningen av yrkesrelaterat och mer personligt eller rent av privat innehåll i journalisternas olika flöden gör också att journalisternas personliga varumärken blir just personliga – de byggs av professionell framgång likaväl som personliga åsikter och anekdoter från privatlivet (Hedman, 2017).

* * *

> Professionella identiteter är inte huggna i sten; de förändras. (s. 49)

Journalisters roller kan, helt kort, beskrivas som en kollektiv identitet där yrkesideal, etik och värderingar omsätts i en praktik, alltså i hur journalister uppträder som just journalister och i det innehåll de producerar – och hur de *inte* gör. När förutsättningarna förändras så förändras också rollerna. Så hur påverkar de förändringar som beskrivs ovan journalisters roller? Det var frågan för Witschge och Nygren för tio år sedan, och det är frågan idag.

Witschge och Nygren drog två slutsatser, den första att journalistyrket håller på att av-professionaliseras i den del som handlar om det dagliga arbetet. Journalisterna i deras undersökningar hade ansvar för en större del av produktionen än tidigare, vilket fått till följd att tiden för traditionella uppgifter som research och faktagranskning minskat. De såg också ökande skillnader inom journalistkåren, framför allt mellan fast anställda med överlag bra villkor och allt fler inhoppare/vikarier med sämre anställningstrygghet, sämre arbetsvillkor och lägre löner. Witschge och Nygrens andra slutsats handlar om den del av journalistyrket som handlar om normer och värderingar, och där beskriver de en utveckling i skenbart motsatt riktning där journalistiska ideal, normer och inte minst yrkesetik om inte stärkts så i alla fall inte försvagats. Egentligen, menade de, är dock dessa trender två sidor av samma mynt – när journalistiken ställs inför hårda ekonomiska och teknologiska förändringar, och de osäkerheter som följer i spåren av dessa, är det närmast naturligt att yrkets kärnvärden stärks. Witschge och Nygren funderade på om kanske av-professionaliseringen ändå skulle "vinna" över den starka journalistiska identiteten i en slags intern av-professionalisering.

Utvecklingen visar att så har det inte blivit – i alla fall inte ännu. Av-professionaliseringen fortsätter i det att personligt och privat blandas med det professionella i uppdateringar i sociala nätverksmedier generellt, och inte minst i det personliga varumärkesbyggandet på de nya plattformarna. Samtidigt har gränsen mellan jobb och resten av livet i ännu högre utsträckning försvagats – med de sociala nätverksmedierna ständigt närvarande och mobilen som ett högst kompetent produktions- och publiceringsverktyg i fickan är det svårt att någon gång vara riktigt ledig. Men studier av journalisters personliga varumärkesbyggande visar att de journalistiska idealen och yrkesetiken fortsatt är viktiga komponenter i journalistrollen – journalister värnar sina ideal, sin yrkesetik och sina professionella praktiker eftersom det är dessa som skiljer journalister från alla andra användare i de olika flödena (Hedman, 2019).

Ändå måste vi nog idag ändå tala om en av-professionalisering, menar Nygren när han återvänder till frågan om journalistikens av-professionalisering tillsammans med Lindblom (2019). Journalistiken har inte

blivit sämre, påpekar han, men det är svårare idag att tala om journalister som en sammanhållen yrkesgrupp med gemensamma ideal och värderingar och det är svårare att se tydliga gränser till andra aktörer i de nya medierna.

År 2009, när Witschge och Nygren gjorde sin studie, identifierade de två nya utmanare till den professionella journalistiken: bloggar och medborgarjournalister. Idag är det närmast sociala nätverksmedier och så kallade swishjournalister som kåren – och branschen – ser som ett hot. Sociala nätverksmedier (generellt) eftersom de privata plattformarna inte anses ta ett publicistiskt ansvar, för att de utarmar nyhetsjournalistikens annonsmarknad och för att de inte ger nyhetsjournalistiken en tillräckligt framträdande plats i de olika flödena, och mer specifikt eftersom de konkurrerar om publikens uppmärksamhet och tid (se t. ex. Gelin & Pettersson, 2019). Swishjournalisterna (alltså de som i forskningen istället närmast betecknas som entreprenöriella journalister) arbetar i sin tur med sociala nätverksmedier som sin huvudsakliga plattform och är därför inte beroende av att nå sin publik via en publicistisk ”mellanhand”. De provocerar i det att de tar betalt för sitt arbete direkt av publiken via de nya betallösningar som finns idag, vilket många menar riskerar leda till ett mer publikfriande eller rent av populistiskt innehåll, och för att de många gånger tydligt utmanar journalistiska ideal och yrkesetik (se t. ex. Joons, 2020).

Referenser

Djerf-Pierre, M., Ghersetti, M., & Hedman, U. (2016). Appropriating social media. The changing uses of social media among journalists across time. *Digital Journalism 4*(7), 849–860. doi:10.1080/21670811.2016.1152557

Gelin, M., & Pettersson, K. (2019). *Internet är trasigt. Silicon Valley och demokratins kris.* Stockholm: Natur & Kultur.

Hedman, U. (2017). Making the most of Twitter. How technological affordances influence Swedish journalists' self-branding. *Journalism*, Epub, oktober 2017. doi:10.1177/1464884917734054

Hedman, U. (2019). *#InFlux. Journalists' adoption of social media and journalists' social roles.* (Doktorsavhandling, Göteborgs universitet, Göteborg, JMG:s bokserie nr. 77). Hämtad från http://hdl.handle.net/2077/60368

Hedman, U., & Djerf-Pierre, M. (2013). The social journalist. Embracing the social media life of creating a new digital divide? *Digital Journalism 1*(3), 368–385. doi:10.1080/21670811.2013.776804

Jervelycke Belfrage, M., & Bergström, A. (2017). Sociala medier. En nyhetsdistributör att räkna med. I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Larmar och gör sig till* (s. 301–316). Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Joons, M. (2020, 12 januari). “Det som väcker känslor engagerar – och ger pengar”. *SvD Kultur*, s. 6–11.

Maares, P., & Hanusch, F. (2018). Exploring the boundaries of journalism. Instagram micro-bloggers in the twilight zone of lifestyle journalism. *Journalism*, Epub, september 2018. doi:10.1177/1464884918801400

Malmberg, N., Vangen Lindgren, É., Jacobsson, R., & Qvist, B. (2018). *Sociala medier. En guide för journalister av Sveriges Radio*. [Elektronisk resurs]. Hämtad från www.srsocialamedier.se

Nygren, G. (2019). Local media ecologies: social media taking the lead. *Nordicom Review* 40(S2), 51–68. doi:10.2478/nor-2019-0026

Nygren, G., & Lindblom, T. (2019). Bland multireportrar och innehållsleverantörer. I G. Nygren & I. Wadbring (Red.), *På väg mot medievärlden 2030. Journalistikens villkor och utmaningar* (s. 121–144). Lund: Studentlitteratur.

Nygren, G., & Nord, K. O. (2019). Svenska nyhetsredaktioner 2019. Krympande redaktioner och läsardata i centrum. I L. Truedson (Red.), *Mediestudiers årsbok. Tillståndet för journalistiken 2018/2019* (s. 22–57). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Odén, T. (2018). "Skottlossning vid Fridhemsplan" Mediernas hantering av rykten under Stockholmsattentatet. I B. Johansson & L. Truedsson (Red.), *"Allt tyder på ett terrordåd" – Stockholmsattentatet 2017 i medier och opinion* (s. 20–38). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Ohlsson, J. (2017). Medielandskapets dataficering. I L. Truedsson (Red.), *Mediestudiers årsbok. Tillståndet för journalistiken 2016/2017* (s. 143–155). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Ohlsson, J., & Facht, U. (2017). *Kampen om reklamen*. Göteborg: Nordicom.

Schori, M. (2019). *Online only. Allt du behöver veta för att bli morgondagens journalist [2, omarb. uppl.]*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Sveriges Radio. (2017). *Gota Media och Sveriges Radio överens om kreddningspolicy*. [Pressmeddelande]. Hämtad 2020-01-24 från https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2938&artikel=6811051

Witschge, T., & Nygren, G. (2009). Journalistic work: A profession under pressure?. *Journal of Media Business Studies*, *6*(1), 37–59. doi:10.1080/16522354.2009.11073478

Med fokus på nära journalistik

CARINA TENOR

Första gången jag träffade Gunnar Nygren var på Nära-konferensen i Örebro 2004, arrangerad av oss som då var lokalredaktörer på *Nerikes Allehanda*. En forskare var en perfekt programpunkt när vi nu för första gången skulle genomföra den optimistiska idén att samla lokalredaktörer från hela Sverige. Och här hade vi alltså en forskare som var intresserad av just lokaljournalistik.

Anledningen till att vi startade Nära-konferensen handlade delvis om att vi gräsrötter ville höja statusen på vårt arbete. Lokalreportrar, särskilt de utanför centralredaktionerna, stod inte särskilt högt i rang inom journalistkretsar. Det är inte särskilt långsökt att föreställa sig något liknande inom akademin (Reader & Hatcher, 2011). För att citera medieforskaren Rasmus Kleis Nielsen om ämnet lokaljournalistik: ”This is not a sexy topic”. (2015, s. xi). Det har inte hindrat Gunnar från att gång på gång återvända till just lokaljournalistiken i sin forskning. Kanske är det denna koppling, viljan att lyfta fram det underskattade och förbisedda, som gör att Nära-konferensen fortsätter att nästla sig in som en röd tråd när jag skriver den här texten, trots att den handlar om Gunnar.

Efter Gunnars presentation på Nära 2004 tog jag mod till mig, räckte upp handen och ställde en fråga om vad han menat: Som journalister var väl vår uppgift framför allt att hålla oss neutrala och att presentera båda sidors bästa argument? Nej, resonerade Gunnar, det är att lämna läsarna i sticket. Journalistens uppdrag är att så långt som möjligt ta reda på fakta och berätta hur det faktiskt är, menade han.

Svaret måste ha gett mig något att fundera på, för jag minns det tydligt. Självbilden var nog annars att vi lokalredaktörer tagit ett antal kliv mot en mer professionell journalistroll under 90- och 00-talet. Vi hade mer utbildningar, mer utbyte och diskussioner om oberoendet, uppdraget och vad vi skulle skriva om och varför. Vi valde bort Lions-möten och fokuserade på kommunpolitiska förslag. Men i sina detaljerade studier av nio lokala tidningar inför *Granskning med förhinder* (2003) hade Gunnar tydligt kunnat se hur bevakningen inom lokalpressen ofta stannade vid att redovisa motstridiga åsikter i stället för att gå till botten med olika frågor. Han satte fingret på skiljelinjen mellan neutral och passiv rapportering, vad självständig journalistik egentligen är. Visst kunde Gunnar se värdet i en lokaltidning som ena

dagen refererar kommunens byggplaner och andra dagen ger utrymme åt kritiska röster mot samma bygge – men också hur det lämnar åt läsaren att själv göra granskningen ”utanför tidningens spalter” (Nygren, 2003, s. 42).

Inför Nära-konferensen hade vi ”lantisar” på den prenumererade landsortstidningen känt oss tämligen okonventionella när vi inkluderade journalister från Stockholms gratistidningar i begreppet lokalredaktör, och bjöd in även dem. Vid det laget hade Gunnar redan kommit en bra bit med att undersöka bristen på journalistik i storstädernas befolkningstäta kommuner. Både *Medieskugga* (Nord & Nygren, 2002) och Gunnars avhandling *Skilda medievärldar* (2005) fick stort genomslag. Studierna har lett till att många fått upp ögonen för att brister i den nära journalistiken inte enbart är en fråga för landsbygden.

Exakt tio år efter Nära-konferensen korsades så våra vägar på Södertörns högskola. Som magisterstudent hade jag förmånen att få Gunnar som handledare. Det ledde vidare till samarbeten i form av projekt och kurser om hyperlokala medier och artiklar om det lokala medielandskapet. Numera har jag inte bara i suttit i publiken och räckt upp handen, utan flera gånger stått bredvid därframme, både i Sverige och utomlands på internationella forskningskonferenser. Få personer har nog öppnat så mycket dörrar åt andra människor som Gunnar Nygren gjort. Samarbetet kommer dessutom att fortsätta, ett projekt som ska pågå en bra bit över pensionsgränsen.

Lite intressant är också att jag, femton år senare, skulle återupptäcka och påminna Gunnar om hans egen modell för granskning i olika nivåer från just *Granskning med förhinder* (2003, s. 54). Hans sätt att inkludera ”potentiell granskning” visar betydelsen av en närvarande redaktion, även om den lokala journalistiken inte alltid lyckas leva upp till att ”ta reda på fakta och berätta för läsaren hur det faktiskt är”.

Jag drar paralleller mellan Gunnars forskargärning runt lokaljournalistiken med de tankar som ledde till att Nära-konferensen uppstod och genomfördes under ett antal år när lokaljournalistik inte fick särskilt mycket uppmärksamhet. För visst har det ändrats nu, i takt med tidningsbranschens nedskärningar. Nu, när den vardagliga lokaljournalistiken som tagits för given faktiskt drabbas, som Rasmus Kleis Nielsen skriver i förordet till forskningsantologin *Local journalism* (2015). Nielsen lyfter fram att trots att en så stor del av mediebranschen utgörs av lokal och regional journalistik, så har den mesta forskningen intresserat sig för större riksmedier och hur de påverkats av tidningskrisen. Å andra sidan ser han hur lagstiftare och intressegrupper runt om i världen reagerat snabbare. I Sverige tillsattes också en medieutredning (Kulturdepartementet 2016), som ledde till att regeringen

införde ett nytt mediestöd för lokal journalistik 2019. I samband med Medieutredningen publicerades den omfattande forskningsantologin *Människorna, medierna & marknaden* (2016) om de demokratiska effekterna av medielandskapets förändringar i Sverige. I sitt kapitel lyfter Gunnar åter in betydelsen av lokal närvaro och hur allt hänger ihop i medielandskapet, att de stora makrillarna också behöver lokaljournalistikens plankton. I flera undersökningar har Gunnar följt hur resurserna till journalistik minskat, som i redaktionsenkäterna för Institutet för Mediestudier tillsammans med Ester Appelgren (2015) respektive Karolina Olga Nord (2017; 2019) och i studien med Kajsa Althén för Jordbruksverket som fick namnet *Landskap i medieskugga* (2014). Siffrorna över nedlagda lokalredaktioner damp ner med buller och bång, särskilt som många redaktionschefer inte riktigt ville kännas vid vad som hänt.

Att starta Nära-konferensen var förstås också ett sätt att bemöta ett ständigt överhängande hot om att minska eller lägga ner lokalredaktioner. Nu vet vi att det inte bara var inbillning – under perioden 2004 och drygt tio år framåt försvann så gott som hälften av Sveriges lokalredaktioner (Nygren, Leckner & Tenor, 2018). Och utan Gunnar hade vi inte vetat att det faktiskt är så det är.

Referenser

Kulturdepartementet (2016). *En gränsöverskridande mediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar* (SOU 2016:80). Stockholm: Wolters Kluwer Statens offentliga utredningar.

Nielsen, R. K. (Red.). (2015). Local journalism: the decline of newspapers and the rise of digital media. London: I.B. Tauris.

Nord, L. & Nygren, G. (2002). *Medieskugga*. Stockholm: Atlas.

Nygren, G. (2003). Granskning med förhinder: lokaltidningarnas granskning i fyra kommuner. Sundsvall: Demokratiinstitutet.

Nygren, G. (2005). *Skilda medievärldar: lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm,* Doktorsavhandling, Stockholm/Stehag: Symposion förlag.

Nygren, G. (2016). Medieekologi – ett helhetsperspektiv på medieutveckling. I: *Människorna, medierna och marknaden: Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*, s. 85–108. Stockholm: Wolters Kluwer Statens offentliga utredningar.

Nygren, G., & Althén, K. (2014). Landsbygd i medieskugga : nedmonteringen av den lokala journalistiken och bilden av landsbygden i Dagens Nyheter (Journalistikstudier vid Södertörns högskola). Huddinge: Södertörns högskola.

Nygren. G., & Appelgren, E. (2015). Färre journalister som producerar mer för fler kanaler. I Truedson, L. (Red.), *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2014/2015.* Stockholm: Institutet för mediestudier.

Nygren, G., Leckner, S. & Tenor, C. (2018). Hyperlocals and Legacy Media. Media ecologies in transition. *Nordicom Review* 39(1) s. 33–49. https://soh-primo.hosted.exlibrisgroup.com/permalink/f/18s6i9q/TN_proquest2167891711

Nygren, G., & Nord, K. O. (2017) Färre nyhetsproducenter – men fler nyheter i nätverkens flöden. I Truedson, L. (Red.), *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2016/2017*. Stockholm: Institutet för mediestudier.

Nygren, G., & Nord, K. O. (2019) Svenska nyhetsredaktioner 2019: Krympande redaktioner – nätverksproduktion och läsardata i centrum. I Truedson, L. (Red.), *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019*. Stockholm: Institutet för mediestudier.

Reader, B., & Hatcher, J. A. (Red.). (2011). *Foundations of community journalism*. SAGE Publications.

Att sätta vita fläckar på mediekartan

LARS TRUEDSON & MICHAEL KARLSSON

Länge sågs den lokala journalistiken som den lite fattiga och mindre begåvade kusinen från landet i både mediedebatt och medieforskning – om den uppmärksammades över huvud taget. Och de lokala tidningarna ville själva också gärna vara något mer än bara lokala – rejäla utrikes- och inrikessidor bredde ut sig och exempelvis kulturbevakningen hade högre pretentioner än bara att spegla det lokala. Det hade lokalpressen råd med, i skyddet av lokala nästanmonopol inte bara på prenumerations- utan också annonsmarknaden. Och det överflödet av journalistik var alldeles uppenbart berikande. Men beroende av en särskilt gynnsam marknadslogik.

I dag är läget ett helt annat. De lokala monopolens tid är borta. Behovet av en lokaltidning som berättar om nationella och globala frågor ser helt annorlunda ut. Och annonsmiljonerna har försvunnit inte bara till de globala jättarna utan också till nationella spelare som *Aftonbladet* och *Expressen*. De konkurrensfördelar lokaltidningen hade på papperstiden – inte minst baserade på distributionen – är snarare belastningar. En sak kvarstår: lokala nyheter. Det har bara de som har lokala reportrar på plats. Det är en uppenbar konkurrensfördel. Lokaltidningarna har under 2010-talet sökt en affärsmodell som kan utnyttja denna fördel. Men utan papperstidens relativa överflöd av både annons- och publikintäkter ser ekvationen ut på ett helt nytt sätt, där summan blir färre reportrar på färre platser. Läget för journalistik, medieforskning och mediepolitik är ett helt annat än det var för bara 10 år sedan.

I den nya situationen har forskningen om lokal journalistik fått en ny aktualitet och står inför nya utmaningar. I denna text ska vi undersöka hur forskning om lokal journalistik påverkat de nya grepp som tagits i mediepolitiken under de senaste åren. Inte minst intresserar vi oss för mediestödets roll. Vi kommer att koncentrera oss särskilt på situationen i områden med svag lokal journalistisk närvaro. Det handlar då om begrepp som ”medieskugga”, ett ämne som Gunnar Nygren var delaktig i att etablera i Sverige, och ”vita fläckar” på mediekartan, ett uttryck som såväl Gunnar Nygren som *Institutet för Mediestudier*, där båda författarna till detta kapitel är verksamma, bidragit till att etablera i svensk mediedebatt.

Lokaltidningsdöden – en sjuttioårig historia

Den första mer utbredda lokaltidningsdöden skulle kunna dateras till 1950-talet även om den var mer utsträckt i tiden. Vid den här tidpunkten försvann många tidningar men få områden lämnades svagt bevakade. Fortfarande bevakade flera tidningar nästan alla svenska kommuner. Oftast hade de olika politisk färg på ledarsidan och ännu påverkade det ibland bevakningen på nyhetsplats. Men nu etablerades ett mönster som, om än uttunnat de senaste åren, består än i dag: en stark huvudtidning i varje område, med antingen liberal eller konservativ ledarsida, flankerad av en mindre tidning med socialdemokratisk ledarsida och större spridningsområde samt ofta en centerpartistisk tidning som var spridd över landsbygden kring städerna. (Hadenius & Weibull, 2003)

Medieforskningen identifierade här en tidningsekonomisk mekanism som under 1960-talet obönhörligt nötte ner de svagare tidningarna: upplagespiralen (Furhoff, 1967), som gynnade den starkare tidningen på de svagares bekostnad genom att den stora fick mer resurser att stärka journalistik och marknadsföring för att öka upplagan, vilket i sin tur gav högre annonsintäkter vilket ytterligare stärkte den redan större tidningen. För de mindre gick spiralen i omvänd riktning. Dominans på en tillräckligt stor annonsmarknad var nyckeln till framgång – då lekte livet för tidningsägarna.

Under 1960-talet blev vissa lokaltidningars utsatta situation även en politisk fråga. Vid denna tid dominerade socialdemokratin den svenska politiken och det var socialdemokratiska och till viss del centerpartistiska tidningar som fångades i den nedåtgående upplagespiralen. Det blev nu aktuellt att skapa ett statligt bidragssystem för att stärka dem.

Det är värt att notera att det i debatten inte i första hand handlade om mångfald och konkurrens om den lokala journalistiken på nyhetssidorna utan om åsiktsmångfald på ledarsidorna. Här skiljde sig tidningarna tydligt åt även när ett journalistideal som kan betecknas som objektivt eller oberoende eller, senare, konsekvensneutralt växte sig starkare och på vissa sätt gjorde nyhetsbevakningen mer likartad. Samtidigt går det inte bortse från att konkurrens om nyheterna ofta gynnar nyhetsjakten, men detta faktum tog inte samma plats som åsiktsmångfalden i debatten.

Redan i mitten av 1960-talet skapades ett första slags presstöd som gavs indirekt via de politiska partierna. Men det var först tidigt 1970-tal som det nuvarande presstödssystemet skapades, med stora insatser av professor Karl-Erik Gustafsson. Det har förändrats genom åren på många sätt men grundprincipen är att svagare tidningar (i dag med spridning till färre än 30 procent

av hushållen i spridningsområdet) får stöd beroende på hur stor upplaga tidningen har. De flesta tidningar som får stödet är lokala, men länge fick storstadstidningar högre belopp än de lokala vilket gjorde att *Svenska Dagbladet* ensamt fick i storleksordningen tio procent av stödet. De skillnaderna har efter de senaste omläggningarna jämnats ut.

Presstödet var från det tidiga 1970-talet och fyra decennier framåt framgångsrikt i den meningen att få tidningar lades ner. Socialdemokratiska *Arbetet* kunde inte räddas trots att storstadsstödet gav tidningen betydande resurser, men i övrigt överlevde de flesta andra- och tredjetidningar, vare sig de var socialdemokratiska eller centerpartistiska. Presstödet, som det senaste decenniet länge var i storleksordningen en halv miljard kronor (2020 höjt till tre kvarts miljard kronor) har tillsammans med strukturrationaliseringar i form av att större tidningar köpt upp sina lokala konkurrenter räckt för att konservera dagstidningsmarknadens struktur i stort, in på 2010-talet.

Men då inleddes en ny era för medier och journalistik i hela världen. Kombinationen av liberaliseringar och digitalisering hade redan i det sena 1980-talet börjat förändra svensk mediemarknad. Reklam i tv och radio knaprade på dagspressens annonsintäkter och utmanade om publikens tid, men det var inte förrän internet erbjöd nya möjligheter ett decennium senare som förändringen verkligen tog fart. Och det var inte förrän ytterligare ett tiotal år senare, i mitten av 00-talet, som kombinationen av uppkopplade smarta telefoner och sociala medienätverk på allvar välte dagspressens hundraåriga och framgångsrika affärsmodell över ända. Sedan 2008 har annonsintäkter som finansierar samhällsjournalistik förlorat i snitt en halv miljard kronor årligen, år efter år (Egge, Minnhagen & Thor, 2019). Det har varit som att presstödet varje år avskaffades.

Utmaningar för medieforskningen

Samtidigt som lokaljournalistiken – den journalistik som håller flest journalister sysselsatta – urholkats under lång tid har medieforskning mestadels haft blicken riktad åt ett annat håll. Journalistiken brukar regelmässigt, med fog, bli anklagad för att fokusera för mycket på den politiska, ekonomiska och sociala eliten vad gäller vilka frågor som bevakas, hur de bevakas och vilka som får komma till tals. Samma sak kan sägas om mycket av medieforskningen i Sverige och internationellt som haft bevakningen av politiska processer i nationella och internationella elitmedier – exempelvis *Dagens Nyheter* och *New York Times* – som utgångspunkt (Nielsen, 2015; Reader & Hatcher, 2012).

Delar av utvecklingen har visserligen länge kunnat följas i offentligt sammanställd statistik. Dagspressens ekonomi har exempelvis följts i fyra decennier i först Presstödsnämndens och senare Myndigheten för press, radio och tv:s regi. Mediekonsumtionen undersöks också i årliga stora enkäter av bland annat *Nordicom* men bristen på omfattande forskning om just lokaljournalistik innebär också att forskningen var tämligen dåligt rustad för att undersöka innebörden och de samhälleliga konsekvenserna av krympande personalstyrkor och nedlagda lokalredaktioner.

Men när medieforskning på 2010-talet började skönja de enorma förändringarna som framförallt dagspressen stod inför såg man ett behov av att följa utvecklingen närmare. Flera av landets ledande medieforskare, bland dem Gunnar Nygren vid *Södertörns högskola*, sökte en form och finansiering för att kunna följa fler parametrar som mäter journalistikens allt mer utmanade framtid. Forskningens finansieringsformer passade inte för denna typ av grundläggande informationsinsamling samtidigt som både forskning, bransch och politik behöver denna typ av underlag.

Vid denna tid ombildades *Institutet för Mediestudier* och fick både ny struktur och ny utvidgad finansiering. I detta sammanhang identifierades utmaningarna mot den lokala journalistiken som ett område värt särskild uppmärksamhet. Resonemanget är enkelt: När dagstidningarna förlorar sitt distributionsmonopol och därmed inte längre kan ha höga annonsintäkter krävs sannolikt större läsekretsar för att dra in tillräcklig finansiering för den lokala journalistiken. Med minskande pappersupplagor blir de digitala publikintäkterna allt mer betydelsefulla, men att få dem tillräckligt höga i en tid av överflöd av medier och därmed underskott på tid är en svår utmaning, särskilt på små lokala marknader. Och annonsintäkterna faller och faller stadigt.

Utifrån denna analys samrådde *Mediestudiers* föreståndare med de medieforskare som sökt sätt att etablera tidslinjer med grundläggande information om hur journalistiken i Sverige mår. Det här ledde till att *Mediestudier* fattade beslut om att etablera en rad tidsserier som följer utvecklingen för journalistiken i Sverige, särskilt den lokala, på flera sätt och publicera slutsatserna från dessa och från andra tillgängliga data i en årsbok, *Mediestudiers årsbok*, som första gången gavs ut i november 2015.

Det arbetet gynnades av att Södertörns högskola vid samma tid bedrev ett forskningsprojekt om hyperlokal journalistik, finansierat av *Carl-Olof och Jenz Hamrins Stiftelse*. Det visade sig att de två projekten kompletterade varandra och de kommunenkäter som Carina Tenor inledde för projektets

räkning kom också *Mediestudiers årsbok* till del och kunde sedan fortsättas i Mediestudiers regi. (Nygren, Leckner & Tenor, 2017)

Att mäta det som inte finns

Medieforskningen har några vanemässiga sätt att närma sig journalistikens roll i samhället. Det undersöks hur nyheter blir till, vad som blir nyheter eller inte, hur nyheterna gestaltas, hur nyheterna konsumeras med vilka konsekvenser. Stapelvarorna i metoder är i regel analys av innehållet eller enkäter och intervjuer till journalister och mediepublik. När vita fläckar uppträder på kartan är det således frånvaron av redaktioner och betydelsen av det geografiska avståndet mellan de som bevakar och det som bevakas som ska mätas. Och det finns vissa uppenbara svårigheter med att, dels försöka mäta det som inte finns, dels gå från den symboliska till den materiella världen (Karlsson & Rowe, 2019; Napoli, Stonbely, McCollough, & Renninger, 2017).

I denna kontext har en av de undersökningar Gunnar Nygren varit med och genomfört för *Mediestudiers årsbok* fått särskild betydelse: ambitionen att mäta förutsättningarna för lokal bevakning i landets alla kommuner. Denna geografiska ansats sätter fokus på behovet av journalistisk bevakning av politiken i landets alla kommuner, även de mindre och även de längre ut i periferin.

Mediestudier har tillsammans med bland andra Gunnar Nygren under åren sökt sig fram mot ett gångbart mått på vad som kan anses vara ett underbevakat område och en ”vit fläck”. I grunden handlar det naturligtvis om innehållet i journalistiken – görs det journalistik om alla landets kommuner? Detta går att mäta, men det är dyrt.

Medieinnehållet kan analyseras genom så kallad kvantitativ innehållsanalys, där kodare besvarar ett antal frågor om ett stort antal texter. Gunnar Nygren och Nønne Schjærff Engelbrecht gjorde 2018 en pilotstudie av detta slag för att få en bild av hur bevakningen ser ut i kommuner. Den visade på stora skillnader mellan högbevakade och lågbevakade kommuner – allt från över 60 kommunnyheter på en vecka till mindre än en handfull.

Det har visat sig mer genomförbart att hålla reda på i vilka kommuner det finns redaktioner och i vilka kommuner det finns lokala titlar eller sajter huvudsakligen ägnade åt att bevaka denna kommun. Men inte heller detta är oproblematiskt. Begrepp som ”vita fläckar” eller ”medieskuggor” används ofta i debatten om lokal journalistik. Men det är inte självklart hur dessa begrepp ska definieras. I den årliga enkät som Carina Tenor gör till landets kommuner för *Mediestudiers* räkning visar det sig att upp till en tredjedel av

alla kommuner saknar lokal redaktion på plats (Tenor, 2019). Tre av tio kommuner svarar alltså i en enkät 2019 att det inte finns några lokala redaktioner inom kommunen, det motsvarar ungefär 87 kommuner. Däremot säger många kommuner att medierna har särskilda reportrar som avdelats för att bevaka dem, bara knappt en av tio kommuner saknar detta.

Institutet för Mediestudier för en databas över lokala medier (”Kommundatabas”, 2020). Där är siffrorna över redaktionell närvaro något högre än när man frågar kommunerna, det finns lokala medier på en del platser som kommunerna inte känner till eller som de inte tycker är värda att nämna. Totalt är det 60 kommuner (21 procent) som saknar lokala redaktioner på plats, enligt databasen. Om vi undantar kommunerna i storstadsområdena, där korta resor gör bevakning från en annan kommun enkel, blir siffran 46 ”vita fläckar”, många i glesbygdsområden. Detta blev 2019 års mått på antalet ”vita fläckar” i *Mediestudiers* presentation (Lind & Wallentin, 2019),

Gunnar Nygren och *Mediestudier* inte bara varit metodologiskt innovativa utan också tagit fram data som fått genomslag i flera olika delar av samhället, bland annat politiken.

Vita fläckar blir mediepolitik

Efter åtminstone ett decennium av relativt stillestånd i mediepolitiken, trots de nämnda enorma strukturella förändringarna, tillträdde Alice Bah Kuhnke (*Miljöpartiet*) 2014 som kultur- och demokratiminister med ansvar även för mediefrågor. Hennes första löfte på medieområdet var att tillsätta en bred medieutredning. Den kom att ledas av Anette Novak, som hade erfarenhet både som chefredaktör för *Norran* och som VD för statliga utvecklingsinstitutet *Interactive Institute/RISE Interactive*. Utredningen levererade både en ambitiös forskningsantologi och ett brett slutbetänkande med fokus bland annat på journalistik i hela landet.

Dessutom gav man förslag på ett i grunden reformerat presstöd – omdöpt till mediestöd – som skulle lämna modellen med stöd utifrån relativt objektiva kriterier som hushållstäckning och upplaga och istället övergå till ett system där en nämnd pekar ut vilka som har rätt till stöd och det fördelas i proportion mot företagens kostnader. Dessutom föreslog man, med hänvisning från undersökningarna gjorda av Gunnar Nygren och *Mediestudier*, ett särskilt lokalt presstöd till svagt bevakade områden, något som ibland kallats ett vita fläckar-stöd.

Men av denna totala ombyggnad blev det en tumme. Under remissbehandlingen stod det klart att de politiska partierna inte ville göra så stora

förändringar. Det blev egentligen bara ett namnbyte till mediestöd och ett stöd till svagt bevakade områden.

Detta var andra gången på några år som en presstödsutredares ambition att omarbeta systemet i grunden stäcktes. Samma sak hände i den av Hans-Gunnar Axberger ledda parlamentariska utredningen ett par år tidigare, där politikerna sent under utredningstiden, och mot utredningsordförandens vilja, beslöt att mycket lite skulle ändras på systemnivå. Ur denna utredning kom dock ett utvecklingsstöd som mot ansökan fördelar ett antal miljoner till dagspressföretag, inte minst för utveckling av digitala natur.

En tolkning av dessa två utredningars öde är att de politiska partierna inte ville ta ansvar för en förändring av mediestödssystemet som nästan säkert skulle leda till nedläggning av ett antal tidningstitlar över hela landet. I dag finns utanför Stockholm och Malmö inga fristående flerdagsutgivna andratidningar. Alla ägs av samma koncern som sin på orten dominerande konkurrent. Stödets utformning har gjort att de så kallade andratidningarnas överlevnad säkras så länge summan av presstödet och andratidningarnas bidrag till distributionskostnaderna av förstatidningen överstiger förlusten för andratidningen. Så snart det formellt inriktade stödet till andratidningar överges och ersätts av något som ger större spelrum för företagsekonomiska realiteter lär det leda till nedläggning av andratidningar på löpande band.

Under 2019 ändrade mediestödssystemet dock karaktär – inte på grund av ändringar av reglerna, utan eftersom ingen ändring skett. Det här fick betydande konsekvenser även för vitafläckarstödet. Så kallat driftsstöd (den större delen av mediestödet) utgår till allmänna nyhetstidningar som har lägre hushållstäckning än 30 procent. Tidigare har bland annat *Dagens nyheter* och *Sydsvenska dagbladet* nått den gränsen, men ändå nekats stöd genom att presstödsnämnden åberopat en undantagsregel om att de hade så stark ställning på annonsmarknaden att stöd ändå inte skulle utgå. Men 2019 beslöt nämnden att ge även ledande tidningar som fallit under den magiska trettioprocentsgränsen stöd fullt ut. Det gällde bland annat *Göteborgs-Posten* och *Nerikes Allehanda*, som helt dominerar på sina orter. Riksdagen hade inför 2020 beslutat att höja anslaget till mediestödet med omkring 100 miljoner kronor till 622 miljoner vilket naturligtvis gjorde att lokal journalistik tillfördes resurser genom de nya mottagartidningarna. Inför 2020 höjdes nivån ytterligare till 762 miljoner. Men eftersom driftsstödet och vitafläckarstödet är kommunicerande kärl (betalas ur samma anslag där driftsstödet är en rättighet medan lokala stödet ges i mån av tillgång), innebar det samtidigt att stödet till journalistik i de svagast bevakade områdena

urholkades. Det här uppmärksammade bland andra Gunnar Nygren i en debattartikel i slutet av 2019.[1]

Under de kommande åren lär de flesta dagstidningar falla under trettioprocentsgränsen. Då har mediestödet lämnat huvudfunktionen att bevara andratidningar och blivit ett allmänt stöd till den som ger ut en allmän nyhetstidning. Det är ett helt nytt läge som väcker både principiella frågor om statens roll gentemot de fria medierna och juridiska frågor om statsstöd enligt EU-regler. För att inte tala om att det sätter press på statsbudgeten. Vill vi ha ett system där så gott som alla dagstidningar får statsstöd?

Det fanns vid årsskiftet 2019/2020 uppgifter om att en förändring av mediestödssystemet åter diskuterades i regeringskansliet. En möjlighet skulle vara att justera gränsen för hushållstäckning så färre medier får stöd. Den gränsen har ändrats flera gånger tidigare i takt med att upplagorna sjunkit. Men då skulle stora tidningar som nyligen anställt dussintals journalister på mediestödspengar drabbas hårt. En annan väg vore att göra om hela systemet, men det skulle sannolikt kräva en utredning och är inget som görs i en handvändning.

Här möts praktisk affärsutveckling, mediepolitiska realiteter och medieforskning i en komplicerad och utsatt verklighet med en lång rad målkonflikter och intressemotsättningar. Oavsett hur mediepolitiken utformas framöver kommer den att vara betjänt av det forskningsfält kring de vita fläckarna och lokaljournalistiken som Gunnar Nygren varit med och utvecklat.

Gunnar Nygren har genom sitt idoga utforskande av lokaljournalistiken och de vita fläckarna visat att det går alldeles utmärkt att förena medieforskning av hög internationell kvalitet med branschrelevans som samtidigt kan tjäna som underlag för mediepolitik och policyutformning. Vi kan bara hoppas att andra medieforskare följer i Gunnars fotspår.

Referenser

Egge, T., Minnhagen, C., Thor, M. (2019). Reklamintäkterna till journalistik fortsätter falla. I Truedson, Lars (red) *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.

Furhoff, L. (1967). *Upplagespiralen*. Stockholm: Svenska bokförlaget (Norstedt).

Hadenius, S., & Weibull, L. (2003). *Massmedier. En bok om press, radio & TV* (8th ed.). Falun: Albert Bonniers förlag.

[1] https://www.dn.se/debatt/stora-dagstidningar-dranerar-stodet-till-de-lokala-medierna/

Karlsson, M., & Rowe, E. H. (2019). Local journalism when the Journalists Leave Town. Probing the news gap that hyperlocal media are supposed to fill. *Nordicom Review*, *40*(2), 15–29. https://doi.org/10.2478/nor-2019-0025.15

Kommundatabas. (2020). Publicerad av *Institutet för Mediestudier*. Hämtad från kommundatabas.mediestudier.se

Lind, K., Wallentin, L. (2019) Stora mediekoncerner startar åter nya redaktioner. I Truedson, Lars (red) *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.

Napoli, P. M., Stonbely, S., McCollough, K., & Renninger, B. (2017). Local Journalism and the Information Needs of Local Communities. *Journalism Practice*, *11*(4), 373–395. https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1146625

Nielsen, R. K. (2015). Local Newspapers as Keystone Media: The Increased Importance of Diminished Newspapers for Local Political Information Environments. In *Local Journalism. The decline of newspapers and the rise of digital media* (pp. 51–72). London: I.B. Taurus.

Nygren, G., & Leckner, S., Tenor, C. (2017). Hyperlocals and legacy media: Media ecologies in transition. Nordicom Review. 39. 10.1515/nor-2017-0419.

Reader, B., & Hatcher, J. T. (2012). *Foundations of community journalism*. Los Angeles: Sage.

Tenor, C. (2019). Kommunerna för tillståndet i den lokala journalistiken 2019. I Truedson, Lars (red) *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.

Hälsningar från publiken: “Ge oss lokala och konstruktiva nyheter med kontext”

HENRIKA ZILLIACUS-TIKKANEN

En lokal studie kan belysa frågor som är relevanta också för helhetsbilden när det gäller mediernas funktioner och användarnas vanor. Hur kombinerar användarna olika medieformer? Vilka orsaker anger de för förändringar i medievanorna? Och hur ser användarna på mediernas funktioner idag? Femton intervjuer med invånare i stadsdelen Drumsö i den finländska huvudstaden tar upp mediebruk och deras tankar kring det.

Digital teknologi och sociala medier har i grunden förändrat mediernas produktionsprocess och publikens användning av medier (Deuze & Witschge 2018, Franklin 2014, Hornmoen & Steenson 2014). Journalisternas roll som portvakt förlorar i betydelse när vem som helst kan nå ut till en publik, och traditionella medier förlorar rörelseutrymme då prenumerationssiffrorna sjunker. Siffrorna följs noggrant av mediehusen, statistiska myndigheter och forskare. På nordisk nivå följer *Nordicom* mediekonsumtionen, och globalt samlar t.ex. *Reuters Institute* in publiksiffror. Siffrorna för enskilda mediekanaler kan ändå inte ge hela bilden.

Nationella och internationella nyhetshändelser sprids snabbt i alla kanaler, och affärsmodellerna krisar, då det blir allt svårare att ta betalt för nyheter. Den här globala trenden syns också tydligt i de nordiska länderna. En strategi som blivit vanlig inom vissa mediehus är att bli mer lokal. På det lokala planet finns det färre konkurrenter. De globala nyhetsflödena gäller nyheter av hög relevans ur ett internationellt eller nationellt perspektiv, men mycket av det som händer lokalt når inte över nyhetströskeln. För nyhetskonsumenten är det som händer i närmiljön ofta det som mest påverkar vardagen och dagliga beslut. Mediehusen har noterat detta. I Finland har *Helsingin Sanomat* introducerat lokala separata nyhetstidningar (editioner för Helsingfors, Esbo och Vanda). I Sverige noterar Nygren och Tenor (2019, 211) att ägandet av lokaltidningar har koncentrerats, och flera lokalredaktioner har lagts ner. Samtidigt har antalet hyperlokala medier fördubblats på tio år. Nya dyker upp, men omsättningen är stor och utbudet brokigt. (ibid. 221) När det gäller forskningen om lokala eller hyperlokala nyheter har Gunnar Nygren (2016, 2018, 2019) varit en föregångare. Hans forskning har inspirerat kolleger i Finland, t.ex. projektet Hyperlokala medier (Jaana Hujanen et al).

I det finländska projektet kring hyperlokala medier, som leddes av professor Jaana Hujanen, gjordes en case-undersökning inom stadsdelen Drumsö i Helsingfors (Zilliacus-Tikkanen, 2017). Drumsö är en ö i omedelbar närhet till stadens centrum och där utges en gratistidning i tabloidformat, som distribueras till alla hushåll en gång i veckan. En aktiv diskussion om stort och smått på området pågår också i en Facebookgrupp som samlar över 12 000 medlemmar (januari 2020). En analys av innehållet, och interaktionen mellan de två hyperlokala kommunikationskanalerna, följdes hösten 2018 upp av femton intervjuer med invånare på Drumsö, i åldern 72 till 22.

Användbara begrepp är Stine Lomborgs och Mette Mortensens (2017) everyday conductance, communicative practices, cross-media users och media repertoires, d.v.s. begrepp som har att göra med dagliga vanor och kombinationen av medieutbud.

Mediernas kris har också i viss mån tolkats som en kritik av mediernas fokus på negativt, och konfliktfyllt innehåll, vilket leder till att en del av publiken väljer att undvika medieflödet. Ett svar på denna kritik är satsningar på konstruktiv journalistik, d.v.s. mer lösningsorienterad information i stället för redovisning för våld och konflikter. Intervjuerna tar upp begreppet för att kartlägga reaktionerna.

Hyperlokala medier

De nya formerna av hyperlokal publicering är innehållsmässigt ofta mera lokala än till exempel lokaltidningarnas innehåll. Motiven för publicering kan vara olika, liksom de personer som står bakom eller deltar i produktionen av publikationen. Till skillnad från traditionella professionella medier kan producenterna här bestå av enbart amatörer. Det kan även handla om halvprofessionella publikationer, där yrkesverksamma reportrar och amatörer jobbar ihop. Hyperlokal publicering kan ske på olika plattformar (tryckta medier, nätet, mobilt, sociala medier, internet-tv), och den koncentreras till ett begränsat geografiskt område, som ett grannskap eller en kommun- eller stadsdel, och till en begränsad mängd lokala ämnen.

Metzgar et al. (2011) definierar det hyperlokala som en geografiskt begränsad publicering, som kännetecknas av fokus på lokalsamfundet, med produktion och publicering av egna original-texter, en strävan efter att fylla i luckor i något ämnes eller någon regions lokala nyhetsbevakning, samt en vilja att förstärka medborgarnas deltagande. Leckner & Nygren (2016) bekräftar: Vad som är nytt med det hyperlokala jämfört med traditionell lokaljournalistik är ytterligare betoning på geografiskt läge, ofta på lokala

nätsajter och på att aktivt dra in publiken på olika sätt. Det hyperlokala handlar alltså om hela det nyhetspublicerande ekosystemet, men i ett begränsat geografiskt område. (45)

Nygren och Tenor (2019) påpekar att de lokala medierna har en viktig roll i konstruktionen av en lokal platsidentitet, men det finns också skillnader mellan olika typer av orter. I storstadsområden kan en individ ha tre eller fyra starka platsidentiteter; förorten där man bor, platsen där man arbetar, och sommarstugan där man är på fritiden, eventuellt ytterligare platsen där man växte upp. Digitalt kan man lätt följa med i lokala nyheter från alla dessa platser. (213–214)

Inom det finländska projektet har hyperlokala medier definierats som en publikation, vanligen fokuserad på en kommun eller en kommundels ärenden, ofta internet-baserad men också utkommande i annan form (print, radio, tv). Publikationen innehåller artiklar, inte enbart reklam, och behandlar ett brett spektrum av frågor inom sitt geografiska område. Publikationsverksamheten har inte nödvändigtvis en avsikt att generera intäkter, eventuella intäkter kan komma från annonser eller understödsavgifter. Projektet kartlade över 130 olika gratis- och stadstidningar. Utöver detta finns det otaliga publikationer, annonsblad och säsongspublikationer i Finland. (Hujanen et al.)

I Sverige har motsvarande kartläggning av hyperlokala medier gjorts av Sara Leckner & Gunnar Nygren inom forskningsprojektet ”Hyperlokal publicering” vid Södertörns högskola och Malmö universitet (2016). I projektet kartlades vilka lokalmedier som finns utanför de traditionella dagstidningarna, och var i landet de finns. Vilka står bakom dessa nya typer av lokalmedier, och vad innehåller de? Hur uthålliga är hyperlokala medier, redaktionellt och ekonomiskt? Kan nya typer av lokala medier kompensera neddragningar i traditionella lokaltidningar? Vilken betydelse har de ur ett demokratiskt perspektiv?

En enkät inom det finländska projektet visar att de viktigaste drivkrafterna för att starta ett hyperlokalt medium i första hand inte är ekonomiska eller strategiska, utan en önskan att lyfta bygden och stärka den lokala identiteten Att vara ett forum för lokal demokrati anses inte vara ett riktigt lika starkt skäl, men anses ändå viktigt av drygt 40 procent. Men det skäl som ansetts som näst viktigaste drivkraften, är kommersiellt; att erbjuda en ny kanal för lokala annonsörer. (s 66–67). Fyra av fem hyperlokala medier uppger att deras innehåll består till minst hälften av redaktionellt innehåll. Det vanligast förekommande innehållet består av rapportering om lokala aktiviteter. Ämnen som kultur och nöje, kommun och lokal politik och lokal sport är

mer representerade i innehållet, än rapportering om olyckor och brott, och livsstil (s 73).

Drumsö och områdets mediekanaler

Stadsdelen Drumsö har hört till Helsingfors sedan år 1946, när den tidigare kommunen Hoplax inkorporerades i staden. Den lokala identiteten är stark, dels eftersom området är en ö med tydliga gränser, dels för att lokala organisationer och den lokala tidningen har upprätthållit en gemenskapskänsla och stark lokal identitet. Före 1946 hade området ett eget fullmäktige som behandlade öns ärenden. Vid inkorporeringen överfördes en del av den tidigare kommunens överskott till de nya stadsdelarna, varvid *Drumsö-stiftelsen* fick ta över Drumsös andel. *Drumsö-Sällskapet* grundades år 1963, i syfte att verka för att förbättra de sociala och ekonomiska omständligheterna på ön, och förbättra gemenskapen bland invånarna.

Under 1990-talet och vid millennieskiftet var invånarantalet på Drumsö drygt 18 000 invånare. År 2010 hade invånarantalet passerat 20 000 och år 2017 var antalet invånare 23 226. (Helsingfors Statistiska årsbok, 2018).

Tidningen *Lauttasaari-lehti* ges ut av *Drumsö-Sällskapet*. Sällskapet har en anställd förvaltningschef, som också sköter tidningens annonsanskaffning, och en redaktör som ansvarar för materialet i tidningen. Tidningen grundades av Kauko Mustonen år 1968, och köptes av Sällskapet år 1985. (Uino 2005, 168). Enligt tidningens Mediekort 2020 är upplagan 12 500 exemplar. Den delas ut till hushållen på ön, och finns i tidningsställ på ett tiotal platser på Drumsö och i grannområdet Gräsviken, oftast i anslutning till affärer. Tidningen utkommer en gång per vecka, och distribueras på torsdagarna. En årgång är 45 nummer, med paus i utgivningen under fyra sommarveckor, sportlovet och julveckan. Formatet är tabloid och sidantalet vanligen 12 sidor. Annonsintäkterna är avgörande för Sällskapets verksamhet, som utöver detta endast har medlemsavgifter och sporadiska understöd som inkomstkällor. Tidningen finns tillgänglig på nätet i faksimile. De lokala organisationerna kan gratis annonsera om sin verksamhet i tidningens händelsekalender. Tidningen har en chefredaktör, Pete Suhonen sedan den 1 juni 2017, och en redaktör, Katja Pesonen som har anställts den 1.8.2014.

På Drumsö sker en ökande del av den interna kommunikationen mellan invånarna på sociala medier, i synnerhet Facebook. Två omfattande Facebook-grupper, *Laru-liike* och *Lauttasaari elää* samlade ungefär lika många medlemmar, till stor del överlappande. *Laru-liike* började som en gräsrotsaktivistgrupp, med i huvudsak representanter för de grönas parti, som ar-

rangerade en städdag 2012. Städdagen följdes av ett projekt kring plantering av trädgårdsodlingar i närheten av ett strandcafé. Aktiviteterna krävde ett kontaktforum, vilket ledde till att nätsajten grundades. Småningom har den börjat leva ett eget liv, och associeras inte längre lika starkt med de ursprungliga aktivisterna. (Intervju Päivi Litmanen-Peitsala 23.4.2017). De båda grupperna har senare slagits ihop till gruppen *Lauttasaari* (=Drumsö).

Genomgången av tidningens fyra nummer utgivna i maj 2017 visar att materialet uteslutande är kopplat till lokala aktörer och frågor. Texterna är originaltexter, d.v.s. skrivna enkom för tidningen, och inte citerade ur andra källor. Utgivaren *Drumsö-Sällskapet* är starkt närvarande i tidningen. Ledaren skrivs av tidningens chefredaktör eller en styrelsemedlem i Sällskapet. De flesta redaktionella texterna är skrivna av tidningens heltidsanställda redaktör Katja Pesonen. Övriga texter är ofta skrivna av en representant för den organisation som berörs, exempelvis en idrottsförening, församlingen eller en föräldraförening. I den mån stadens beslutsfattande berörs handlar det om nämnder som behandlat frågor som rör Drumsö. Det är också här som kritiska röster kan komma fram. När det gäller det lokala materialet är anslaget positivt.

Tidningens verksamhetsidé definieras av Katja Pesonen (Intervju 15.6.2017) som identisk med Sällskapets mål, att erbjuda information och underhållning för öns invånare i frågor som rör dem. Enligt Katja Pesonen är den största utmaningen att det är en liten grupp som skriver material med en relativt stor tidspress, och att det i längden blir slitsamt. En annan stressfaktor är utgivningstakten. Tidningen bryts om på tisdagen och når läsarna på torsdagen. Nyheter som sker på onsdagarna hinner inte med och är rätt gamla i följande veckas tidning.

Facebook-gruppen har en hel del uppdateringar som liknar tidningens teman. I båda fallen förekommer positiv uppmärksamhet för nya etablissemang, restauranger, caféer och affärer. Vanligt förekommande inlägg är naturfoton, ofta med havs- och strandmotiv. Andra vanligt förekommande uppdateringar är puffar för kommande evenemang av olika slag. Direkt reklam och länkar till företag förekommer i allt högre grad.

Stadsdelstidningarna har långt samma tonfall och samma typs material som stadens gemensamma tidning *Helsingfors Informerar*. Det är slående hur tonen är konstruktiv och positiv, spalterna fylls av glada nyheter om kreativa möjligheter. En klassisk utgångspunkt i forskning om journalistikens uppdrag är de fyra grundfunktioner den svenska riksdagen definierade 1975 (Furhoff 1986, 20) (information, kommentar, kritisk granskning, och kommunikation mellan grupper). I stads- och stadsdelstidningar är det ganska

klart att det är information och gruppkommunikation som dominerar, och i viss mån kommentarer, medan det enbart är de stora redaktionerna som har resurser för grävande journalistik, dvs den kritiska granskningen. Traditionella mainstream-medier kritiseras ofta för att de mest innehåller negativa nyheter, om korruption, brott och olyckor. Kanske de lokala och hyperlokala medierna delvis svarar på ett behov att också ta del av positiva nyheter?

Samtidigt kan man notera att den lokala opinionen kan vara mycket kritisk mot stadens beslutsfattande, och det är förstås bara där det finns beslutande makt. Lokalt beslutsfattande att kritisera finns endast när det gäller föreningar och lokala organisationer.

Man kan diskutera om medierna på Drumsö uppfyller kriterierna för hyperlokala medier. När det gäller Metzgar et al. (2011) definition uppfylls kriterierna; geografiskt begränsad publicering, fokus på lokalsamfundet, egna originaltexter, strävan att fylla luckor i annan bevakning och en vilka att stärka medborgarnas deltagande. Likaså uppfylls Leckner & Nygrens (2016) kriterier som går i samma riktning.

Lauttasaari-lehti är väletablerad och kopplad till branschens organisationer, och fyller kriterierna för lokaltidning snarare än hyperlokalt medium. Facebook-grupperna å andra sidan är kanske i andra ändan av spektrat, då de inte aktivt redigeras och inte har ett uttalat program. Men faktum är att tidningen och grupperna på sociala medier sammantaget ändå fyller de funktioner hyperlokala medier har. De förmedlar nyheter när det gäller nära händelser. De koncentrerar sig till ett begränsat geografiskt område. De utgör forum för relevant information när det gäller lokala tjänster, arbetstillfällen och byte av varor. De erbjuder möjlighet till diskussion då behov uppstår. Båda arbetar uttalat för att skapa och stärka en känsla av gemenskap för invånarna på Drumsö.

Intervjuer med invånare 2018

Femton invånare på Drumsö, födda mellan år 1946 och 1996, intervjuades hösten 2018. Intervjuerna var semi-strukturerade med såväl öppna frågor, som frågor med svarsalternativ. Alla intervjuer bandades för att kontrollera citat och detaljer, och de tog mellan en halv och en och en halv timme. Personerna som intervjuades rekryterades bl.a. vid öns största evenemang, Drumsödagen den 1 september, då ca 6000 invånare samlades till en gatufest och marknad. Därefter kompletterades listan för att nå en balans när det gäller kön och ålder.

Respondenterna uppvisade en stor variation när det gällde vilka nyhetskanaler de följer, varje profil var unik när det gällde kombinationen av lokalmedier, radio, tv, traditionella tidningar och övriga mediekanaler. Den främsta gemensamma nyhetskanalen var de lokala medierna, tidningen *Lauttasaari-lehti* och lokala sociala medier. Tolv av de femton läser lokala nyheter alltid eller ibland. Urvalet är litet, men trenden motsvarar en läsarundersökning från 2017, enligt vilken 82 procent av invånarna läser den lokala gratistidningen. Intervjuerna bekräftar att de lokala kanalerna inte uppfattas som alternativ, den som läser tidningen följer vanligen också lokala Facebookgrupper.

När det gäller allmänna nyheter i samhället uppger samtliga respondenter att de är intresserade av att följa med nyheter. Inte överraskande är det framförallt de som är födda på 1940- och 50-talen som gör det via en tryckt pappers-tidning. Den mest populära tidningen är *Helsingin Sanomat*, som följs av så gott som alla, antingen som pappersversion eller digitalt. Lika populärt är public service-bolaget *Yle*s utbud. De som anger de finska kvällsnyheterna i tv 20.30 som sin främsta nyhetskanal är födda på 1940- och 50-talen. Övriga nämner ofta Arenans (program på webben, motsvarar SVT play) utbud, och en av de yngsta respondenterna följer med *Yle*s nyheter på Instagram, som sin främsta kanal för daglig lägesuppdatering. För både tidningar och *Yle* har appar ofta tagit över, men när det gäller fritidsintressen är tryckta magasin tydligen att föredra framom digitalt material. Uppfattningen av vad som är en nyhetskanal varierar med åldern. De äldre respondenterna uppfattar de traditionella inhemska medierna, tidningar, radio och tv som nyhetsmedier, medan yngre nämner internationella medier, som *BBC* eller *New York Times*. Flera nämner också en podcast eller en vetenskaplig publikation som ett viktigt nyhetsmedium. Det är uppenbart att definitionen av begreppen medier och nyheter varierar i olika åldersgrupper. Intresset för lokalt och globalt verkar växa på bekostnad av det nationella. De yngre respondenterna betonar antingen internationella kanaler eller de lokala. Tidigare ansågs det finska språket skydda de nationella medierna (Reunanen 2019, 82) men detta gäller uppenbarligen inte de yngre årskurserna. Reunanen avser att den finska publiken föredrar nyheter på sitt eget språk, men den yngre publiken är idag van att ta till sig material på engelska.

Också seriösa kanaler kan tolkas som underhållande. En respondent påpekar att amerikansk nyhetsbevakning ibland är en ren fars, medan en annan tycker att den lokala gratistidningens lokalpatriotism är skrattretande.

Tabell 1. Mediерepertoarer

HS print + Yle tv nyheter (traditionell):	M1946, Q1947, M1951, M 1970
HS app + Yle app (traditionella medier digitalt):	Q1946, M1980, Q1980, M1989B
Fokus på Yle (tv, radio, app):	Q1949, M1954, Q1986, Q1996B
Sociala medier + övrigt (otraditionell):	Q1964 (enbart sociala medier), M1989A (vetenskapssidor + bred variation), Q1996A (BBC, SR)

M= män, Q= kvinnor, födelseår

Äldre respondenter är generellt mer konservativa än yngre, men ålder är ändå inget hinder för aktiv användning av sociala medier, den som aktivast läser chattar är född 1949, och den som jobbar heltid med sociala medier är född 1964.

Förändringar under de senaste fem åren har för de flesta haft ett samband med förändringar i livssituationen. De unga har flyttat hemifrån, vilket har inneburit att tillgången till betald tidningsprenumeration och tv-apparat har upphört, samtidigt som ekonomin inte medgivit egna utgifter för medier. En respondent har gått i pension under perioden, vilket har gett ökad tid till mediekonsumtion, samtidigt som det lokala blivit viktigare. Föräldraledighet har i ett fall lett till ökat radiolyssnande. I några fall berodde ändrad mediekonsumtion på missnöje med någon kanal. En grön tidskrift hade uppfattats som för ytlig, en aktualitetstidskrift hade haft stora artiklar utan aktualitet och okänsliga journalisters rapportering om en olycka ledde till att kvällstidningar undviks.

Sociala medier är per definition interaktiva, men den stora publiken väljer ändå att passivt följa med. Av de intervjuade personerna var det endast en journalist som aktivt publicerade material, medan personer med specialintressen kunde korrigera eller komplettera en faktauppgift på nätet. Samtliga undvek aktivt allt som kunde leda till häftiga debatter. De yngre respondenternas försiktighet var iögonenfallande. De som var födda mellan 1980 och 1996 aktade sig för att göra någonting som kunde tolkas som en politisk åsikt, de gillade endast neutrala uppdateringar som gjorts av bekanta. En respondent förklarade försiktigheten med att de tillhörde en generation som upplevt framväxten av internet, och sett vänner publicera allt i personliga bloggar. Både att jämföra sig med dem som publicerat misslyckade person-

liga inlägg, och att jämföra sig med de bästa slipade produkterna verkar hämmande på den egna aktiviteten.

När det gäller mediernas funktioner betonar respondenterna politisk debatt. Information kan i princip förmedlas av andra instanser än medier, men debatt kan inte automatiseras, den kräver möten på någon slags arena.

Begreppet konstruktiv journalistik (constructive journalism)[1] är knappast allmänt bekant. I intervjuerna frågades vilka tankar begreppet väcker, och om det föreligger ett behov av det. De flesta föreföll mycket medvetna om att den bild av världen medierna förmedlar inte är rättvis och balanserad. Reaktionerna på begreppet konstruktiv journalistik var positiva. Kommentarer var bland annat att nyheterna i allmänhet är för negativa, och ger en felaktig bild av verkligheten, medan i synnerhet de unga skulle behöva nyheter, som inger något slags hopp för framtiden. Andra svar var att journalisterna verkar för intresserade av sensation och lätta lösningar, och att faktagranskning och källkritik är viktiga, för att säkra att diskussionen bygger på korrekta fakta. En respondent lyfte fram att det är problematiskt att en kunnig expert inte kan vinna en debatt med en populist, eftersom vetenskapen inte kan ge lika självsäkra och förenklade svar.

En av respondenterna upplever konfliktrelaterade nyheter som ångestframkallande, och undviker t.ex. videomaterial om dramatiska händelser. Tryckt text upplevs som mindre skrämmande. En liknande tendens har noterats i *Reuters Institutes Digital News Report*:

> Young people were often frustrated by the negativity of the news agenda, about sensationalism and about the perceived agenda of the mainstream media. (Kalogeropoulos 2019, 58)

Enligt Reuters rapport anser 39 procent att mediernas innehåll fokuserar för mycket på negativa saker. Ungefär en tredjedel av respondenterna i den globala studien säger sig undvika nyheter, en ökning med tre procent på två

[1] Conciliatory journalism (fi sovittelujournalismi, sv försonlig eller konstruktiv journalistik) har uppstått som ett nytt ideal för en journalistik, som tar ansvar och undviker polarisering och konflikt (Hautakangas & Ahva, 2018). Ett projekt som involverade både forskare och journalister i Finland resulterade i Handbook of conciliatory journalism. Där definieras tre huvudprinciper:

1. Analys av kärnproblemet, vilka frågor förorsakar spänning? Bakgrund och parternas motiv utreds så exakt och ärligt som möjligt.
2. Alla parter hörs, blir förstådda och tagna på allvar.
3. Försäkran om att alla parter i konflikten kan lita på personen som leder processen, genom att följa överenskomna regler och möjliggöra en balanserad och ärlig dialog.

år. Ändå var det bara tre procent som inte hade följt några nyheter under den senaste månaden. (2019,5)

Både Reuters rapport och intervjuerna på Drumsö visar ändå att traditionella nyheter fortfarande värdesätts. En respondent betonar att det behövs journalister för att sammanställa fakta, ingen har tid att kolla alla tänkbara källor. Därför uppskattar hen kvalitetsartiklar, översikter och undersökande journalistik. Problemen med debattklimatet på sociala medier är välkända. Många respondenter är kritiska till debattnivån, och till sitt eget beteende på sociala plattformar. En respondent har aktivt begränsat sitt eget bruk av Facebook, genom att göra det nödvändigt att logga in varje gång. Flera intervjuade efterlyser trygga kanaler för debatt, där troll hålls i schack, eventuellt t.o.m. genom betalväggar. Det finns en oro för algoritmernas makt, och för att de kommer att användas för att kontrollera människor.

Sammanfattningsvis: vilka är publikens hälsningar till medierna, i ljuset av den lilla intervjustudien?

- Satsa på lokalt material, det är alltid relevant.
- Satsa på större helheter, bakgrundsartiklar med kontext för globala och nationella skeenden. Kvantitet är inte lika viktigt som kvalitet.
- Satsa på konstruktiva nyheter, d.v.s. fokusera på lösningar och överbryggande dialog, i stället för att öka konflikter och polarisera debatten. Negativa nyheter och polariserande förenkling har bidragit till populismens framfart och till att en del av publiken väljer bort nyhetsmaterialet.
- Satsa på nya sätt att berätta. Formaten och applikationerna förnyas, intresset för omvärlden består.

Kanske den positiva tonen i lokala nyheter är en orsak till att de tilltalar publiken, i tillägg till intresse för lokala frågor.

Ingela Wadbring (2015, 394) definierar publikens behov som:

1. Kognitiva behov: kunskap och information,
2. Affektiva och eskapistiska behov: nöje, avkoppling, underhållning
3. Integrativa behov: skapa trygghet, delaktighet, strukturering och status
4. Sociala behov: socialisering och social interaktion.

Av intervjuerna framgår att behovet av kunskap och information är viktigt, och gärna i form av stora bakgrundsartiklar som ger orsaker och kontext. Tryggheten i kommunikationen betonas. En förutsättning för interaktion och egen aktivitet är att ramarna känns säkra. Gemenskapen kan vara både

global och lokal. Alla mediekanaler har sina givna delpubliker, men ingen kan räkna med en monopolställning som motsvarar tidigare decennier. Lönsamheten kommer knappast att bli lika god som förr, men medier kommer att behövas också i framtiden. Det är viktigt att journalisterna själva reflekterar över hur de kan svara på publikens behov. Det har inte alltid funnits en beredskap att verkligen lyssna till vad omgivningen anser. Här behövs både forskning och en utvecklad dialog mellan medierna och publiken, samt en öppenhet för kritiska synpunkter.

Referenser

Ahva, Laura (2019). Osallistuvan journalismin ankkuroivat käytännöt. (Praktiker som möjliggör deltagande journalistik) *Media & Viestintä vuosikirja* 2018, 75–96.

Deuze, Mark & Witschge, Tamara (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165–181.

Franklin, Bob (2014). The Future of Journalism. *Journalism Studies*, 15:5, 481–499.

Hautakangas, Mikko & Ahva, Laura (2018). Introducing a new form of socially responsible journalism. Experiences from the Conciliatory Journalism Project. *Journalism Practice*, 1–17.

Helsingfors statistiska årsbok 2018. HELSINKI ALUEITTAIN 2017 Helsingfors områdesvis. Helsingfors stad, stadskansliet, stadsforskning och -statistik Helsingfors 2018

Hornmoen, Harald & Steensen, Steen (2014). Dialogue as a Journalistic Ideal. *Journalism Studies* 15:5, 543–554.

Hujanen, Jaana et al. https://blogs.helsinki.fi/hyperlokaali/hyperlokala-i-medielandskapet/

Kalogeropoulos, Antonis (2019). How Younger Generations Consume News Differently. *Reuters Institute Digital News Report*, 55–59.

Lauttasaari-lehti. Mediakortti 2020. https://www.lauttasaari.fi/content/uploads/2019/12/LAUTTASAARI-lehden-mediakortti-2020-1.pdf

Leckner, Sara & Nygren, Gunnar. 2016. Det lokala och hyperlokala medielandskapet – nyhetspublicering utanför de etablerade medierna. *Mediestudiers årsbok* – TILLSTÅNDET FÖR JOURNALISTIKEN 2015/2016, 42–85.

Lomborg, Stine, & Mortensen, Mette, (2017). Users across media: An Introduction. *Convergence*, 23(4). 343–351.

Metzgar, E. T., Kurpius, D. D. and Rowley, K. M. (2011) Defining Hyperlocal media: Proposing a framework for discussion. *New Media and Society* 13(5):772–787.

Newman, Nic, Fletcher, Richard, Kalogeropoulos, Antonis & Kleis Nielsen, Rasmus (2019). *Reuters Institute Digital News Report.*

Leckner Sara, Tenor Carina & Nygren Gunnar (2019). What about the hyper locals? *Journalism Practice* 13 (1): 68–89. doi: http://doi.org/10.1080/17512786.2017.1392254

Reunanen, Esa (2019). Finland. *Reuters Institute Digital News Report 2019*, 82–83.

Uino, Ari. 2005. Lauttasaaren historiallisia vaiheita Julius Tallbergin ajasta 2000-luvulle. (Drumsös historia från Julius Tallberg till 2000-talet). Lauttasaaren Säätiö – Drumsö-stiftelsen 1945–2005.

Wadbring, Ingela (2015). Journalistikens publiker. Karlsson, M & Strömbäck, J (red.). *Handbok i journalistikforskning*. Studentlitteratur.
Zilliacus-Tikkanen, Henrika (2017) Case Lauttasaari – old and new hyperlocal media on an island in Helsinki. *Paper at NordMedia* in Tampere.
www.sovittelujournalismi.fi Handbook of conciliatory journalism
www.nordicom.gu.se
Reuters Institute Digital News Report http://www.digitalnewsreport.org/
Helsingin Sanomat hemsida, lokala tidningar https://www.hs.fi/lehdet/?ref=nav
https://svenska.yle.fi/

Intervjuer

Päivi Litmanen-Peitsala 23.4.2017
Katja Pesonen 15.6.2017

Guldålder

TORBJÖRN VON KROGH

Under de senaste tio åren har det ibland framhållits att journalistikens – och framför allt den privatfinansierade journalistikens – guldålder är förbi (Nygren, 2008a; Swartz, 2009; Johansson, 2011; Gardeström, 2014). Vad menas med guldålder? Pågick den när journalisterna nådde sin största publik? När de drog in mest pengar? Eller bedöms en guldålder utifrån journalisters förmåga att framgångsrikt observera, rapportera, skildra och granska?

Detta bidrag till vänboken synar några kvantifierbara ingredienser i en möjlig guldålder, föreslår en potentiellt gyllene tidsperiod och ifrågasätter sedan om allt är guld som glimmar.

Uttrycket guldålder har sitt ursprung i grekisk mytologi. Den grekiske skalden Hesiodos, ungefär samtida med Homeros, föreställde sig mänskligheten historia uppdelad i fem stadier där guldåldern var den första med fred, harmoni, lycka och mat i överflöd. Människorna levde bland gudarna utan att behöva arbeta. Guldåldern avslutades när Prometeus stal elden och konstarterna från gudarna för att föra dessa kunskaper till människorna. Sedan gick det utför med människorna under de följande perioderna med allt större inslag av lögner, våld, girighet och krig.

Benämningen guldålder används därefter som en metafor och betecknar enligt Nationalencyklopedin ”en särskilt lyckosam tid eller en högsta blomstringsperiod, exempel på detta är latinets så kallade guldålder (ca 70 f.Kr.–18 e.Kr.) med författare som Cicero, Vergilius, Horatius och Livius”.

Engelska *Wikipedia* listar 76 olika uppslagsord för gyllene åldrar inom skilda områden, exempelvis den kulturella blomstringen i Indien under Gupta-dynastin 320–510.

Några forskare i USA har lyft fram *The Golden Age of Muckraking* vid 1900-talets början i sina översikter över relationen samhälle – journalistik (Protess et al, 1991; Goodwin, 2014). Undersökande och reforminriktade kampanjartiklar mot mäktiga intressen inom näringsliv, politik och kyrka ledde till att perioden även betecknats som ”den gyllene eran för public service[1]-journalistik” (Protess, 1991, s. 35).

[1] Med public service-journalistik avses här journalistik i allmänhetens intresse, inte journalistik inom public service-bolag.

Antalet tidningar

I Sverige rubricerade presshistorikern Per Rydén sin del om åren 1919–1936 i *Den svenska pressens historia* som *Guldåldern*. ”Mellankrigstiden var en guldålder för den svenska pressen, i somliga avseenden rentav den svenska pressens guldålder” (Rydén, 2001, s. 142). Rydén ser pressens utveckling som en del av samhällets modernisering och demokratisering. Antalet tidningar var som störst under dessa år, de nådde fler människor än tidigare och innehöll mer som var anpassat efter läsarnas smak. Men ökad kvantitet försvarade inte sänkt kvalitet enligt guldålderns kritiker; innehållet blev enligt dessa bara sämre och sämre med tecknade serier, sport och sensationer. ”Den stora framgången för pressen som helhet, som gör det berättigat till att tala om en guldålder, framstod för andra som en förflackning”, skriver Rydén (s. 146).

Rydén tillbakavisar dock kritiken om en försämring och försvarar beteckningen pressens guldålder. Även om lättare material tillkom i innehållsmixen så behöll de tyngre texterna sin omfattning, tidningarna blev ju tjockare. ”Det var tidningarna och tidskrifterna som förde debatten, upptäckte orättvisorna, granskade makthavarna” skriver han (Rydén, 2001, s. 257).

Upplagorna

Dagspressens guldålder kan kanske bestämmas utifrån hur många tidningsexemplar som såldes? Den samlade tryckta upplagan var som högst 1989; ca fem miljoner exemplar. Morgontidningarna svarade för ca 3,8 miljoner ex och kvällstidningarna[2] för 1,2 miljoner. Vid millennieskiftet elva år senare hade den samlade upplagan sjunkit till 4,1 miljoner ex, varav 3,3 miljoner var morgon- och 0,8 miljoner kvällstidningar (samtliga TS-siffror återgivna i *Pressens Tidning* 4/2003). Upplagorna har sedan fortsatt att sjunka men är svårare att följa sedan stora tidningar som *Aftonbladet, Expressen, DN, DI* och *Sydsvenskan/HD* för fem-sex år sedan upphörde med sin redovisning via TS, Tidningsstatistik AB.

[2] Kvällstidningarnas högsta samlade upplaga uppnåddes 20 år tidigare. 1970 var den ca 1,3 miljoner exemplar.

Figur 1. Antal dagstidningar med minst två nr/vecka

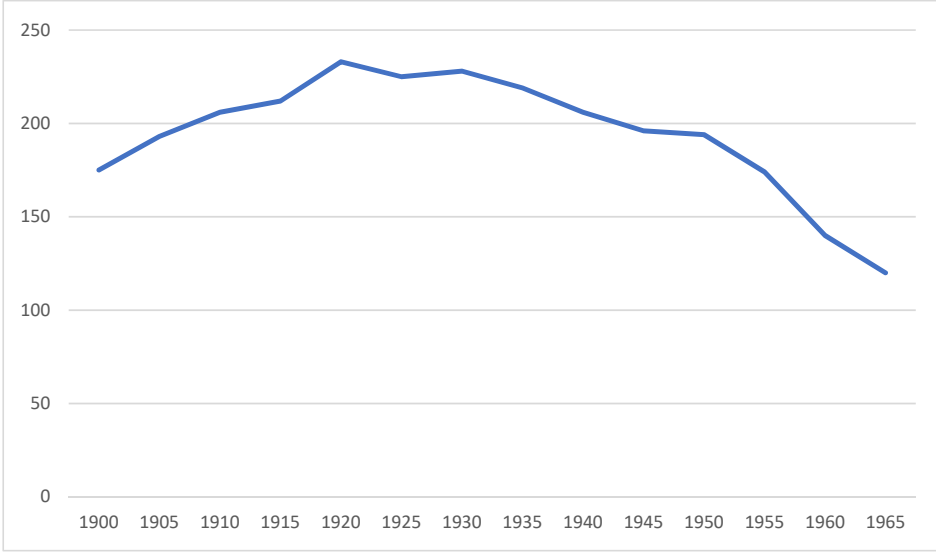

1919 utkom flest flerdagsutgivna dagstidningar i Sverige, 235 stycken. Räknar man antalet utgåvor stiger siffran från 881 nummer/vecka 1919 till 979 nummer/vecka toppåret 1939. Bild: Data hämtade från *Den svenska pressens historia*, del 3 (Rydén, 2001, s. 149). Presstödsnämndens ekonomiska översikt för år 2000 presenterar uppgifter om 163 dagstidningar. 2018 räknar Myndigheten för press, radio och tv med 140 dagstidningar i sin och Nordicoms rapport Medieekonomi (Olsson, 2019).

Jag har jämfört de 30 största dagstidningarna som fortfarande redovisas av TS 2018 med samma tidningars upplagesiffror för 2000. Den tryckta upplagan för dessa tidningar, som vid millennieskiftet var knappt 1,6 miljoner, hade 2018 minskat med 49 procent till ca 0,8 miljoner exemplar.[3] *Svenska Dagbladet* och *Göteborgs-Posten* finns med bland dessa 30 tidningar. För dem har den tryckta upplagan minskat med 44 respektive 68 procent under dessa arton år.

För kvällspressen har tappet i den tryckta upplagan varit stort. *Aftonbladet* uppgav 2018 att upplagan nu var 65 600 exemplar (Olsson, 2019), en minskning med 83 procent från 391 000 exemplar år 2000.

[3] De exakta siffrorna är 1 556 800 tryckta exemplar 2000 och 795 700 exemplar för samma 30 titlar 2018.

Figur 2. Dagspressens upplagor 1970–2005

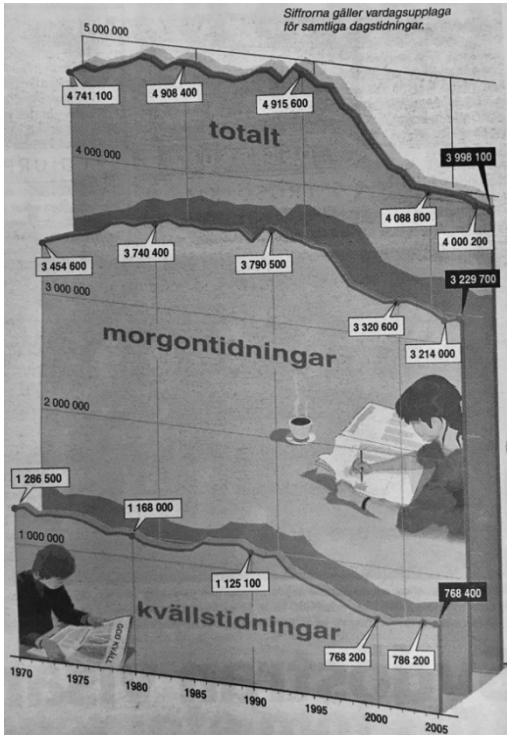

Den sammanlagda upplagan befann sig på en högplatå från slutet av 1970-talet till början av 1990-talet. Sedan dess har den minskat år för år. Illustrationen, gjord av Svenska Grafikbyrån, var införd i *Pressens Tidning* 4/2006.

De digitala prenumerationerna

Dagspressen anstränger sig nu allt mer för att få sina läsare att betala för att ta del av redaktionellt innehåll på nätet, med varierande resultat. Hela gruppen med 30 tidningar har lyckats få drygt 235 000 digitala prenumeranter och plusabonnenter 2018, vilket motsvarar ca 15 procent av upplagan 2000. Överlägset bäst på detta inom gruppen var *SvD* som hade drygt 70 000 digitala prenumeranter 2018, vilket innebär 40 procent av upplagan 2000. Faktum är att SvD:s samlade upplaga bara minskat med 4 procent mellan 2000 och 2018 när de digitala prenumerationerna läggs till den tryckta upplagan. Om SvD:s siffror dras ifrån blir resultatet för de övriga 29 dagstid-

ningarna att de digitala prenumeranterna endast motsvarar knappt 12 procent av upplagan 2000.[4]

Svenska Dagbladet och *Dagens Nyheter* är ledande i Sverige, och väldigt långt framme även internationellt, med att locka digitala prenumeranter.

Tabell 1. Övergång till digitala prenumerationer

	Upplaga 2000	Tryckt upplaga 2018	Digital upplaga 2018	Samlad upplaga 2018	Andel 2018 av upplagan 2000
DN	369 200	165 000	155 000	320 000	87 %
SvD	178 300	99 100	71 500	170 600	96 %

DN har aviserat en stigande upplaga 2019 till följd av fler digitala prenumeranter (Nygren & Nord, 2019 s. 41). Källor: TS och Olsson, 2019.

Räckvidden

När de tryckta upplagorna sjönk efter millennieskiftet blev räckviddstalen ännu viktigare än tidigare för att beveka annonsörerna. Kan höga räckviddstal ge guldvittring?

2016 fördes analog (tryckt tidning och e-tidning) och digital (www och mobil) läsning ihop till samlad räckvidd i undersökningen *Orvesto Konsument*. Jag har jämfört räckvidderna för de 20 största dagstidningarna 2006 och 2017. Den sammanlagda räckvidden (en respondent kan förstås svara att hen läser mer än en tidning på papper eller på nätet) för dessa tidningar var ca 6,7 miljoner personer. Elva år senare, 2017, hade räckvidden ökat med 57 procent till ca 10,5 miljoner. Ökningen är inte jämnt fördelad mellan kvällstidningar, storstadstidningar och större landsortstidningar, vilket framgår av tabellen.

[4] Variationen bland de 30 tidningarna är dock stor. För *Dalarnas Tidningar, VLT* och *ÖP* var den digitala prenumerantandelen 2018 20-25 procent av upplagan år 2000. Medan den för *Barometern, JP* och *ÖC* låg på 6-7 procent.

Tabell 2. Räckvidd för 20 dagstidningar 2006 och 2017; tusental

	Räckvidd 2006	Räckvidd 2017	Förändring
Aftonbladet	1 380	3 312	140 %
Expressen	1 150	2 275	98 %
DN, DI, SvD, HD och Sydsvenskan	2 235	2 994	34 %
Övriga 13 tidningar	1 953	1 941	-1 %
Totalt 20 tidningar	6 718	10 522	57 %

Det är kvällstidningarna och de stora morgontidningarna i Stockholm och Malmö/Helsingborg som svarar för ökningen av räckvidden i kraft av sin trafik på nätet. Källa: Orvesto Konsument Helår 2006 och 2017.

Aftonbladets räckvidd har fortsatt att öka. I mars 2019 rapporterade tidningen att nästan fyra miljoner människor läste *Aftonbladet* via dator, i mobilen eller som papperstidning varje dag under januari. Tidningen marknadsför sig som Sveriges främsta eller primära nyhetsförmedlare. ”Aftonbladet är svenska folkets absoluta förstahandsval för nyheter. Det är vi väldigt stolta över, säger publisher Lena K Samuelsson” i *Aftonbladet* (Ekström, 2019). Tvåan *Expressen* nådde samma period drygt 3 miljoner människor.

Intäkterna

Påverkar mängden guld (annons- och läsarintäkter) när guldåldern infaller? Dagspressens ekonomi har analyserats årligen sedan presstödet infördes i början av 1970-talet. Först av Karl Erik Gustafsson för *Presstödsnämnden* och under senare år av Jonas Olsson på *Nordicom* för *Myndigheten för press, radio och tv*. Ett mått som används är tidningsföretagens samlade bruttomarginal, det vill säga rörelseresultatet inklusive avskrivningar i förhållande till rörelseintäkterna.

Figur 3. Dagspressens bruttomarginal 1976-2018

Höga berg och djupa dalar, men fram till 2013 positiva siffror, periodvis väldigt positiva. Under åren 1982–1994 var bruttomarginalen hela tiden minst 6 procent och 10 procent toppåret 1988. Figuren är hämtad ur *Medieutveckling 2019 Medieekonomi* (Olsson, 2019 s. 42).

År 2000 kom mer än hälften av dagspressens intäkter från annonser. Summan var 9,3 miljarder kronor vilket motsvarar 11,7 miljarder i 2018 års penningvärde. 2018 var annonsintäkterna 6,5 miljarder kronor, en minskning på 18 år med 44 procent (Melesko, 2017; Olsson, 2019). Annonsörerna har sökt sig från dagspressen till nätbolag som *Google* och *Facebook*.

Institutet för mediestudier har i återkommande studier kartlagt hur annonsfinansieringen av medier som innehåller nyhetsjournalistik har urgröpts år för år; 2008–2018 med 46 procent (Egge et al, 2019). Motdragen från medieföretagen har bland annat varit konsolidering, centralisering av administrativa funktioner, nedläggning av lokalredaktioner, noggrann datainsamling av publikens preferenser och användningsmönster samt olika varianter av betalväggar, höjning av prenumerationspriserna och fler ansökningar om presstöd.

En av följderna av denna utveckling är att läsarintäkterna ökat i förhållande till annonsintäkterna. Tumregeln från förra århundradet gick ut på att kvällspressen finansierades till tre fjärdedelar av läsarna och till en fjärdedel av annonsörerna medan situationen för morgontidningarna var ungefär den omvända. Sedan några år är spelplanen omkastad. Annonserna

har blivit mycket viktigare för kvällstidningarna sedan lösnummerköparna fallit ifrån. Så drog *Aftonbladet* och *Expressen* 2018 tillsammans in 1,2 miljarder kronor på digital annonsering medan övriga 140 titlar delade på resterande 0,9 miljarder (Olsson, 2019). För morgontidningarna är det tvärtom, läsarintäkterna är nu större än annonsintäkterna.

13 september 2017 meddelade Tidningsutgivarna att ”intäkter från läsare har gått om annonsförsäljning som morgonpressens största inkomstkälla” (TU, 2017). Första halvåret 2017 var fördelningen av de svenska morgontidningarnas intäkter 55 procent från läsarna, 37 procent tryckta annonser och 8 procent digitala annonser. Och våren 2019 meddelade TU att denna utveckling fortsatt under 2018. Nu var fördelningen 59 procent läsare, 32 procent tryckta annonser och 5 procent digitala annonser (TU, 2019).

Antalet journalister

Antalet medlemmar i Journalistförbundet ökade stadigt under hela 1900-talet. Medlemstalet är inte ett exakt mått på antalet verksamma journalister (Journalistförbundet uppskattar att 75–85 procent är organiserade i förbundet) men ger en uppfattning om utvecklingen över tid.[5]

Flest journalister var enligt detta underlag aktiva åren runt millennieskiftet. 2019 har antalet sjunkit med 4500 personer, 29 procent, till 1980 års nivå.

Institutet för mediestudier har under 2010-talet initierat stora enkäter med landets nyhetsredaktioner; 236 redaktioner 2013 och 214 redaktioner 2019 (Nygren & Appelgren, 2015; Nygren & Nord, 2019). Svarsfrekvensen har varierat mellan 59 och 74 procent. På de 52 dagstidningsredaktioner som besvarat enkäten 2015 och 2019 har antalet journalister minskat med 24 procent åren 2013–2019. Däremot har public service-redaktionerna behållit sin numerär. Enligt Journalistförbundets verksamhetsberättelser var minskningen i antalet yrkesaktiva medlemmar under samma period, 2013–2019, 21 procent. Minskningen handlar alltså främst om neddragningar inom dagspressen.

[5] En undersökning av journaliststudenter vid Södertörns högskola fem år efter examen har visat att drygt 60 procent av dem som arbetar som journalister är medlemmar i Journalistförbundet (referens från 2012 i Nygren, 2015).

Figur 4. Antal yrkesaktiva medlemmar i Journalistförbundet 1901–2019

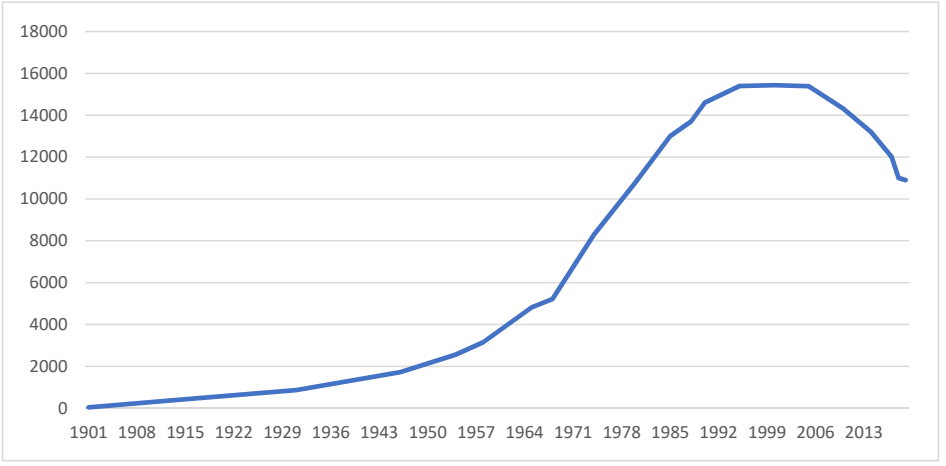

Enligt Journalistförbundets verksamhetsberättelser var antalet yrkesaktiva medlemmar (alltså exklusive pensionärer och studerandemedlemmar) som högst mellan 1995 och 2005 då antalet pendlade kring 15 400 personer.

Högskoleutbildade journalister

Samtidigt som antalet journalister tredubblades från 1960-talet och framåt höjdes också utbildningsnivån. En guldålder för journalister och journalistutbildare?

Under partipressens tid under början och mitten av 1900-talet rekryterades journalisterna i huvudsak från respektive partisfär (Weibull, 1991). 1959 startade pressens organisationer en egen utbildning, *Journalistinstitutet,* som efter tre år förstatligades. 1967 inrättades journalisthögskolor i Göteborg och Stockholm. Olika aspekter av denna utveckling har lyfts fram. Utbildning som en del av pressens självsanering och professionalisering (Petersson, 2006), utbildning som ett omtvistat medel för journalister i förhållande till samhällsetablissemanget – bättre chans att tillhöra etablissemanget eller bättre möjlighet att granska detsamma (Weibull, 1991) och utbildning som arena för kraftmätning mellan press och akademi (Gardeström, 2011).

Figur 5. Andel högskoleutbildade journalister (procent)

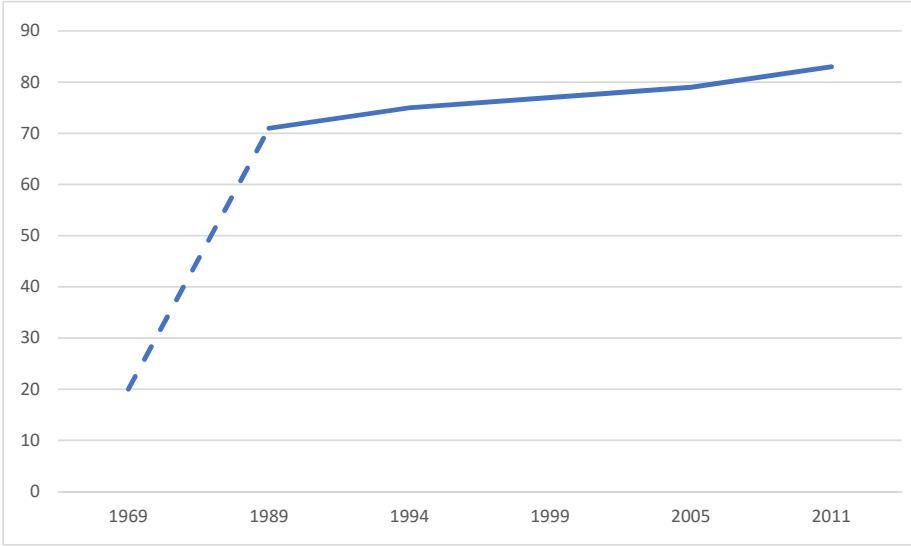

Rekryteringen till journalistyrket förändrades efter att organiserad journalistutbildning kom igång under 1960-talet. Uppgiften om 20 procent med högskola 1969 bygger på intervjuer gjorda vid Journalisthögskolan i Stockholm med ett urval av 400 medlemmar i Journalistförbundet (refererad i Weibull, 1991). De övriga uppgifterna kommer från JMG:s journalistundersökningar (Edström, 2012).

När inträffade guldåldern?

Ligger det någon svensk guldålder gömd bland all denna statistik? Siffrorna pekar väl snarare på olika höjdpunkter under de hundra åren mellan 1919 och 2019?

Antalet tidningar var störst under mellankrigstiden 1919–1939 med höjdpunkter 1919 för antalet tidningstitlar och 1939 för antalet utgåvor. Kvällstidningarnas tryckta upplagor nådde sitt maximum 1970 och dagspressens samlade upplaga var som störst 1989. Bruttomarginalen för dagspressen fick sin högsta notering 1988. Journalisterna var som flest under åren runt 2000. Och i våra dagar noteras rekordsiffror för andelen högskoleutbildade journalister, för kvällspressens räckvidd och för läsarintäkternas andel för anrika morgontidningar som *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*.

Rekordupplagor, rekordvinster och rekordmånga journalister – mycket talar för att en gemensam guldålder beträffande dessa aspekter kan placeras från mitten av 1980-talet och femton, kanske tjugo år framåt.

Innebar dessa år också höjdpunkten i journalistikens professionalisering?

Professionalisering …

Rektorn för Journalisthögskolan i Stockholm Lars Furhoff drev i början av 1970-talet linjen att en ökad professionalisering av journalistkåren var vägen att gå för att förbättra journalistiken och göra den till en reell motvikt mot kommersiella och politiska intressens inverkan på nyhetsjournalistiken (Furhoff, 1974).

1972 års pressutredning publicerade 1975 en forskningsrapport som bland annat diskuterade önskemål om professionalisering med självständighet ”gentemot ägar- och andra partsintressen”. Fyra femtedelar av de intervjuade journalisterna ansåg att journalister bör ha avgörande inflytande över tillsättningen av chefer och även inflytande över tidningens policy. Två grupper motsatte sig en sådan professionaliseringstanke. ”Den ena representerar tidningsutgivarna vilka rimligtvis har svårt att acceptera att deras anställda ensamma bestämmer tidningarnas utformning” skrev utredaren. Den andra gruppen representerade folkrörelser och partier och ansåg att tidningarna bör företräda dessa intressen och driva en enhetlig linje.

> De enskilda journalisternas verksamhet måste underordnas denna linje. Det finns inte utrymme för den självständighet på personlig nivå som förespråkas i professionaliseringstanken utan pressens frihet ligger i stället på tidningsnivå.
>
> (1972 års pressutredning, s. 266)

Utredaren sammanfattade sina synpunkter med att även om det finns vissa tecken på en professionalisering så kan formen för det journalistiska arbetet göra det svårt att uppnå ”en hög grad” av professionalisering.

Hotbilderna om att journalisterna skulle ta över redaktionsmakten uppfylldes inte och professionaliseringen av den svenska journalistkåren i press, radio och tv fortsatte. Kriterier om kunskapsmonopol, egna etiska regler med tillhörande sanktioner, starka yrkesorganisationer, att verka i det allmännas tjänst och självständighet i arbetet kunde i efterhand prickas av i varierande grad (Nygren, 2008a). ”Samtidigt har journalistyrkets status höjts, och journalister tillhör nu samhällets elit genom att de har akademisk utbildning och är väl synliga i mediesamhället” (Nygren, 2015, s. 72).

…och de-professionalisering

Men alla guldåldrar synes ha ett slut och kraften i professionaliseringen är inget undantag. Gunnar Nygren har bland annat i studier som *Yrke på glid* (2008a), *Nyhetsfabriken* (2008b) och *Swedish journalists – a profession in*

decline? (Nygren & Appelberg, 2013) visat hur de tidigare nämnda professionskriterierna försvagats under 2000-talet.

En nutida sammanfattning av utvecklingen görs i *På väg mot medievärlden 2030* (Nygren & Wadbring, 2019): ”…det journalistiska arbetet har förändrats på många sätt under de senaste 10–15 åren på grund av en exponentiell teknikutveckling under samma tid” (Nygren & Lindblom, 2019, s. 140). Detta har enligt författarna lett till en identitetskris inom journalistiken eftersom gamla rutiner och ideal inte har modifierats i samma takt som tekniken har förändrat arbetsvillkoren.

> Denna identitetskris kan också beskrivas som en de-professionalisering. Inte i meningen att journalistiken skulle blivit mindre ”proffsig” eller sämre, utan i den meningen att det blivit svårare att beskriva journalister som en sammanhållen yrkesgrupp med gemensamma ideal och värderingar. De institutioner som tidigare höll samman journalisterna som profession har blivit svagare, samtidigt som yrkesrollen har blivit mer heterogen.
>
> (Nygren & Lindblom, 2019, s. 140)

Gudarnas guldålder?

Om professionaliseringen tog fart under 1970-talet men försvagades för tio till femton år sedan, säg 2005, så överlappar professionaliseringens främsta år den tidigare beskrivna kvantitativa guldåldern för upplagor, intäkter och antal journalister mellan 1985 och 2005.

Finns här en parallell till Hesiodos framställning? Den ursprungliga guldåldern avslutades enligt den grekiske skalden när gudarnas monopol över kunskapen bröts – särskilt beträffande elden och konstarterna – och färdigheterna fördes vidare till människorna. Var journalisterna metaforiskt det sena 1900-talets informationsgudar vars monopol bröts av internet när kunskapen fördes vidare till användarna?

Liknelsen håller inte hela vägen. Enligt Hesiodos var guldåldern en lycklig tid med överflöd av välstånd och visdom. Var det så under journalistikens guldålder? Ledde professionaliseringen till ett överflöd av högklassig journalistik?

Inte om man går till några av de konkreta innehålls- och fallstudier som gjordes under perioden. Mats Ekström och Stig Arne Nohrstedt ledde i början av 1990-talet stora studier av arbetet på samtliga nyhetsredaktioner under en dag och med deltagande observation av arbetsgången för ett 90-tal uppdrag på 15 redaktioner under flera dagar. De kom fram till att vardagsarbetet inte förmådde nå upp till journalistikens höga yrkesideal om kritisk granskning av

makt och samhälle. De fann att ”mycket lite av dagens nyhetsjournalistik i praktiken är inriktat mot kritisk granskning” (Ekström & Nohrstedt, 1996, s. 200). Och redaktionernas diskussioner tog inte upp gapet mellan ideal och praktik utan hade ”en rituell och självbekräftande karaktär och innehåller föga av självkritiskt problematiserande” (s. 208). En orsak är att ”nyhetsjournalistiken under 1900-talet utvecklats till en institution och profession med stor makt, vars legitimitet delvis är grundad i en självförhärligande ideologi som begränsar möjligheterna till en mer organiserad och offentlig form av självkritik” (Ekström & Nohrstedt, 1996, s. 200).

En senare studie analyserade kommunbevakningen i fyra orter med sammanlagt åtta tidningar under sex veckor 2002, totalt 1184 artiklar (Nygren, 2003). Var rapporteringen granskande? En tredjedel av artiklarna uppfyllde tre minimikrav vad gäller fakta och källor, men ingen text gick bakom källornas utsagor och försökte ta reda på hur det egentligen förhöll sig. Utbytet mellan kommunala källor och journalister av kommunala nyheter mot redaktionell uppmärksamhet kan ha bidragit.

”Det kanske inte bara är tidsbrist på redaktionerna som gör att referaten dominerar i spalterna, det kan också vara ett tecken på att det finns ett ömsesidigt beroende som sätter gränser för granskningen” (Nygren, 2003, s. 56).

Var det bättre förr?

En återkommande fras i mediekritikens historia är ”det var bättre förr”. Uttrycket dammas ofta av i tider av större förändringar. Ofta ligger det som var ”bättre förr” ungefär 20 år tillbaka i tiden. Så var det när Torsten Fogelqvist protesterade mot ”pressens industrialisering” på 1920-talet (Gustafsson & Rydén, 2001, s. 15). Så var det när kvällstidningarnas upplagor steg på 1960-talet. Och så var det när internet höjde nyhetstempot och kunskapen om användarnas preferenser på 2000-talet. Gunnar Nygren har varnat för att fastna i vemodiga tillbakablickar:

> Det är lätt att falla tillbaka i nostalgi, att längta tillbaka till en journalistikens guldålder. (…) Men vem engagerar sig i om journalistiken är en självständig profession eller inte, har det någon betydelse för andra än journalisterna och deras snäva yrkesintressen?
>
> (Nygren, 2008a, s. 167)

Svaret på frågan handlar enligt Gunnar Nygren inte om journalisternas egenintresse utan om journalistikens betydelse i ett demokratiskt samhälle; mediernas ställning som självständig granskande tredje statsmakt. En möjlighet för att försöka motverka de-professionaliseringen är att ”återknyta till de professionella normer och ideal som gav journalister en särställning som profession” (Nygren, 2008a, s.173).

En ny guldålder?

Det finns flera faktorer som pekar på en fortsatt de-professionalisering (Nygren & Lindblom, 2019). Men det finns också faktorer som kan verka i motsatt riktning.

Föreningen *Grävande journalister* bildades[6] 1989/1990. Den skulle kunna ses som ett uttryck för journalistkårens fortsatta professionalisering med intern kunskapsuppbyggnad kring källor, metoder, presentation och etik. Undersökande eller grävande journalistik har under de gångna 30 åren blivit en accepterad del av journalistens verktygslåda och av nyhetsredaktionernas innehåll. Grävandet har internationaliserats; samarbeten kring datajournalistik har lett till betydelsefulla inblickar i samtidens ekonomi och politik. Behovet av gedigna undersökningar ökar i denna tid av klimatkris och digitala dimridåer från auktoritära regimer.

Ökat beroende av läsarintäkter i stället för annonser för dagspressen har lett till att läsarnas intressen stärkts. En redaktionschef som intervjuas i undersökningen *Svenska nyhetsredaktioner 2019* förklarar:

> Eftersom företaget ändrat sin affärsmodell från en räckviddsaffär till en innehållsaffär har betydande resurser förts över till redaktionen, och den utvecklingen kommer att fortsätta.
>
> (Nygren & Nord, 2019, s. 48)

En avsevärd del av dessa resurser har lagts på grävande journalistik. Så avsätter exempelvis *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* i januari 2020[7] minst tio procent av sina reporterresurser på egna undersökningar av olika samhällsfrågor. Unika publiceringar i angelägna ämnen har visat sig vara guld värda

[6] Jag ingick i den grupp som tog initiativ till föreningen och överlåter åt andra att forska kring dess eventuella betydelse. Exempelvis hur den undersökande journalistiken har utvecklats i andra länder med – eller utan – motsvarande föreningar.

[7] Preliminära resultat från ett pågående projekt, planerad publicering hösten 2020.

för konverteringar till digitala prenumerationer, en kombination av professionell och kommersiell logik.

Ett annat aktuellt område är medieetiken. Medieombudsmannen, tidigare Allmänhetens pressombudsman, Ola Sigvardsson framhåller gärna vilken inverkan journalisternas högskoleutbildning haft vad gäller förekomst av och kvalitet på de medieetiska resonemang han möter på redaktionerna (Sigvardsson, 2020).

Dessutom har det snabba nyhetsflödet på nätet tvingat fram utbildning i och breddning av det etiska beslutsfattandet till snart sagt alla som är inblandade (von Krogh, 2016). Det självsanerande pressetiska systemet har utvidgats till ett medieetiskt system med betydligt större räckvidd.

Och en granskning av journalister och journalistik som förefaller effektiv utförs av andra journalister med hjälp av journalistik. Producenten av radioprogrammet *Medierna* i P1 Therese Rosenvinge skriver:

> Förr kunde mediechefer slänga luren i örat på oss. Det händer inte på samma sätt längre. Jag vill tro att dryga tio år med Medierna bidragit till att journalister och utgivare blivit mer vana vid att reflektera över sig själva som makthavare. Rutiner för vilka som ska svara ”när Medierna ringer” har på gott och ont stramats upp.
>
> (Rosenvinge, 2019, s. 98)

Ny kunskap, nya metoder, större redaktionella grävsatsningar, breddat etiskt ansvar inom redaktionerna och breddat medieetiskt system – något att hålla ögonen på för en journalistikens guldletare[8]

[8] Tydliga exempel på journalistikens guldålder worldwide är två tidningar som utkom 1860-1864 respektive 1862-1865, den första i Queanbeyan i sydöstra Australien och den andra i Lewiston i nordvästra USA. Båda bar namnet *The Golden Age* och båda startades i spåren av en lokal, men ändlig, guldrusch (Mott, 1950; The Queanbeyan Age, 2020).

Referenser

1972 års pressutredning (1975). *Pressens funktioner i samhället. En forskningsrapport* (SOU 1975:78). Stockholm: Liber Förlag.

Edström, M. (2012). Arbete och utbildning. I: K. Asp (Red.), *Svenska journalister 1989–2011*(s. 55–66). Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.

Egge, T., Minnhagen, C., & Thor, M. (2019). Reklamintäkterna till journalistik fortsätter att falla. En studie av reklamintäkter hos svenska medier med nyhetsjournalistiskt innehåll 2008–2018. I L. Truedson (Red.), *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019* (s. 92–108). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Ekström, A. (2019, 4 mars). Nästan fyra miljoner läsare varje dag. *Aftonbladet*. Hämtad från https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/p6opWj/nastan-fyra-miljoner-lasare-varje-dag

Ekström, M., & Nohrstedt, S. A. (1996). *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma/Svenska Journalistförbundet.

Furhoff, L. (1974). *Makten över medierna*. Lund: Bo Cavefors.

Gardeström, E. (2011). *Att fostra journalister. Journalistutbildningens formering i Sverige 1944–1970*. (Doktorsavhandling, Södertörns högskola, Huddinge). Göteborg: Daidalos.

Gardeström, E. (2014). De journalistiska grundfärdigheterna behövs! Hämtad 2020-01-12 från https://blogg.sh.se/journalistikforskning/uncategorized/de-journalistiska-grund fardigheterna-behovs/

Goodwin, D. K. (2014). *The Bully Pulpit: Theodore Roosevelt, William Howard Taft and the Golden Age of Journalism*. New York: Simon & Schuster.

Gustafsson, K. E., & Rydén, P. (Red.). (2001). *Den svenska pressens historia, del III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag.

Johansson, B. (2011, 12 oktober). Ligger journalistikens framtid i öst? *Borås Tidning*. Hämtad från http://www.bt.se/kronikorer/bengt-johansson-ligger-journalistikens-framtid-i-ost/

Journalistförbundets verksamhetsberättelser. Hämtade från https://www.sjf.se/om-oss/verksamhetsberattelser

Melesko, S. (2017). *Myten om "tidningskrisen"?* Stockholm: Timbro.

Mott, F. L. (1950). *American Journalism. A history of newspapers in the United States through 260 years: 1690 to 1950*. New York: Macmillan.

Nygren, G. (2003). *Granskning med förhinder – lokaltidningarnas granskning i fyra kommuner*. Demokratiinstitutets rapportserie nr 4. Sundsvall: Demokratiinstitutet.

Nygren, G. (2008). *Yrke på glid – om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: Institutet för mediestudier.

Nygren, G. (2015). Journalistik som profession. I M. Karlsson & J. Strömbäck (Red.), *Handbok i journalistikforskning* (s. 63–79). Lund: Studentlitteratur.

Nygren, G., & Appelgren, E. (2015). Färre journalister som producerar mer för fler kanaler. I L. Truedson (Red.), *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2014/2015* (s. 67–94). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Nygren, G., & Nord, K. O. (2019). Svenska nyhetsredaktioner 2019: Krympande redaktioner – nätverksproduktion och läsardata i centrum. I L. Truedson (Red.) *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2018/2019* (s. 22–57). Stockholm: Institutet för mediestudier.

Olsson, J. (2019). *Medieutveckling 2019 Medieekonomi*. Göteborg och Stockholm:

Nordicom och Myndigheten för press, radio och tv.
Orvesto Konsument Helår (2006). Stockholm: Kantar Sifo. Hämtad 2020-01-12 från https://www.kantarsifo.se/sites/default/files/reports/documents/ok2006h_1000-tal.pdf
Orvesto Konsument Helår (2017). Stockholm Kantar Sifo. Hämtad 2020-01-12 från https://www.kantarsifo.se/sites/default/files/orvesto_konsument_rackviddsrapport_2017_helar.pdf
Protess, D. L., Cook, F. L., Doppelt, J. C., Ettema, J. S., Leff, D. R., & Miller, P. (1991). *The Journalism of Outrage. Investigative Reporting and Agenda Building in America.* New York: The Guilford Press.
Rosenvinge, T. (2019). Varför granskar ingen journalisterna? – om mediegranskning med journalistik som verktyg. I L. Truedson (Red.), *13 vassa frågor om journalistik – med svar som inte stryker medhårs* (s. 92–102). Stockholm: Institutet för mediestudier.
Rydén, P. (2001). Guldåldern (1919–1936). I K. E. Gustafsson & P. Rydén (Red.), *Den svenska pressens historia. Del III, Det moderna Sveriges spegel (1897–1945*) (s. 142–265). Stockholm: Ekerlids.
Sigvardsson, O. (2020). *Årsberättelse 2019*. Stockholm: PO/PON.
Swartz, R. (2009, 24 mars). Ytterst lite av allmänt intresse. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från https://www.svd.se/ytterst-lite-av-allmant-intresse
The Queanbeyan Printing Museum (2020). Uppgifter om tidningen *The Golden Age*, som 1864 bytte namn till *The Queanbeyan Age*. Hämtad 2020-01-12 från https://mgnsw.org.au/organisations/queanbeyan-printing-museum/
TU (2017). Pressmeddelande 13 september. Hämtad 2020-01-12 från https://www.dagensmedia.se/medier/dagspress/lasarintakter-allt-viktigare-for-morgon tidningarna-6870673
TU (2019). Pressmeddelande 24 april. Hämtad 2020-01-12 från https://tu.se/mediefakta/morgonpressens-digitala-lasarintakter-okar-med-5-procent/
Weibull, L. (Red.). (1991). *Svenska journalister. Ett grupporträtt*. Stockholm: Tiden.

När tidningsbuden var ett konkurrensmedel

LARS-ÅKE ENGBLOM

Tidningars innehåll väcker ofta starka känslor. Men prenumeranterna kan också bli fly förbannade när morgontidningen uteblir. Kanske något mindre idag, då papperstidningen inte längre är allenarådande, men förr var det ingen ovanlig orsak till uppsagda abonnemang.

Tidningsbuden har inte fått särskilt stor plats i presshistorien. På många håll har de dock haft en viktig roll i kampen om prenumeranterna. Pålitliga bud, som aldrig försov sig och levererade tidningen punktligt var en viktig konkurrensfaktor på de orter, där varje tidning hade sina egna bud. Så var det på de flesta håll, tills samdistributionsrabatten infördes i början av 1970-talet. De stora tidningarna hade råd med egna bud och var mer attraktiva arbetsplatser för buden, eftersom utbärningsdistrikten var mindre. För de mindre tidningarna var distributionen ofta en tung utgiftspost. Numera finns på varje ort bara ett distributionsföretag, vars tidningsbud bär med sig alla tidningar. Buntarna blir dock allt mindre i takt med att prenumeranterna övergår till tidningarnas nätversioner.

En ort där tidningsbuden haft särskilt stort inflytande är Göteborg. Där distanserade Harry Hjörnes *Göteborgs-Posten (GP)* på ett drygt decennium Torgny Segerstedts *Göteborgs Handels-och Sjöfartstidning (GHT)* med över 100 000 exemplar (Engblom, 1980). Det är en av de mest anmärkningsvärda omkastningarna i den svenska presshistorien. Hjörne hade god hjälp av buden när han tog över tidningen 1926, men samtidigt var han mycket beroende av dem. I ett avseende kom buden även att gynna *Handelstidningen*.

Tidningsbuden har idag en undanskymd roll i mediesamhället, snart är de kanske helt borta.

Innan de helt glöms bort kan det därför vara skäl att visa hur de en gång kunde påverka konkurrensförhållandena med Göteborg som tydligt exempel. Källmaterialet är till stor del hämtat från tidningsbudens egna handlingar, från den mestadels handskrivna protokollsbok som är bevarad från Svenska transportarbetareförbundets avdelning 123, en fackförening med nästan bara kvinnliga medlemmar, eftersom de flesta buden var kvinnor.

*

Flera skäl har angetts till att *Göteborgs-Posten* blev Göteborgs överlägset största tidning. En populär förklaring har varit att *GP* gynnades av att

Handelstidningen 1940 utsattes för en annonsbojkott, organiserad av några Göteborgsköpmän på grund av Segerstedts artiklar mot nazi-Tyskland. Den hade dock mycket marginell, om ens någon betydelse. Värre för *GHT* var att tidningen förbrukat miljoner på ett misslyckat försök att konkurrera ut *GP* med en egen morgontidning (*GHT* var eftermiddagstidning fram till 1948). Annonsbojkotten är betydligt intressantare som politiskt än som ekonomiskt fenomen (Engblom & Jonsson, 2012).

Harry Hjörne övertog 1926 aktiemajoriteten i den nästan konkursfärdiga *Göteborgs-Posten* en tidning som han ledde till sin död 1969. Det var en morgontidning med liberal färg, där Hjörne var anställd som redaktionssekreterare. Hjörne förklarar i sina memoarer sin framgång med att hänvisa till ”1926 års idéer”. De innefattade bl.a. en satsning på sport- och familjematerial, ett lågt pris och det som Hjörne kallar ”Arbetsplatsens självstyrelse” (Hjörne, 1965). Det är här tidningsbuden kommer in.

Arbetsplatsens självstyrelse var ett system som Harry Hjörne mer eller mindre tvingades införa när han övertog tidningen 1926, men som han sedan framhöll som en av de viktigaste framgångsfaktorerna. Det var en tillämpning av de idéer om industriell demokrati som Ernst Wigforss försökte lansera på den svenska arbetsmarknaden på 1920-talet. Wigforss var en flitig föreläsare bland arbetarna i hemstaden Göteborg och bland dem som tog till sig Wigforss idéer var *GP*-typografernas ordförande Filip Börjesson. Denne krävde att Wigforss modell – utformad som ett samrådsavtal – skulle införas på *GP* för att typograferna skulle ge Hjörne sitt stöd när han rekonstruerade tidningsföretaget. Hjörne tvekade, eftersom Tidningsutgivareföreningen (TU) hotade med att utesluta *GP*, men valde till slut att gå de egna typograferna och inte TU till mötes. Avtalet föreskrev bl.a. att arbetsgivaren i samråd med personalen skulle leda och fördela arbetet samt antaga och avskeda arbetare. Arbetsgivaren skulle också inhämta personalrepresentanternas råd i frågor som gällde större förändring eller utvidgning av driften (Engblom, 1996).

Samrådet med arbetsgivaren skedde i ett särskilt driftsråd, där typografernas ordförande Börjesson blev verkställande ledamot. Denne fick från början en mycket stark ställning, både till följd av systemets konstruktion och sin egen person. Han blev i praktiken företagets tekniske ledare, en position som han sedan även formellt fick.

Men inte bara typograferna fick ett samrådsavtal. När detta var klart erbjöd även Hjörne tidningsbudens fackförening att utse medlemmar i en driftsnämnd, där gemensamma angelägenheter skulle dryftas på samma sätt som hos typograferna. Tidningsbuden tackade ja och fick bl.a. rätten att få tillsätta buden, en ordning som bibehölls ända in på 1960-talet (Transport-

arbetareförbundet, avd.123, styrelseprot.2/9 1926, 28/6 1927, 18/8 1962, klubbmötesprot. 27/9 1927). Hjörne hade vid ett personligt sammanträffande med tidningsbudens ordförande också lovat att ”sådana bud som ej tillhör fackföreningen vill han ej ha med att göra”. (Transport, avd.123, styrelseprot. 1/7 1926).

Hjörne var alltså mån om ett gott förhållande till tidningsbuden, men genom löftet till fackföreningen försäkrade han sig samtidigt om att få pålitliga bud. Det var extra viktigt för *Göteborgs-Posten*, eftersom buden inte bara bar ut tidningen utan också skötte inkasseringen av prenumerationsavgiften. Det skedde en gång i veckan, då Hjörne införde ett system med veckoprenumerationer för att det skulle bli lättare för hushåll med små inkomster att hålla en daglig tidning.

Veckoprenumerationerna bidrog starkt till att *GP* så snabbt kunde komma på fötter efter rekonstruktionen 1926, men systemet förutsatte att tidningsbuden var villiga att en gång i veckan besöka sina prenumeranter. För besväret fick de 3 procents provision på den 50-öring som GP kostade, men även provision för de nya prenumeranter man skaffade. Många bud blev effektiva ackvisitörer. *GP* var också tämligen lättsåld. Efter åttatimmarsdagens införande i början av 1920-talet ville många fler ha en morgontidning och de tidningar *GP* främst konkurrerade med – *Handelstidningen* och *Ny Tid* – kom båda på eftermiddagen.

Genom de täta kontakterna blev buden därtill en viktig länk mellan läsarna och tidningen.

Egentligen hörde det inte till budens uppgift att vidarerapportera till tidningsledningen om vad läsarna tyckte om innehållet; det hände t o m att ett bud fick kritik av fackföreningen för att hon gjort detta, men eftersom det var buden som hade den löpande kontakten med prenumeranterna förekom det säkert ändå.

Hjörne vårdade relationerna till buden på flera sätt. I maj 1928 rapporterade fackföreningens ordförande om en fest *GP* arrangerat för tidningens bud: ” … de hade haft så roligt … och direktör Hjörne (hade) skänkt 1 000 kronor till en grundplåt till pensionsfonden för *GP:s* bud”. När fonden bildades 1935 sköt han till ett större belopp, som sedan späddes på med kontinuerliga insättningar. Hjörne var angelägen om att stifta en exklusiv fond för *GP:s* bud. När han 1932 tillfrågades om ett bidrag på 1 000 kronor till fackföreningens begravningskassa ville han hellre låta beloppet gå till den planerade pensionsfonden för de egna buden. (Transport avd. 123, styrelseprot. 22/5 1928, 23/2 1932, 22/1 1935).

Driftsnämndskontakterna mellan tidningsbuden och ledningen sköttes främst av budens ordförande Theres Svensson och *GP:s* kontorschef (sedermera direktör) Ebba Ljunggren.

Nästan alla bud var kvinnor och 1936 gjordes en överenskommelse som blev mycket uppskattad. De bud som skulle föda barn fick sjukhjälp fyra veckor före och sex veckor efter förlossningen. ”Föreningen framförde sitt varma tack till fru Ljunggren”, noterades i protokollet (Transport avd.123, styrelseprot. 26/5 1936). Statligt anställda kvinnor hade detta år fått rätt till tjänstledighet med sjuklön vid havandeskap och barnsbörd, men inom den privata sektorn var detta sällsynt (Kvinnsam, Göteborgs universitetsbibliotek). Över huvud taget var *GP* en mycket attraktiv arbetsplats för tidningsbuden, också för att utbärningsdistriktens geografiska omfång minskade i takt med att tidningens upplaga steg. Det var till och med svårt att få bud till de andra tidningarna (Transport avd.123, styrelseprot. 26/2 1934).

Tidningsbuden var allra viktigast för *GP* under de 10-15 första åren av Hjörnes regim. 1940 var tidningskonkurrensen i Göteborg avgjord. Då hade *GP* lika stor upplaga som de övriga sex tidningarna tillsammans. Men även i fortsättningen kom buden att påverka konkurrensen på den göteborgska tidningsmarknaden. De var en maktfaktor som tidningsledningarna inte kunde bortse från. Således försökte budens fackförening hejda den övergång till morgonutgivning som den socialdemokratiska tidningen *Ny Tid* genomförde 1936 för att ta upp kampen med *GP*. Föreningen uttalade en förhoppning om att *Ny Tid* inte skulle göra allvar av planerna, sannolikt för att buden skulle få obekvämare arbetstider. Man nekade också blankt till att bära ut *Ny Tids* söndagsupplaga. (Transport avd. 123, styrelseprot. 28/5 1935, 26/11 1935). Tidningsbudens ordförande Theres Svensson satt både i stadsfullmäktige och var partikongressombud för socialdemokraterna, men det spelade i detta sammanhang mindre roll. Det fackliga intresset gick före.

När *GP* 1939 startade sin söndagstidning slog man också vakt om helgledigheten, trots starka påtryckningar från Hjörne. En medlemsomröstning hade resulterat i 638 röster mot och en (1) för söndagsutbärning. Ett bud som på egen hand burit ut *GP* på söndagarna uteslöts till och med ur fackföreningen. Tidningsbudens organisation hotade även med att sluta inkassera veckoprenumerationer om *GP* fortsatte att försöka få enskilda bud att bära ut tidningen på söndagarna. *GP* försökte då få tidningen distribuerad på annat sätt, bl.a. genom att anlita mjölkbuden, men efter kontakter med handelsarbetarnas fackförening stoppade tidningsbuden även dessa planer. En annan strid om söndagsutbärningen fick sin epilog i Mölndal, där Ebba Ljunggren, en notarie från Mölndals stad och tidningsbudens representant

slöt en segsliten strid om var stadsgränsen – och därmed gränsen för söndagsutbärningen – gick (Transport avd.123, medlemsmöten 27/4 1937, 23/3, 23/5 1939, 22/4 1942, 23/2 1944).

GP gav till slut upp. Tidningen kunde därmed inte dra nytta av sin stora vardagsupplaga i Göteborg på söndagarna utan fick inom stadsgränsen konkurrera som lösnummersåld söndagstidning med *GHT*-ägda *Göteborgs-Tidningen (GT)*. ”Stora *GT*”, *GT:s* morgontidning på söndagarna, var väl inarbetad hos göteborgarna. Den hade från 1940-talet fram till nedläggningen 1973 en upplaga på en bra bit över 100 000 exemplar, en stor annonsvolym . och gav ett betydande överskott. Det var mycket välkommet för *Handelstidningen*, vars ekonomi successivt försämrades under efterkrigstiden. Tack vare intäkterna från *GT*:s söndagstidning förlängdes *Handelstidningens* liv flera år, men det var alltså tidningsbudens vägran att dela ut *GP* på söndagarna som skapade denna möjlighet.

I ett annat avseende sammanföll *GP:s* och tidningsbudens intressen. De motsatte sig båda varje propå om samdistribution, *GP* av konkurrensskäl, buden för att det kunde påverka deras arbetssituation. När *Ny Tids* direktör 1946 ville få till en gemensam utbärning med högertidningen *Göteborgs Morgonpost* hade han ”på det bestämdaste” fått nobben av ombudsmannen för att hon ansåg ”att buden skulle få en massa obehag för att det var lätt för dem att sätta tidningar fel”. Frågan blev aktuell igen, inför *Handelstidningens* övergång till morgonutgivning 1948. Några medlemmar ville då att föreningen skulle förhandla med *GP*, men det ansågs meningslöst, eftersom Ebba Ljunggren meddelat att om ett *GP*-bud bar ut en annan tidning skulle detta få slut, däremot ”fick man gärna ta *GP* två distrikt”. (Transport avd. 123, styrelseprot. 23/11 1946, 26/11 1947).

Hur svårt det var att åstadkomma en samdistribution framgår av en artikel i *Pressens Tidning* 1955, som beskriver hur två av Göteborgs tre morgontidningar, *Handelstidningen* och *Ny Tid*, efter ”nära fem år och till synes ändlösa diskussioner” fått ett avtal om gemensam utbärning i hamn. Interna utredningar hade visat att en sammanslagning av distributionen för samtliga tre morgontidningar ”skulle kunna ge såväl ökad inkomst åt tidningsbuden, som minskade kostnader åt företagen (…) Det visade sig emellertid snart att en av tidningarna, *Göteborgs-Posten*, av principiella skäl icke önskade deltaga i samdistributionen och därmed komplicerades frågan på ett sätt som gjorde den ytterligt svårlöst. Tidningsbudens Fackförening meddelade nämligen samtidigt att den ”icke komme att acceptera något avtal om samdistribution utan att samtliga tre i Göteborg utkommande morgontidningar skulle komma att deltaga”. Att *GHT* och *Ny Tid* ändå fick till ett stånd ett avtal

berodde på att frågan togs upp som en huvudpunkt i de centrala förhandlingarna 1953–54 om ett nytt tidningsbudsavtal för hela landet. Utbärningen av tidningarna kom sedan att ske av ett utomstående företag, Pressbyrån, som återanställde många av buden. Uttagningen av buden och fördelningen av distrikten sköttes till stor del av Tidningsbudens fackförening (*Pressens Tidning* 1/7 1955).

Göteborgs-Posten fortsatte alltså att distribuera på egen hand och belönade buden, liksom alla *GP*-anställda, med en halv månadslön vid tidningens 100-årsjubileum 1959. Buden blev dock inte inbjudna till den kaffefest på restaurang Rondo som tidningen ordnade för personalen på kontors- och distributionsavdelningarna. Det vållade stor besvikelse och ledde till att ett medlemsmöte ”med klar majoritet” bestämde att inte skicka några blommor för att gratulera tidningen (Transport avd. 123, Medlemsmöte 28/11 1959). Relationerna var inte lika hjärtliga som tidigare, men kampen om tidningsläsarna i Göteborg var för länge sedan avgjord. *Ny Tid* orkade några år till och lades ner 1964, *Handelstidningen* försvann 1973. *Göteborgs-Posten* blev nu ensam morgontidning i Göteborg.

*

Det var nu inte bara *Göteborgs-Posten* som distribuerade i egen regi. Det gjorde 41 procent av landsortstidningarna 1967 enligt en sammanställning från utredningen D*agspressens situation* (SOU 1968:48). 18 procent samdistribuerades, medan postverket bar ut resten, 41 procent. Stockholmstidningarna hade däremot genomfört en omfattande samdistribution.

Utredningen påvisade stora skillnader i distributionskostnader; det fanns exempel på hur den stora tidningen på en ort årligen bara betalade 25 kronor per exemplar medan den lilla tidningen fått vidkännas kostnader på 200 kr eller mera per årsexemplar, dvs långt utöver vad samma exemplar inbringat i abonnemangsavgift (SOU:1968:48, 75).

På utredningens förslag infördes därför 1970 en samdistributionsrabatt. Syftet var att ”stimulera tidningarna till ökad samdistribution för att uppnå totalt sett lägre distributionskostnader och en kostnadsfördelning mellan de deltagande tidningsföretagen som gav ökad jämställdhet i konkurrensen” (Prop. 1969:48). Tidningarna fick en rabatt för varje exemplar som samdistribuerades; de stora tidningarna fick därmed mest, men de mindre tidningarna slapp kostnaderna för egna tidningsbud.

Första året, 1970, avsattes 10 miljoner kronor för reformen. Det dröjde sedan inte många år innan samtliga prenumererade dagstidningar ingick i

samdistributionssystemet. År 2018 fördelades cirka 40 miljoner i distributionsstöd till 130 tidningar.

Källor och litteratur

Engblom, L-Å. (1980), *Arbetarpressen i Göteborg.* Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet.

Engblom, L-Å. (1996), Blev Hjörne påtvingad sitt segervapen – konstruerat av Ernst Wigforss. I U. Carlsson (Red.), *Medierna i samhället. Igår, idag, i morgon* (s. 57-66). Göteborg: Nordicom.

Engblom, L-Å., & Jonsson, S. (2012), Annonsbojkotten mot Segerstedt. Politiskt intressant men ekonomiskt betydelselös. *Presshistorisk årsbok*, 125-139.

Hjörne, H. (1965), *Äventyr i tidningarnas värld.* Stockholm: Almqvist & Wiksell / Gebers Förlag AB.

Kvinnsam, Göteborgs Universitets bibliotek, http://www2.ub.gu.se/kvinn/artal/detaljer/1930-talet.xml

Pressens Tidning, 1/6 1955.

Proposition 1969:48.

Svenska transportarbetareförbundet avdelning 123. Protokoll 1925-1948, 1946-1964. Göteborgs föreningsarkiv, Regionarkivet i Göteborg.

SOU 1968:48. *Dagspressens situation.*

När mångfalden blev till enfald
– med Östergötland som exempel

CHRISTOPH ANDERSSON

Mitt barndoms Linköping, i mitten på 1960-talet. Det var en värld utan internet, utan en uppsjö av teve- och radiokanaler och utan Facebook. I den här världen betydde lokaltidningarna allt. Även för en tioåring som mig. Ju fler morgontidningar, desto fler roliga tecknade serier fanns att läsa.

Varje tidning hade sina egna.

Hemma på köksbordet i vår villa på Egnahemsgatan låg inte bara Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, utan även Östgöta Correspondenten, Kinda-Posten, Motala Tidning, Östgötabladet och NT-ÖD, Norrköpings Tidningar – Östergötlands Dagblad. Senare tillkom också Länstidningen Östergötland.

Alla var självständiga blad och höll en borgerlig linje på sina ledarsidor, men det var just inget som jag brydde mig om, seriefantast som jag var.

På eftermiddagen kompletterades tidningshögen med ännu en – den lokala kvällstidningen, socialdemokratiska Östgöten, med självaste Fantomen.

Ingen av mina klasskamrater i fyran hade så många tidningar hemma som vi. Men så var vi kanske heller ingen vanlig familj. Pappa jobbade inte på SAAB, som så många andra av mina skolkamraters fäder, utan var redaktör på NT-ÖD. Hans uppdrag var att bevaka den södra länshalvan, ner till Smålandsgränsen, samt landstinget och länsstyrelsen, med sina huvudsäten i Linköping.

NT-ÖD:s ledning tyckte att det var för dyrt att hålla honom med en redaktion på stan, varför pappa istället fick jobba hemifrån. Mitt pojkrum låg mittemot hans arbetsrum, bara ett steg bort.

Därinne satt han och skrev på en grön skrivmaskin av märket Halda. Längs väggarna stod bruna bokhyllor, fyllda med årsböckerna ”När var hur” och klassisk litteratur av Vilhelm Moberg samt andra av dåtidens stora författare. Där låg också landstingets protokoll och handlingar från länsstyrelsen, plus hyllmeter av pärmar med alla hans artiklar, insorterade i kronologisk ordning, ända från 1950-talet. Där stod också en välsnidad och betande trähäst, men det var också det enda pyntet i arbetsrummet.

Varje vardags- och söndagskväll lade han sina nyskrivna artiklar i ett tjockt brunt kuvert, med orden ”Konduktörspost” förtryckta på omslaget. Sedan gav han mig i uppdrag att cykla till Linköpings centralstation och

överlämna kuvertet till SJ:s godsavdelning för vidare befordran till ”Peking”, som Norrköping kallades i folkmun. Ibland kunde mina cykelturer bli riktigt dramatiska. I Linköpings järnvägskvarter härskade nämligen några av stadens värstingar – Conny, Johnny, Sonny och Tommy.

Jag brukade kalla dem för Y-gänget.

De ville gärna lägga beslag på konduktörsposten, men lyckades aldrig. För att undkomma Y:na brukade jag cykla i hög fart rakt över spåren och upp på perrongen. När jag väl överlämnat kuvertet till någon snälltågskonduktör var det äntligen i säkra händer. Väl borta i ”Peking” väntade ett bud, som i ilfart cyklade iväg med pappas texter till NT-ÖD:s sätteri.

Dagen därpå kunde jag förnöjt slå upp tidningen och se hans byline, *Erik Andersson*. Att vara snabb på cykel var mitt ytterst blygsamma bidrag till det östgötska medielandskapets mångfald, även om jag vid den tidpunkten naturligtvis inte tänkte i sådana banor.

Det gjorde jag inte heller några år senare, när jag började knäcka extra för NT-ÖD genom att skriva notiser och kortare artiklar. Exempelvis om cykeltävlingar, konstutställningar och UFO, föreningen som spanade efter utomjordiska farkoster i Östergötland.

Det var först i mina tidiga tonår, när jag på allvar började intressera mig för samhällsfrågor och politik, som jag upptäckte att mångfald handlade om långt mer än serier. Socialdemokratiska Östgöten hade ju en helt annan världsbild än högerpartivänliga NT-ÖD, för att inte tala om Östgöta Correspondenten, som befann sig ännu längre ut på högerkanten. Ändå skulle det dröja tills 1975, när jag som 18-åring, hemkommen efter ett års skolutbytesprogram i USA, verkligen förstod vad mångfald handlade om.

Borta i Amerika hade jag nämligen intresserat mig för indianernas situation på reservaten. Om detta ville jag nu skriva en artikel. Men det blev ett rakt nej från NT-ÖD.

– Indjanej, vaföj ska vi skuiwa om dä? Finns ju inga i Östejötland, hette det från desken i ”Peking”.

Istället vände jag mig till Östgöten som mer än gärna publicerade texten på sin kultursida. I dåtidens presslandskap fanns det alltid någon annan att vända sig till. Det fick jag även erfara som skoltidningsredaktör. Min dröm var att inte bara ge ut en tidning på min egen skola, utan för hela Linköping. Så blev det också. Men återigen var det bara Östgöten som nappade på den idén.

Två år senare, 1977, var det dags för mig att göra värnplikt på I4 i Linköping. Då bestämde jag mig för att följa den tyske journalisten Günter Wallraffs exempel, att iklädd uniform skildra värnplikten inifrån genom en serie kritiska

artiklar, med titeln ”Rapport från ett regemente”. Både Corren och NT-ÖD var ytterst välvilligt inställda till militären, varför jag endast vände mig till Östgöten och dess socialdemokratiska systertidning *Folkbladet* i Norrköping. Redaktionscheferna tyckte att förslaget var lysande.

– Vi har inte glömt Ådalen 1931, när svensk militär sköt ihjäl svenska arbetare. Det här ska vi trycka!

Men efter att några artiklar i serien publicerats så stoppades resten av tidningens chefredaktör. Han hade backat för påtryckningar från den då högste chefen på I4, en major. Men även det dåtida Psykförsvaret, en myndighetsinrättning som värnade om en positiv bild av svensk militär.

Det var emellertid ingen katastrof, för det fanns ytterligare en tidning i dåtidens Linköping. Närmare bestämt universitetets studenttidning Linsen, som publicerade det majoren inte ville se i tryck.

Idag har det gått mer än 40 år sedan dess. Östgöten och Östgötabladet är nedlagda. Likaså studenttidningen Linsen. Östgöta Correspondenten har köpts upp av Norrköpings Tidningars Media AB, som genom sitt dotterbolag Öst Media AB även äger Folkbladet, Motala & Vadstena Tidning, Vimmerby Tidning, Kindaposten och Västerviks-Tidningen.

Kultur- och nyhetsmaterialet är tidvis detsamma i flera av tidningarna. Idag finns det inte längre något alternativ när det så mäktiga Öst Media AB tackar nej till något artikelförslag.

Det fick också fyra av SH:s journaliststudenter erfara 2019.

Inom ramen för en researchkurs på B-nivå hade jag gett dem i uppgift att i bästa Uppdrag Granskning-stil faktakolla ett kapitel i en nyutkommen bok, ”Ett hemligt liv”, skriven av Martin Kylhammar, professor vid Linköpings universitet. Boken handlade om skalden Verner von Heidenstam och hans livsledsagarinna Kate Bang, men även om en tysk journalist vid namn Paul Grassmann.

Kylhammar pekade ut Grassmann som nazispion och hemlig agent, direkt underställd propagandaministern Joseph Goebbels. Likaså att Grassmann ska ha straffats för detta efter kriget. Studenterna ville därför få fram rättegångshandlingarna från Tyskland, vilket Gunnar Nygren och jag hjälpte till med.

Dokumentationen visade att Kylhammars påståenden inte stämde. Enligt en tysk dom från 1947 ansågs Grassmann vara utan skuld.

Uppmuntrade av resultatet vände sig studenterna sig till Östgöta Correspondentens kulturredaktör. De ville skriva en debattartikel om saken - och flera andra frågetecken som de hittat i Linköpingsprofessorns bok.

Visserligen kunde redaktören tänka sig att publicera deras debattartikel, men endast om Kylhammar ville svara, annars inte. *Östgöta Correspondenten* gav därmed Linköpingsprofessorn de facto vetorätt och möjlighet att tysta ner hela saken, pinsam som den var.

Studenterna kontrade med att dra tillbaka sitt debattförslag, djupt besvikna.

Hade något dylikt hänt på 1970-talet, så hade Östgöten tacksamt tagit sig an ämnet. Problemet idag är att det inte längre finns någon annanstans att vända sig till lokalt, inte ens till Public service.

SVT Öst sysslar i huvudsak bara med regionala tevenyheter och Sveriges Radio Östergötland har anammat ett format, som knappast tillåter någon ingående kulturdebatt, oavsett om det gäller Heidenstam eller något annat.

Det blev tydligt för en annan SH-student, Stina Sämgård. 2015 hade hon gjort ett examensarbete om Försvarets Materielverk, FMV i Linköping. Närmare bestämt om hur FMV ville elda upp ett helt flygmedicinskt arkiv och bibliotek, inklusive gamla utredningar om flyghaverier, varav ett antal i original.

Bland allt som skulle brännas fanns också en tysk studie från nazitiden – experiment med koncentrationslägerfångar, uppslungade i katapultstolar. Efter kriget fann naziförsöken också svenskt intresse. SAAB ville nämligen börja tillverka katapulter till stridsflygplanet ”Flygande tunnan”.

Stina presenterade resultatet av sina efterforskningar i ett cirka 25 minuter långt radioprogram, som inte oväntat gav henne högsta betyget, VG. Fylld av entusiasm erbjöd hon Radio Östergötland att sända programmet.

Svaret från lokalradiochefen var kort: Nej tack, det passar inte vårt format. Stina kontrade med att hon kunde klippa om alltihop, så att det skulle passa in i mallen, typ fem minuters prat, följt av en låt.

Svaret: Vi är inte intresserade av det heller.

Hade något dylikt erbjudits Radio Örebro, där jag lärde mig radiohantverket på 1980-talet, så hade Stinas program sannolikt körts på bästa sändningstid, följt av en debatt om det rimliga i att bränna upp ett stycke svensk flyghistoria – och tillika en studie om nazityska människoexperiment.

På den tiden var det nämligen innehållet som avgjorde vad som skulle sändas inom ramen för lokalradions aktualitetsblock, inga på förhand bestämda mallar, förutom att sändningarna skulle börja efter lokalnyheterna klockan 17 och hålla på fram till 18.

Tanken svindlar över allt som dagens mediekonsumenter i Östergötland aldrig kommer att få veta. Dels på grund av att Norrköpings Tidningars Media AB och Öst Media AB satt dagordningen för hela länet. Dels för att

Public service satt krokben för den egna verksamheten genom att fastna i ett strikt malltänkande.

Här har journalistikforskningen, som så framgångsrikt byggts upp av Gunnar Nygren på Södertörns högskola, en viktig roll att fylla. Förslagsvis genom att vetenskapligt mäta vad Öst Media AB och regionala Public service väljer bort. Likaså vad som händer när viktiga samhällsfrågor inte längre blir belysta i traditionella medier. Då återstår bara publicering i sociala medier. Men hur många nås via den nischen, jämfört med om frågan skulle ha tagits upp av Östgöta Correspondenten?

Det vore väl värt att efterforska, för Östergötland är bara ett exempel. Likadant är det i princip överallt i Sverige. Och vad gäller pappas gamla pärmar med artiklar, så existerar dessa fortfarande, 30 år efter att han gick bort, vid 79 års ålder. Alla står under mitt skrivbord på Södertörns högskola, redo för den som vill forska presshistoriskt om lokal- och länsredaktörernas yrkesroll och hur den förändrats under årens lopp.

Kvar finns också den lilla välsnidade trähästen. Den betar i mitt tjänsterum, som ett minne över en svunnen tid av mångfald och kanske större pressfrihet än den som existerar lokalt idag.

Här finns mycket att ta tag i, i Gunnar Nygrens forskaranda. Ytterst riskerar nämligen kombinationen av regionala tidningsmonopol och ett strikt mallat Public service att allvarligt skada tilltron till den lokala journalistiken. Frågan är om pressfriheten ens existerar - när det i praktiken bara finns en enda tidningskoncern och en enda lokal radiokanal, statsfinansierad och hårt mallad?

Gunnar som inspiratör

Att möta utmaningar i medielandskapet

INGELA WADBRING

Sedan sekelskiftet har det svenska medielandskapet förändrats i grunden. Digitaliseringen och globaliseringen påverkar alla medieformer, på flera sätt. Ekonomiskt utmanas de traditionella medierna av de globala tech-bolagen, och den tekniska utvecklingen har gjort att medieformer konvergerat. Därtill har människors mediekonsumtion i grunden förändrats, inte minst genom tillkomsten av sociala medier. Det innebär att villkoren för nyhetsfabriken, som är titeln på en av Gunnar Nygrens böcker (2008), helt har omvandlats på ungefär 20 år.

För att kunna förstå den förvandling som medielandskapet och därmed journalistiken har genomgått, måste man mötas över ämnes- och branschgränser, för att kunna lära av varandra. I denna text vill jag uppehålla mig vid hur sådant nätverksarbete kan se ut, eftersom jag har haft förmånen att under mer än ett decennium samarbeta med Gunnar om just det.

Medievärlden 2020

Mellan åren 1999 och 2007 var Gunnar koordinator för nätverket Medievärlden 2020. Det var ett relativt informellt nätverk, som byggde på regelbundna seminarier på JMK i Stockholm där Gunnar då var anställd. Fyra universitet deltog i arbetet från start: Stockholms universitet, Kungliga tekniska högskolan, Uppsala universitet och dåvarande Mitthögskolan. Senare tillkom även Göteborgs universitet.

Utgångspunkten för Medievärlden 2020 var att medieutvecklingen inte kan förstås isolerat inom en enda disciplin. Forskning inom journalistik behöver hämta kunskap och inspiration från bland annat ekonomi, teknik, politik, och sociologi, och ha med perspektiv från såväl samhällskunskap som humaniora. Dessutom bör akademin samarbeta med branschen, eftersom de frågeställningar som pockar på svar ibland är desamma, om än inte alltid.

Förutom de seminarier som hölls inom ramen för nätverket, utkom också en bok i fyra upplagor: *På väg mot medievärlden 2020* (Hvitfelt & Nygren 2000, 2002, 2005, 2008). År 2020 befann sig vid den här tidpunkten behagligt långt bort, och de deltagande forskarna gjorde nedslag i dåtidens medievärld samtidigt som de försökte spana framåt. Boken ökade med cirka 100 sidor

varje gång mellan de tre första upplagorna. Möjligen kan det ses som en indikator på hur mycket mer komplicerat medielandskapet blev.

Tiden gick. Forskare gick i pension. Nätverket blev vilande. Tills Gunnar väckte det till liv igen.

Framtidens medietider

År 2010, när det var tio år kvar till år 2020, hörde Gunnar av sig och undrade om vi inte skulle starta nätverket igen. Vi började skissa på ett nätverk, som kom att bära namnet *Framtidens medietider*. Precis som tidigare var syftet att medieforskare skulle mötas över disciplingränserna, för att öka kunskapsbildningen på ett annat sätt än vad som är möjligt att göra inom en enda disciplin. En bärande tanke var att försöka identifiera de viktigaste framtidsfrågorna, och skapa plattformar för framtida forskningsprojekt.

Att analysera mediernas villkor, journalistikens innehåll och konsekvenser av det förändrade medielandskapet var utgångspunkten för en nätverksansökan till Riksbankens jubileumsfond. Mellan olika lärosäten finns naturligtvis överlappande forskningsområden, men samtidigt har alla miljöer sina primärområden. Vi såg det som en möjlighet att skapa korsbefruktning mellan dem genom ett nätverk av detta slag. Dessutom är samtliga svenska forskningsmiljöer inom ämnet relativt små.

En lista på svenska forskare som vi trodde skulle kunna vara intresserade och dessutom bidra med kunskap sattes samman. När listan bestod av tjugotalet namn, tittade Gunnar på den och konstaterade att den var gubbig. Väldigt gubbig. Vi rev den och började om. När ansökan gick in till RJ innehöll den 16 namn; män och kvinnor, unga och gamla, samhällsvetare och humanister, representanter från många lärosäten och ämnen.

Ansökan beviljades och en ny seminarieserie drog igång. Träffarna hölls på fem olika platser under de två år den pågick, för att alla skulle få chans att möte olika miljöer. Den innehållsliga tyngdpunkten låg på att forskarna på det lärosäte som var värd presenterade sin forskning, och diskussionerna utgick sedan från den. Vi de flesta tillfällen deltog också någon internationell forskare, bland annat Jane B Singer från University of Iowa City i USA, Ida Willig från Roskilde universitet i Danmark och Thomas Hanitzsch från Ludwig-Maximilians-Universität i München, Tyskland.

Under de två år som nätverket träffades dök tanken upp om att ge ut en ny upplaga av *På väg mot medievärlden 2020*. Fortfarande var det ganska många år kvar till det magiska året, och vi beslöt att inom ramen för nätverket

ge ut en femte utgåva av boken (Nygren & Wadbring, 2013), och de flesta medlemma i nätverket medverkade i den.

På väg mot medievärlden 2030

Det formella nätverkssamarbetet tog slut, men fortsatte informellt i olika konstellationer. Efter några år aktualiserade förlaget frågan om ytterligare en utgåva av boken *På väg mot medievärlden 2020*. Men då var år 2020 helt plötsligt mycket nära. Ville vi? Orkade vi? Hur skulle vi strukturera det hela denna gången? 2020 var ju inte tänkbart som framtidsscenario längre, så det fick i så fall bli 2030. Eller kanske till och med 2040? Det sistnämnda förkastade vi, eftersom 20 år inom medievärlden är en eon av tid. Gunnars entusiasm gjorde att det blev en sjätte upplaga av boken (Nygren & Wadbring, 2019).

Boken strukturerades på ett annat sätt än de tidigare upplagorna, delvis för att förtydliga drivkrafterna i mediestrukturen, delvis för att fungera som en diskuterande och resonerande fördjupning till *Det svenska medielandskapet* (Weibull m.fl., 2018). Boken delades in i tre delar: journalistikens villkor, i journalistikfabriken och journalistikens utmaningar. De drivkrafter som är av betydelse för mediesystemet fick en mer framträdande roll. Politik, teknik, ekonomi och publik diskuterades explicit i de flesta kapitlen, om än med olika tonvikt.

Eftersom Gunnar varit en av redaktörerna i samtliga sex upplagor av boken, var han som klippt och skuren för att reflektera över hur väl de första upplagornas förutsägelser slog in. De värsta fallgroparna lyckades dåtidens författare undvika, delvis genom att vara försiktiga. De försiktiga scenarierna tenderar att vara mest hållbara över tid.

Men en hel del har också hänt som inte på något sätt gick att förutspå år 2000. Lunarstorm startade då, men Facebook, Instagram och Twitter var långtifrån påtänkta. Vilken betydelse sociala medier skulle få gick inte att tänka sig ens i sin vildaste fantasi. Interaktivitet var inte heller något framträdande drag i den första upplagan av boken, utan det var den enkelriktade masskommunikationsprocessen som var utgångspunkten för författarnas resonemang.

Hur såg då medievärlden ut omkring år 2000, vid tidpunkten för första upplagan? Ja, hälften av befolkningen hade tillgång till internet, människor tittade fortfarande på tablå-tv, 75 procent läste morgontidningar på papper och tittarsiffror för Kalle Anka och hans vänner var lika höga då som nu. De stora mediesajterna hade cirka fem procent regelbundna användare bland

dem som använde internet. Det enda undantaget var Aftonbladet som redan då nådde många. Andra sajter som var stora vid den tiden var portalerna, som exempelvis Yahoo.

Går man in på Yahoo idag, precis i början av 2020, så är det en samlingsplats för nyheter från dagspressen, framför allt kvällstidningarna. Man får lära sig knep för att slippa pirr i benen och att Gustav Mandelmann är opererad för artros. Yahoo har också fortfarande en mejltjänst. Den manuella länkkatalogen, som vid sekelskiftet var ett av Yahoos särdrag, är emellertid omöjlig att föreställa sig på dagens sökmotordrivna internet.

Att förutsäga framtiden

Det är lätt att överskatta förändringar i det korta perspektivet, men också att underskatta förändringarna i det långa perspektivet. Orden sägs ofta av Gunnar, och finns med i inledningen till *På väg mot medievärlden 2030*.

Vad är det då som gör att det är svårt att bedöma hur snabbt förändringar sker? Ett svar är att det är så många faktorer att ta hänsyn till, att man lätt riskerar att missa någon. Genom att se olika perspektiv på medieutvecklingen blir det tydligt hur olika krafter drar och bromsar parallellt. Det vill säga: precis det som var skälet att skapa forskarnätverk där man låter olika discipliner mötas.

Ny teknik som lämnar laboratorierna är sådant som har potential att förändra medielandskapet, som ofta driver medieutvecklingen. Låt oss ta Internet som exempel.

Utvecklingen av nätet till vad det är idag har tagit över 50 år. Tekniken fanns redan på 1960-talet, men då var det var bara militären och universiteten som var intresserade (Rasmussen, 2002). Att kunna förstå vilken potential nätet skulle ha i det långa loppet måste ha varit en omöjlighet; man underskattade därmed förändringen i det *långa perspektivet*. Då.

När world wide web (www) lanserades i början av 1990-talet, var cirka 160 000 datorer kopplade till internet. År 1994 kom Netscape och efter bara ett år på världsmarknaden hade man 65 miljoner användare. Portaler dök upp 1998, vilket gjorde att nätet började bli användarvänligt. Allt detta innebar att tekniken drev på utvecklingen. Politiken hjälpte till, genom att göra stora IT-satsningar på skolorna, och LO:s satsning på hyrdatorer för fackföreningsanslutna var ytterligare en politisk bricka i spelet. Att internet skulle frälsa världen blev tydligt, och man trodde på en revolution *i det korta perspektivet*. Då. Men så kom den ekonomiska kraschen i början av 2000-talet. Ett viktigt skäl till att affärsmodellerna inte höll, var att tekniken ännu

inte var färdigutvecklad – och inte minst: konsumenterna var inte beredda (Weibull, m.fl., 2018; jfr. Carey & Elton, 2010). Vad kan vi då säga om idag? Nu har vi ett relativt *långt historiskt perspektiv* och det är knappast för mycket sagt att utvecklingen av internet var en revolution.

Det är lätt hänt att i huvudsak utgå från den tekniska utvecklingen när en försöker sia om framtiden. Tekniken är så påtaglig. Men den är inte tillräcklig för att få människor intresserade. Ett exempel från lanseringen av videotex, en slags föregångare till internet, kan klargöra:

> All of this technology was new to consumers, who were not well prepared to adopt videotex or related services. They lacked computers, skill in using interactive terminals, and a willingsness to pay high fees for unfamiliar services. Further, they were not in the habit of seeking out information /…/ or of corresponding with others in writing (Carey & Elton, 2010:221)

Den ekonomiska situationen och konsumentmakten fungerar ibland som motkrafter till den tekniska utvecklingen. Idag, å andra sidan, är det snarare ekonomin och konsumentmakten som driver utvecklingen av internet, inte tekniken.

Generalist i en värld av specialister

Ska man kunna följa och förstå medieutvecklingen måste man i flera avseenden vara generalist. Tillsammans med andra kan man skapa bred förståelse, men för att ens kunna söka samarbete med andra bör man ha en viss generalistkompetens själv också.

Det är inte generalistkunskaperna som premieras i dagens anglosaxiska 8.000-ordsvärld. Men det finns en och annan som lyckas balansera sitt akademiska arbete och göra många olika saker, både på bredden och djupet. Så vad är det då att vara generalist?

- Att förstå medieutveckling på lokal nivå likväl som nationell och global.
- Att se vad som händer idag i ljuset av vad historien har visat.
- Att analysera den svenska medieutvecklingen i relation till andra länders.
- Att bedriva forskning utifrån många olika perspektiv, att se hur ekonomi, politik, teknik och sociala faktorer hänger samman.
- Att använda sig av olika slags metoder, beroende på vad det är för slags studier som ska göras.

- Att publicera sig i olika former beroende på vad olika slags studier kräver.

Det är att vara generalist.
Det är Gunnar.

Mot medievärlden 2040

Både generalister och specialister har emellertid svårt att sia om framtiden. Vi saknar pålitliga kristallkulor och begränsas av att vi lever just nu. Men om jag redan nu skulle försöka mig på att spana in i framtiden, 20 år framåt? Då är Gunnar 85 år. Hur ser medievärlden ut då? Vad har han att vänta sig?

En stor skärm dominerar hans vardagsrumsvägg, vid sidan av instrumenten som hänger där. En mindre skärm hänger i köket respektive i sovrummet. Utspridda lite här och där ligger mindre skärmar, av lite olika storlekar. Alla är helt synkroniserade, kopplade till den person som tar i den. De laddas med solceller. Gunnar använder skärmarna till det mesta. Accepterar räkningar som automatiskt gått till betalning, beställer hem mat, lyssnar på musik och samtal, tittar på serier och film, kollar via kamera att allt är ok i gruvan och att kanoten ligger där den ska, tar del av snabba nyheter i en salig röra av text, ljud och bild. Nej, inte en salig röra. Det är möjligt att välja hur en vill ta del av alla nyhetsinslag.

Varje fredag kommer pappersmagasinet med posten. Det är veckans fördjupade nyheter. Den räcker hela helgen och en bit in på nästa vecka. Det finns inga tv-tablåer i den, och mycket få annonser. Det gör att den är rätt dyr. När Gunnars barnbarnsbarn kommer på besök kan de inte förstå hur han kan välja att betala så mycket pengar för något så tråkigt. När han skulle kunna välja Kalle Anka!

De sociala medier Gunnar använder känner vi inte till idag. Men om de liknar någon av de existerande så är det WhatsApp, där man pratar med varandra i olika (privata) gruppkonstellationer, med människor man redan känner. Väldigt praktiskt. Bilder utväxlas endast i undantagsfall. Om de behövs. Unga människor använder förstås helt andra samtalskanaler, men Gunnar är inte länge ung.

Gunnar är aktiv i den lokala nyhetsproduktionen. En slags medborgarjournalist. Den sajt som all lokal nyhetsjournalistik laddas upp på, ger möjlighet att välja vilka skribenter och ämnen man vill följa. Därtill finns en redaktion som valt ut några toppnyheter från Mariefred som går ut till alla som registrerat sig. Gunnar har många följare, eftersom han har ett etiskt

förhållningssätt, en bred kunskap och skriver bra. Dessvärre får han inte betalt för sitt journalistiska arbete, men eftersom han tycker om att bidra till lokalsamhället så gör det inte så mycket.

En försiktig framtidsspaning? Jo, det är de som har visat sig hålla bäst.

Referenser

Carey, John & Elton, Martin C. J. (2010). *When media are new. Understanding the dynamic of new media adaption and use*. Ann Arbor: The University of Michigan press

Hvitfelt, Håkan & Nygren, Gunnar (red) (2000). P*å väg mot medievärlden 2020. Utveckling, teknik, marknad*. Lund: Studentlitteratur.

Hvitfelt, Håkan & Nygren, Gunnar (red) (2002). *På väg mot medievärlden 2020: journalistik, teknik, marknad*. Andra omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Hvitfelt, Håkan & Nygren, Gunnar (red) (2005). *På väg mot medievärlden 2020: journalistik, teknik, marknad*. Tredje omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Hvitfelt, Håkan & Nygren, Gunnar (red) (2008). *På väg mot medievärlden 2020: journalistik, teknik, marknad*. Fjärde omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Nygren, Gunnar (2008). *Nyhetsfabriken. Journalistiska yrkesroller i en förändrad medievärld*. Lund: Studentlitteratur

Nygren, Gunnar & Wadbring, Ingela (red) (2013). *På väg mot medievärlden 2020: journalistik, teknik, marknad*. Femte omarbetade upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Nygren, Gunnar & Wadbring, Ingela (red) (2019). *På väg mot medievärlden 2030.: journalistikens villkor och utmaningar*. Sjätte upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Rasmussen, Terje (2002). *Nettmedier: Journalistikk og medier på Internett*. Bergen: Fagboksforlaget.

Weibull, Lennart; Wadbring, Ingela & Ohlsson, Jonas (2018). *Det svenska medielandskapet. Traditionella och sociala medier i samspel och konkurrens*. Första upplagan. [f.d. *Massmedier*] Stockholm: Liber.

I skuggan av en pionjär inom svensk medieforskning

OSCAR WESTLUND

Denna text lägger fokus på Gunnar Nygren, men utifrån min personliga horisont. Därför vill jag först skriva några ord om vem jag är. I skrivande stund är jag huvudsakligen professor vid Oslo Metropolian University, där jag leder Digital Journalism Research Group. Jag är också verksam vid Högskolan i Volda samt vid Göteborgs Universitet, och är redaktör för den internationella tidskriften Digital Journalism. Jag bor med fru och våra två barn i Göteborg, och reser regelbundet till Norge med min laptop i knäet. Likt Gunnar Nygren har jag höga ambitioner om att utveckla journalistikforskningen, och därför vill jag beskriva hur han fungerat som en för mig viktig inspirationskälla i denna gemensamma strävan.

Hösten 2001 började jag studera medie- och kommunikationsvetenskap. Vid tidpunkten var traditionella massmedier fortfarande dominerande, om än att internetanvändningen kontinuerligt ökade stadigt. Just internet använde man vid tidpunkten sin dator för, via bredband i telejacket eller i bästa fall fiber. Det gick med nöd och näppe att klicka sig fram i menyerna med en Nokia eller Ericsson mobil och att ta del av enstaka e-post eller mobilanpassat innehåll via t.ex. Vodafone Live, men användarupplevelsen var klart undermålig. Vid tidpunkten skyfflade publicister över nyhetsmaterial från papper till webb, och en del resonerade att de gjorde bäst i att vänta med att göra så tills det att papperstidningen hade levererats så att inte prenumeranter skulle känna sig för fördelade. Streamingtjänster för video och musik så som Netflix och Spotify fanns ännu inte, ej heller Youtube, Facebook eller andra social medier. Google hade påbörjat sin resa mot att bli dominant, medan Amazon ännu agerade som en sajt som sålde böcker till amerikaner.

Som 22-årig student upplevde jag att föreläsningar och kurslitteratur tillhörde det föregående århundrandet. Vi exponerades för massmediernas historiska utveckling liksom diskussioner av utvecklingen av forskning, teori och metod i fältet under 1900-talets andra hälft. Även den litteratur som var tänkt att vara samtida upplevde vi som dåtida. Under min andra termin var det dags att skriva en uppsats. Jag flanerade igenom hyllplanen på biblioteket och fann till min stora förtjusning boken ”Mot Medievärlden 2020” (Hvitfeldt & Nygren, 2000). Det var en bok med ett nutidsorienterat och

rentav framåtblickande anslag. Det var en bok jag kände var ovan-ligt intressant och viktig, och när jag väl läst denna bok, vilket jag gjorde omgående, ville jag genast lära mig mer från Gunnar Nygren och hans forskningsarbeten. Hans texter pekade på ett otal viktiga förändringar i branschen och för journalistiken relaterat till digitaliseringen som skulle komma att behöva undersökas vidare framöver. När jag skannade av efter svenska forskare som intresserat sig för digital journalistik fann jag endast ett fåtal relevanta publikationer, exempelvis av Annika Bergström och Lowe Hedman. Gunnar Nygren framstod som en sann pionjär.

Gunnar Nygrens arbeten inspirerade mig till att i mina uppsatser fokusera forskningsfrågor om gränssnittet mellan journalistiken och digitala medier, och sedermera även göra så inom ramen för ett forskningsprojekt jag gjorde för Herenco under 2004. År 2005 började jag arbeta vid Göteborgs Universitet och för Dagspresskollegiet. I ansökningsprocessen bestod en av uppgifterna att skriva fram en forskningsskiss, och för denna valde jag att luta mig mot Gunnar Nygrens högaktuella avhandlingsarbete ”Skilda medievärldar” (Nygren, 2005). Denna bok var i praktiken Gunnar Nygrens formella kvalifikation till en fortsatt karriär som forskare, liksom den i praktiken återigen var en inspirationskälla för mig och för min väg in i forskarvärlden.

För Dagspresskollegiet kom jag att under kommande år ägna mig mestadels åt forskning kring hur svenskarna tar del av nyheter via olika slags medier, med särskild tonvikt på att studera frammarschen av digitala plattformar och då särskilt mobilen. För denna forskning fick jag söka influenser och lärdom från andra håll. Samtidigt skrev jag på en avhandlingsplan som tvärtemot skulle komma att fokusera på hur nyhetsmedieföretag arbetar med sin digital omställning, med mer specifikt fokus på mobila medier. Under dessa år fick jag förmånen att för första gången personligen träffa Gunnar Nygren. Han föreläste tillsammans med Håkan Hvitfeldt om den andra upplagan av Medievärlden 2020 på JMK i Stockholm, och jag tog ett morgontåg för att få lyssna till dem båda, och särskilt Gunnar Nygren. Det var en liten men fullsatt seminariesal. Jag var starstruck. Därtill slogs jag också av hur Gunnar Nygren framstod som en jordnära, ödmjuk och mycket trevlig forskare. 2008 påbörjade jag formellt min doktorandtjänst vid Göteborgs Universitet, och likaså mitt fältarbete för avhandlingen där jag studerade hur representanter från redaktion, marknad och IT, på olika hierarkiska nivåer, tillsammans och i förhandling med varandra närmade sig utvecklingen av mobila medier (Westlund, 2011). Gunnar Nygrens forskning och reflektioner kring digital journalistik i de olika utgåvorna av Medievärlden 2020 fortsatte göra avtryck på mitt tänkande (Hvitfeldt & Nygren,

2000), och likaså kände jag att forskningen låg i tiden när Gunnar Nygren och Maria Zuiderveld vid samma tidpunkt genomförde och slutförde en studie och bok om flerkanalspublicering (Nygren & Zuiderveld, 2011). Under dessa år hade vi börjat etablera en kontakt med varandra, till min stora förtjusning. 2010 var Gunnar Nygren opponent på mitt slutseminarium för avhandling. Han var högst på listan över den jag önskade få feedback från, och är därför evigt tacksam för att han tackade ja, och för all den värdefull input jag fick som bidrog till att höja kvaliteten på mitt avhandlingsarbete. Våra samtal var också en bidragande faktor till att jag tog mig an att genomföra en specialutgåva kring spänningsfältet mellan traditionella nyhetsmedier och professionell journalistik samt deltagande i journalistiska processer bland medborgare liksom representanter för teknik/it respektive marknad. Specialutgåvan jag var gästredaktör för publicerades i tidskriften *Information, Communication & Society* (Westlund, 2012), en erfarenhet som hade stor betydelse för kommande uppdrag gästredaktör och redaktör för tidskrifter. Tack!

Gunnar Nygren och mina vägar har korsats återkommande gånger sedan dess. Under 2012 skickade jag iväg min docentansökan, och nämnden vid Göteborgs Universitet kontaktade Gunnar Nygren då han bedömdes ha mest expertis inom detta fält. Gunnar Nygren och jag har sen träffats på flera internationella konferenser, och han har även ärat mig genom att invitera mig till Södertörn för presentation och trevlig lunch. Under året 2015-2016 kom vi att ha tämligen mycket kontakt. Jag blev rekryterad som forskningsledare för Medieutredningen vid Regeringskansliet, och inom ramen för det första delbetänkandet arrangerade vi workshops med mediebranschen och akademiker, samt många runda bordssamtal med diverse experter. För mig var det självklart att invitera Gunnar Nygren till dessa möten och samtal, och likaså var det tydligt att det för Gunnar Nygrens del var lika självklart att han ville dela med sig av sin tid och expertis till vårt pågående arbete. Hela Medieutredningen, ledd av Anette Novak, var mycket tacksamma för Gunnar Nygrens engagemang och inspel. Det första delbetänkandet samskrevs av Medieutredningen, medan det andra delbetänkandet var en forskningsantologi som jag axlade rollen som redaktör för. För denna antologi författade Gunnar Nygren inte mindre än två viktiga kapitel. Det första gick under titeln ”Medieekologi – ett helhetsperspektiv på medieutveckling”, och bidrog med viktig teoretisk och empirisk förståelse för medieutvecklingen och journalistikens roll i denna (Nygren, 2016). Det andra kapitlet, ”Den journalistiska professionen i nätverkssamhället”, samförfattades med Jenny Wiik och tog sin utgångspunkt i författarnas långtgående och ingående

forskning kring den svenska journalistkåren (Wiik & Nygren, 2016). Gunnar Nygren har också skrivit om multiskilling bland journalister (Nygren, 2014), samt samförfattat kring olika slags utmaningar som journalistkåren ställts inför, däribland en välciterad artikel med Tamara Witschge som går under titeln ”Journalistic Work: A Profession Under Pressure (Witschge & Nygren, 2009). Gunnar Nygren har inom ramen för sin professur vid Södertörn, och genom forskningsprojekt orienterade mot Baltikum och Ryssland, bidragit till många viktiga komparative studier och internationella samarbeten. Gunnar Nygren har samförfattat kring journalistik med många forskare från dessa länder (se t.ex. (Nygren, Degtereva, & Pavlikova, 2010; Nygren & Dobek-Ostrowska, 2015), och har därigenom bidragit till den önskvärda geografiska breddningen som kommit att efterfrågas alltmer inom journalistikforskningsfältet under senare år (se t.ex. Hess, Eldridge, Tandoc, & Westlund, 2019; Rao, 2019; Wright, Zamith, & Bebawi, 2019).

Det område som Gunnar Nygren och hans kollegor vid Södertörn nog visade prov på mest pionjäranda handlar om datajournalistik. Tillsammans med bl.a. Ester Appelgren säkrade Gunnar Nygren ett stort och banbrytande forskningsprojekt kring datajournalistik genom Vinnova, och i samarbete med många svenska mediehus. För detta projekt publicerade de såväl tidskriftsartiklar på svenska (Nygren, Appelgren, & Hüttenrauch, 2012), som pionjärstudier i internationella tidskrifter inom journalistik (Appelgren & Nygren, 2014). Detta var en av de allra första artiklarna om datajournalistik i *Digital Journalism*. Året efter deras senare tidskriftsartikel släpptes ett specialnummer om just datajournalistik i Digital Journalism (Lewis, 2015). Detta specialnummer kom att få extremt stort avtryck på forskningsfältet, och flera av artiklarna i det numret har kommit att bli de mest citerade i tidskriften *Digital Journalism* (Carlson, 2015; Coddington, 2015; Diakopoulos, 2015; Lewis & Westlund, 2015). Fyra år senare har Ester Appelgren, Carl-Gustav Linden och Arjen van Dalen rott i land ett nytt specialnummer om datajournalistikforskning, som nu börjar mogna. Vid årtiondets slut kunde gästredaktörerna fortsatt konstatera att nyhetsmedier kämpar med integrering av datajournalistik i sina rutiner för nyhetsproduktionen, liksom att få tillgång till relevant och robust data, samt ha kunskapen som behövs för att processa denna (Appelgren, Lindén, & van Dalen, 2019). Från specialnumret framgår bl.a. att datajournalister fortfarande använder och analyserar relativt små datamängder, delvis som en anpassning till publiken (Anderson & Borges-Rey, 2019), men också för att det i exempelvis i Italien (Porlezza & Splendore, 2019) och mellanöstern kan vara mycket svårt och rentav farligt att tillgå och analysera vissa

datamängder (Lewis och Nashmi, 2019). Detta går också att läsa vidare kring i en nyligen publicerad bok om datajournalistik i utvecklingsländer (Mutsvairo, Bebawi, & Borges-Rey, 2020), i vilken Gunnar Nygrens kollega Ester Appelgren är försteförfattare för ett mer omfattande och kontextualiserande förord (Appelgren, Krøvel, Linden, & Westlund, 2020).

Gunnar Nygrens forskning spänner över ett brett spektrum av områden, långt bortom datajournalistik. Han har i sin forskning överlag satt journalistiken och journalisterna i centrum, med fokus på deras roll för demokratin, deras roll i lokalsamhället och staorstadsförorter, liksom studier av förändring inom journalistiken och bland journaliststudenter i olika länder. Därtill har han genomfört studier som undersöker gränssnittet mellan journalistik, Facebook och hyperlokalt bland medborgare (Nygren & Leckner, 2016). Gunnar Nygren har tidigt i sin forskning visat intresse för lokaljournalistiken, till och med det hyperlokala, och utbredelsen av medieskugga. Långt senare reses liknande forskningsfrågor av internationella forskare i artiklar för internationella tidskrifter i fältet, med diskussioner av hur det behövs mer studier av de lokala nyhetsmedierna samt en utvecklad förståelse för deras roll och faktiska betydelse i demokratin (se t.ex. Ali, Schmidt, Radcliffe, & Donald, 2019; Powers, 2018). Fortsättningsvis är det också värt att uppmärksamma att Gunnar Nygren tillsammans med Andreas Widholm genomfört forskning kring hur journalister i olika länder (Sverige, Polen och Ryssland) förhåller sig till verifikation i nyhetsproduktionsprocesser (Nygren & Widholm, 2018). De har därmed anslutit sig till forskningsfronten kring spridning av desinformation (Tandoc, Lim, & Ling, 2018), som är nära kopplat till deltagande och sociala medier (Valenzuela, Halpern, Katz, & Miranda, 2019). Detta i sin tur har aktualiserat forskningen kring journalistik och epistemologi (Ekström & Westlund, 2019), liksom mer specifikt kring faktagranskning (Humprecht, 2019). Det är vidare klart och tydligt att Gunnar Nygren har bidragit till forskning kring journalistik och digital journalstik på många olika sätt och nivåer, när vi sätter hans forskning i ljuset av aktuella översikter (Eldridge och Franklin, 2017; Eldridge, Hess, Tandoc, & Westlund, 2019; Franklin och Eldridge, 2016; Steensen, Grøndahl Larsen, Hågvar, & Fonn, 2019; Wahl-Jorgensen och Hanitzsch, 2019)

Än idag går jag i skuggorna av Gunnar Nygren. Under flera år var han den svenska professorn (II) vid vad som skulle komma att bli Oslo Metropolitan University. När jag tillträdde min tjänst där i början av 2018 så var jag den andra svenska professorn att börja arbeta där. Gunnar Nygren och jag hade tidigare mötts just vid detta universitet i samband med tidigare konferenser med fokus på journalistik och innovation. I samband med att jag tillträdde

tjänsten hade jag återigen anledning att prata med Gunnar Nygren, som gav mig flera ovärderliga och personliga tips.

Avslutningsvis vill jag uppmärksamma att vi i skrivande stund precis har påbörjat 2020, d.v.s. den medievärld Gunnar Nygren för två decennier väckte brett intresse kring. Hans bokprojekt har utvecklats genom olika utgåvor, och Gunnar Nygren har på senare år varit redaktör för denna tillsammans med Ingela Wadbring. Många svenska forskare har bidragit till dessa antologier, och jag uppskattar att själv ha getts chansen att göra ett litet bidrag till dessa. Medieutvecklingen är såklart ett rörligt mål och ett sådant viktigt projekt bör inte upphöra. Föregående år publicerades den senaste och sjätte utgåvan, i vilken Gunnar Nygren och Ingela Wadbring kalibrerat om framtidskompsassen till att fokusera på 2030. Boken fortsätter lyfta viktiga frågor om hur dagens medieutvecklingen ter sig, och möjligen kan komma att utveckla sig i framtiden. När vi nu inlett 2020 är journalistiken väsentligt mer utsatt än vad den var i början av 2000-talet. Det har blivit tydligt att annonsörer i ökande grad förflyttat sina reklaminvesteringar från tidningsbranshen till plattformsföretagen Google och Facebook, med flera. Frågan om huruvida medborgarna är beredda att betala för nyheter på nätet var på tapeten i början av 2000-talet, och är det än idag 2020. Svenska nyhetsmedier har ansträngt sig för att försöka ta betalt, och det är sannerligen viktigt med tanke på att läsarintäkterna numera överstiger annonsintäkterna, som en konsekvens av de långtgående annonstappen. I boken förs diskussioner kring hur webben utvecklats till att bli mycket annat än den demokratiska plats som många först hoppades på, och istället blivit en plats där mer mörka krafter verkar och kommer till uttryck (Nygren & Wadbring, 2019). Dessa resonemang harmoniserar med vad Thorsten Quandt beskriver som ett slags mörkt deltagande (dark participation), något som frammanats alltmer i den internationella forskningen kring journalistik, medier och kommunikation. Quandt understryker att tidiga utopier inte nödvändigtvvis ska ersätta med dystopier (Quandt, 2018). Under de senaste decennierna har Gunnar Nygren rest massor med viktiga forskningsfrågor, och likaså låtit besvara många av dessa. Journalistiken och medievärlden fortsätter förändras, och här behövs mobiliseras nya krafter som tar vid och såväl försvarar som utvecklar journalistikens roll i samhället, samt forskar kring detta.

Referenser

Ali, C., Schmidt, T. R., Radcliffe, D., & Donald, R. (2019). The Digital Life of Small Market Newspapers: Results from a multi-method study. *Digital Journalism*, *7*(7), 886–909. https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1513810

Appelgren, E., Krøvel, R., Linden, C.-G., & Westlund, O. (2020). Expectations, Challenges, and Expertise: The Importance of Non-Western Data Journalism. In B. Mutsvairo, S. Bebawi, & E. Borges-Rey (eds.), *Data Journalism in the Global South* (pp. xxi–xxxv). Cham: Palgrave Macmillan.

Appelgren, E., Lindén, C. G., & van Dalen, A. (2019, October 21). Data Journalism Research: Studying a Maturing Field across Journalistic Cultures, Media Markets and Political Environments. *Digital Journalism*. Routledge. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1685899

Appelgren, E., & Nygren, G. (2014). Data Journalism in Sweden: Introducing new methods and genres of journalism into "old" organizations. *Digital Journalism*, *2*(3), 394–405. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.884344

Carlson, M. (2015). The Robotic Reporter. *Digital Journalism*, *3*(3), 416–431. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976412

Coddington, M. (2015). Clarifying Journalism's Quantitative Turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism*, *3*(3), 331–348. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400

Diakopoulos, N. (2015). Algorithmic Accountability: Journalistic investigation of computational power structures. *Digital Journalism*, *3*(3), 398–415. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976411

Ekström, M., & Westlund, O. (2019). Journalism and Epistemology. In *Oxford Encyclopedia of Journalism Studies*. Oxford University Press.

Eldridge, S. A., & Franklin, B. (2017). *The Routledge handbook of developments in digital journalism studies*. (S. A. Eldridge & B. Franklin, eds.). London: Routledge. Retrieved from https://www.routledge.com/The-Routledge-Handbook-of-Developments-in-Digital-Journalism-Studies-1st/Eldridge-II-Franklin/p/book/ 9781138283053

Eldridge, S. A., Hess, K., Tandoc, E. C., & Westlund, O. (2019). Navigating the Scholarly Terrain: Introducing the Digital Journalism Studies Compass. *Digital Journalism*, *7*(3), 386–403. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1599724

Franklin, B., & Eldridge, S. A. (2016). *The Routledge companion to digital journalism studies*.

Hess, K., Eldridge, S., Tandoc, E., & Westlund, O. (2019). Editorial: Diversity in Digital Journalism. *Digital Journalism*, *7*(5), 549–553. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1634481

Humprecht, E. (2019). How Do They Debunk "Fake News"? A Cross-National Comparison of Transparency in Fact Checks. *Digital Journalism*, 1–18. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1691031

Hvitfeldt, H., & Nygren, G. (2000). *På väg mot medievärlden 2020 : Journalistik, teknik, marknad*. Lund: Studentlitteratur.

Lewis, S. C. (2015, May 4). Journalism In An Era Of Big Data: Cases, concepts, and critiques. *Digital Journalism*, *3*(3), 321–330. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976399

Lewis, S. C., & Westlund, O. (2015). Big Data and Journalism. *Digital Journalism*, *3*(3), 447–466. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976418

Mutsvairo, B., Bebawi, S., & Borges-Rey, E. (2019). *Data Journalism in the Global South*. Palgrave Macmillan. Retrieved from https://www.palgrave.com/gp/book/9783030251765#aboutBook

Nygren, G. (2005). *Skilda medievärldar : lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm*.

Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
Nygren, G. (2014). Multiskilling in the newsroom – de-skilling or re-skilling of journalistic work? *The Journal of Media Innovations*, *1*(2). https://doi.org/10.5617/jmi.v1i2.876
Nygren, G. (2016). Medieekologi – ett helhetsperspektiv på medieutveckling. In O. Westlund (Ed.), *Människorna, marknaden och medierna - Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring (SOU 2016:30)* (pp. 85–108). Stockholm: Wolter Kluwers.
Nygren, G., Degtereva, E., & Pavlikova, M. (2010). Tomorrow's Journalists Trends in the Development of the Journalistic Profession as Seen by Swedish and Russian Students. *Nordicom Review*, *31*, 113–133. https://doi.org/10.1515/nor-2017-0133
Nygren, G., & Dobek-Ostrowska, B. (2015). *Journalism in change: Journalistic culture in Poland, Russia and Sweden*. *Journalism in Change: Journalistic Culture in Poland, Russia and Sweden* (Vol. 3). Peter Lang AG. https://doi.org/10.3726/978-3-653-03989-4
Nygren, G., & Leckner, S. (2016). Facebook och hyperlokalt i de lokala mediernas ekosystem. In *Ekvilibrium: SOM-undersökningen 2015* (pp. 329–348). Göteborgs: Göteborgs universitet.
Nygren, G., & Wadbring, I. (2019). *På väg mot medievärlden 2030 - Journalistikens villkor och utmaningar.* (G. Nygren & I. Wadbring, eds.). Studentlitteratur.
Nygren, G., & Widholm, A. (2018). Changing norms concerning verification: Towards a relative truth in online news? In *Trust in Media and Journalism: Empirical Perspectives on Ethics, Norms, Impacts and Populism in Europe* (pp. 39–59). Springer Fachmedien Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-20765-6_3
Nygren, G., & Zuiderveld, M. (2011). *En himla många kanaler : flerkanalpublicering i svenska mediehus*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige i samarbete med NORDICOM.
Nygren, G., Appelgren, E., & Hüttenrauch, H. (2012). *Datajournalistik-ett växande område*. *Nordicom-Information* (Vol. 34). Retrieved from http://www.svt.se/pejl
Powers, E. (2018). Selecting Metrics, Reflecting Norms: How journalists in local news rooms define, measure, and discuss impact. *Digital Journalism*, *6*(4), 454–471. https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1445002
Quandt, T. (2018). Dark Participation. *Media and Communication*, *6*(4), 36. https://doi.org/10.17645/mac.v6i4.1519
Rao, S. (2019). Commentary: Inclusion and a Discipline. *Digital Journalism*, *7*(5), 698–703. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1634482
Steensen, S., Grøndahl Larsen, A. M., Hågvar, Y. B., & Fonn, B. K. (2019). What Does Digital Journalism Studies Look Like? *Digital Journalism*, *7*(3), 320–342. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1581071
Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining "Fake News." *Digital Journalism*, *6*(2), 137–153. https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143
Valenzuela, S., Halpern, D., Katz, J. E., & Miranda, J. P. (2019). The Paradox of Participation Versus Misinformation: Social Media, Political Engagement, and the Spread of Misinformation. *Digital Journalism*, *7*(6), 802–823. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1623701
Wahl-Jorgensen, K., & Hanitzsch, T. (2019). *The Handbook of Journalism Studies*. Routledge. Retrieved from https://www.routledge.com/The-Handbook-of-Journalism-Studies/Wahl-Jorgensen-Hanitzsch/p/book/9781138052895
Westlund, O. (2011). Cross-Media News work Sensemaking of the Mobile Media (R)evo-

lution. *University of Gothenburg*, 1–367.
Westlund, O. (2012). GUEST EDITORIAL: Transforming tensions: Legacy media towards participation and collaboration. *Information Communication and Society*, *15*(6). https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.694899
Wiik, J., & Nygren, G. (2016). Den journalistiska professionen i nätverkssamhället. In O. Westlund (Ed.), *Människorna, medierna & marknaden Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring* (pp. 261–282). Stockholm: Wolter Kluwers.
Witschge, T., & Nygren, G. (2009). Journalistic work: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies*, *6*(1), 37–59. https://doi.org/10.1080/16522354.2009.11073478
Wright, K., Zamith, R., & Bebawi, S. (2019). Data Journalism beyond Majority World Countries: Challenges and Opportunities. *Digital Journalism*, *7*(9), 1295–1302. https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1702472

Walk Not Only Under the Street Light: Episodes of PhD Supervision from a Student's Perspective

MILDA MALLING

When prof. Gunnar Nygren and I landed in San Juan, Puerto Rico, for a conference, we decided to use our free afternoon to explore the city. I felt how my legs were willing to rush and it was hard to choose a direction. There was so much to see: tamarindo trees, the warm ocean, the fortress, and the colourful old town, from which you can spot small boats playing loud salsa music… I kept trying to look at everything at once, running some steps forward and stopping, and trying to take a picture, and then another. Gunnar was walking at a seemingly comfortable tempo. He looked around and curiously commented on the things he saw. I noticed that he always moved at least a bit, never completely stopped, neither did he start rushing or stressing. I remember how then I, a first year PhD student of prof. Gunnar Nygren, understood, that I wish that I would one day learn to walk like that.

What Has Not Been Written

Supervising (as well as being supervised) the thesis work includes, on one hand, the ability to "push the limits", try new methods and "teaching the student to think critically and complete similar tasks in the future" (Bernler & Johnsson, 1985, p. 62). Also, developing professional competence and skills (Emsheimer, 2016). On the other hand, as any process with limited time and resources, writing a thesis is a product oriented occupation. Encouraging individual exploration vs. focus on producing the final manuscript, and guiding students towards this balance, is one of the central and possibly the most challenging tasks while supervising thesis work. In some cases, the goals of "deep learning" are being contrasted to "graduating on time" (Dysthe, 1999), as if one of them is achieved at the expense of the other. Completing the thesis requires that the supervised student can identify the necessary boundaries that need to be drawn and decisions that need to be made in order to get the job done, and guidance is important for both of these parts.

Supervision is a dialogue, a conversation, that, unlike other academic texts, seldom gets documented. Therefore, in this essay I would like to offer a reflec-

tion on excerpts or episodes from the supervision occasions that could show how exploration and boundaries can be combined in the same "walk".

Away From the Street-light

Each story is hard to separate from the storyteller, and this one is not an exception. When I reflect on my personality as a researcher, I feel more excited about the part that Emsheimer (2016) calls "exploration" rather than being the one who always takes the straight path. While looking for a PhD thesis subject, I kept coming back to the areas of informality, invisibility and self-censorship in journalist-source relationships. It is rooted in my experience as a journalist in the newsroom of an analytical news weekly. Many of the story ideas come from the informal, sometimes unexpected conversations with the people who you even would not call "sources" but whose knowledge influences journalistic thinking. The contacts we have shape us, but having a network of informal sources can come at a price, since the relationship between journalists and their sources is always interdependent, it is an exchange (Blumler & Gurevitch, 1995; Berkowitz, 2009), and the closer or more sensitive the source is, the more subtle nuances and unwritten rules that exchange might include (Davis, 2010). Indeed, a large part of journalistic processes happen in the "backstage" and are not directly visible in the media content. That might explain why informality or relationships with sources that do not appear in the media content have received relatively little scholarly attention. Despite the agreement that they are important, if not crucial, in journalistic work, we do not know how the sources that are not quoted in the content contributed, and under what conditions they agreed or refused to contribute.

I shared my concern with Gunnar. How will I research informal relationships, that are both hard to define and measure?

"If you lose your keys in the darkness, and you look for them only under the street-light, because the rest of the street is dark and it is hard to see, you may never find them," he said, which would be an example of supervision that encourages to push the existing boundaries and look further.

Taking a step outside the "street-light" was easier since Gunnar had done it himself. Individual stories by journalists and those studying journalism, from very different national contexts, can yield overwhelmingly rich empirical material. It allowed him to create a nuanced and sensitive picture of journalistic culture, including comparisons of how journalists perceive their

profession, the changes and paradoxes within it (for example, Nygren, 2015; Johansson, Nygren, & Malling, 2019).

Gunnar has also repeatedly stepped outside the floodlit area and was curious about the things that have not been said. This interest is clear in one of his first books on the local journalism "Inte bara kontokort":

> What is the importance of the social relationships between journalists and their sources? Can journalistic criticism be affected if the sources are known too closely? (…)

and

> What areas are underreported, and what questions do journalists tend to leave aside their daily work? (Nygren, 1999, pp. 23–24).

These questions are just as relevant, if not even more important, today, when both the journalism and journalists have to redefine their professional contribution and role.

At the same time, Gunnar could be very honest about the areas that he had not yet explored or decided not to look into:

> I must admit I have not read X. But would you like to borrow a book, which I once bought at a moment when I planned to get ambitious about the X?

This openness and honesty about your own deficiencies can be an ice-breaker and help to engage in dialogue even the shyest students who are afraid to admit their own shortcomings. The style of this conversation is the opposite of the master-apprentice model (Dysthe, 2002), with an omniscient master and the diligent, following student. Being aware that there is no master who knows it all encourages independence and responsibility from the student to find out about the specific subject on their own.

Accepting that any interest and knowledge has its limits was something that I noticed often only senior researchers can afford. It takes reading many books before you can say with some confidence that you missed some of them. The younger the researcher, the less likely they will admit that they are not very strong at method X or theory Y, since they think it is expected to know everything. I take this open and non-defensive approach both as a professional lesson but also as something that should be generally applied in any situation, even outside the working context.

To Have Time

A skill to create an atmosphere where the student feels that he or she "showed up just on time" and that "this project is the most exciting and important project at the moment" is another skill that is an important prerequisite for an open dialogue. No matter how many meetings or speeches he had booked that day, I have never seen prof. Gunnar Nygren acting as a stereotype of a "distracted professor" who is busy with something else rather than being present in the conversation here and now. Moreover, he would find a moment to ask something that is not directly related to work, for example, about the housing worries that the student had last time they met. It is a skill of an attentive and caring listener. How does he remember and have time?

Here I would like to share a story from our conversation that took place after a conference in Oxford, 2016. Late in the night, when all the other conference participants were most likely discussing something else than deadlines, my supervisor insisted on drafting "a bit more detailed plan for the rest of the PhD". He sat in a crowded, loud café with a pen and pencil and insisted on finishing the plan here and now. Finally, when the meeting ended, we agreed to take a short break before we go to a midnight classical music concert in one of the churches. After each supervision Gunnar used to ask me to briefly write down an email on what had been agreed, so we both remember it the same way and could make the necessary adjustments if needed. However, I went back to my hotel room and took my freedom to procrastinate. I did not write a summary. I opened my social media and uploaded a picture: "Milda Malling has checked in at: Oxford University, Jesus college". I called home and talked to my family. And, after the break, 40 minutes later, I met Gunnar by the elevator. When asked about what he had done during the break, he answered: "Oh yes, I used the break to rewrite from my notes the summary of what we have talked about, so I do not forget". All the literature that I have read on teaching and learning in higher education warns about the risks that the thesis advisor can feel the urge to do part of the job. But how to resist it when you have to deal with the supervised who would rather update their social media profile than write a summary from a meeting?

Setting Boundaries for the Moving Horizon

There are students who would rather read ten more research articles than write ten more lines in their thesis and moving on from one step to another might be a struggle. As planning is one of the crucial parts for any bigger task,

Emsheimer (2016) suggests treating a thesis as a project, a neutral zone, where the supervisor and the supervised meets and discussion is about the written text (Skjervheim, 1971, in Emsheimer 2016), where both the writer and the advisor have certain roles.

In some cases, it takes several iterations and walking an extra mile in order to understand that some of the advice the professor said in one of the first discussions about the project was right all along. One of them in my opinion was especially correct: "When reworking the text again and again it is easy to make it worse."

Indeed, when it comes to academic texts it is easy to fall into a trap of rewriting. The same text is being reworked many times, and the word limit is strict. At some point, new ideas replace the initial thoughts and research questions. The beginning of the text is lost, since the author might get an illusion that some of the ideas have been communicated so many times that they become self-evident. The text appears to be better for the author but could be harder to grasp for a reader who sees it for the first time.

My impression is that in academic writing, just like in music or the arts, or any similar occupation, there is never a point where you know your job is done. I mention music, because I spent 12 years as a violin student at a professional school. No matter the stage of your career or experience it is always difficult to get a feeling of "having practiced *enough*". Professional, even famous performers share it too, as I found out when I was writing a biography book of a prominent Lithuanian violinist Raimundas Katilius. Also known as a great pedagogue, he compared playing an instrument to a moving horizon – the further you work, the more complex the task seems to get, the more you see how much more space there is for improvement.

It is always possible to have a better theory, a more thorough method, a richer data set and rewrite one more time. Prof. Gunnar Nygren took a well-needed role: to define and catch this "horizon", by teaching to appreciate the collected original data and the own analysis. It is very crucial in order to be able to move on and not to get blind of the work: "The fact that there is (no correlation) is also a finding!, he can say full of enthusiasm."
I remember how I once said aloud: "I did as good as I could - but is it enough?". Gunnar answered: "But can you even do better than what you CAN? You can only do as good as you can". I quoted this answer many times later on, both in professional and private life, as an example of an eye-opener for the unproductive energy spent to regret for the work that has not been done instead of enjoying the progress.

A supervisor will always try to lead towards a more direct approach, while a student will have to make the (un)necessary explorations in the process. However, an open and down-to-earth conversation on the way is key not only for stepping outside the floodlit areas, but also for admitting, and even appreciating that you do not have to grasp it all during one journey.

References

Berkowitz, D. A. (2009). Reporters and their sources. In Wahl-Jorgensen and Hanitzsch (ed) *The Handbook of Journalism Studies*. New York and London: SAGE.

Bernler, G., Johnsson, L. (1985). *Handledning i psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.

Blumler, J. G., Gurevitch, M. (1995). *The Crisis of public communication.* London: Routledge.

Davis, A. (2010). *Political Communication and Social Theory*. London: Routledge.

Dysthe, O. (1999). Supervision on the basis of text: Balancing freedom and direction through respect for the student. *Annual Congress of the Nordic Society for Educational Research.* Oslo: NERA

Dysthe, O. (2002). Professors as Mediators of Academic Text Cultures, *Written Communication*, Vol. 19 No. 4, 493-544.

Emsheimer, P. (2016). *Ge, ta och delta i handledning*. Lund: Studentlitterattur.

Nygren, G. (1999). *Inte bara kontokort. Lokal journalistik och kommunal tystnad*. Stockholm: Ordfront förlag.

Nygren, G. (2015). *Media development and professional autonomy*, pp. 119-151. In G. Nygren, B. Dobek-Ostrowska (eds.) *Journalism in Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Johansson, K. M., Malling, M. and Nygren, G. (2019). Sweden: A professionally symbiotic relationship, pp. 97-125. In Johansson, K. M., Nygren, G. (eds.) *Close and Distant. Political Executive-Media Relations in Four Countries.* Gothenburg: Nordicom.

Medierna och tekniken – en komplicerad historia

MALIN PICHA EDWARDSSON

Nu, lagom till Gunnars övergång till emeritus-stadiet, inser jag att jag har känt Gunnar i mer än halva mitt liv. I den här vänboken kan det finnas anledning att reflektera lite över detta, men jag vill också passa på att diskutera mediebranschens komplicerade förhållande till teknikutvecklingen, med utgångspunkt i åren 2005 till 2010. Ni kommer snart att förstå varför detta är relevant i sammanhanget.

Det hela började år 1990 när jag gick den alldeles nystartade treåriga journalistutbildningen vid JMK (Institutionen för journalistik, medier och kommunikation) vid Stockholms universitet. Gunnar hade då börjat jobba som adjunkt på JMK bara några år tidigare och var alltså relativt ny som lärare. Han kom in på en av våra föreläsningar i något ämne som jag nu har glömt, och undervisade oss med stort kunnande och sin lite lågmälda profil. Jag uppskattade alltid hans sätt att förklara komplicerade saker på ett enkelt och rättframt sätt. De svåraste av frågor, kändes alltid fullständigt begripliga när Gunnar förklarade dem.

Jag minns särskilt avslutningsdagen i slutet på januari 1993. JMK hade vid det laget flyttat ut från *Svenska Dagbladet*-huset på Gjörwellsgatan, och tillfälligt flyttat in i Socialstyrelsens lokaler mitt över gatan. Avslutningsceremonin bestod av kaffe och tårta i personalmatsalen på Socialstyrelsen. Avslutningsklassen bestod av en samling nervösa typer i tjugoårsåldern som tog examen mitt i den svenska ekonomiska krisen, och tankarna upptogs mestadels av oro för om det ens var lönt att söka några jobb eftersom det ändå inte fanns några att söka. Då reste sig Gunnar upp och höll sitt avslutningstal. Det jag minns av det talet var orden: ”Och självklart kommer ni alla att få jobb. Det kanske tar ett tag att hitta rätt, men ni kommer allihop att få jobb.” Det kändes så betryggande och så otroligt skönt att höra just då.

Tolv år senare var jag tillbaka på JMK, för att ta en magisterexamen. Vid det laget hade Institutionen för journalistik, medier och kommunikation lämnat Socialstyrelsen bakom sig, och flyttat till Garnisonen. Istället för att ligga granne med *Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter* och *Expressen*, låg man nu ett stenkast från *Sveriges Television* och *Sveriges Radio*.

Gunnar ansvarade för magisterprogrammet och vi träffades nästan dagligen i olika kurser. Mot slutet av utbildningen fick vi i uppdrag att skriva ett specialarbete. Det skulle vara lite mer praktiskt inriktat än en regelrätt

magisteruppsats. Jag funderade på att skriva mitt specialarbete om ”det allra senaste” inom den tekniska utvecklingen på medieområdet. Det var något som mediebranschen hade börjat hoppas skulle bli den slutliga *Räddningen*, eftersom konjunkturen och Internets intåg hade börjat tära på annonsintäkterna. Räddningen var förstås *e-papperet*!

Gunnar sporrade mig förstås och tyckte det var ett bra ämne för mitt specialarbete. Han tog med mig till ett forskarseminarium med Robert Picard och en rad andra viktiga forskare inom området, och han tipsade mig om att intervjua utvecklingsdirektören på *Tidningsutgivarna,* Stig Nordqvist, som arbetade med flera parallella utvecklingsprojekt om e-papper. Det blev mitt första riktiga möte med forskare, och en ny värld öppnade sig. Drömmen om att en gång ingå i skaran av medieforskare växte sig stark. Under intervjun med Stig Nordqvist erbjöds jag på stående fot ett jobb på *Tidningsutgivarna* – ett jobb jag trivdes bra med i sju år.

Nu när man tänker tillbaka på tiden då vi utvecklade e-papperslösningar för tidningsbranschen, är det mest intressanta kanske inte e-papperet i sig, utan processen kring utvecklingsarbetet. Så här i backspegeln blir det tydligt att mediebranschen mellan åren 2005 och 2010 nästan desperat letade efter nya lösningar på det som i grunden var strukturella problem. Och det var framför allt nya tekniska lösningar man hoppades på.

Så här i efterhand är det också ganska tydligt att tekniken inte erbjöd de lösningar man letade efter. Både Everett M. Rogers (2003) och Nils Enlund (2005) diskuterar de principer som gäller för spridning av ny teknik och nya innovationer i samhället. Varför tar vissa tekniklösningar fart bland användarna, medan annan teknik hamnar i byrålådan? Hur kan en del tekniklösningar fungera som brygga mellan olika utvecklingssteg i teknikutvecklingen? Sådant är intressant att reflektera över i ljuset av det utvecklingsarbete som gjordes under 00-talet.

Enligt både Rogers och Enlund måste ny teknik erbjuda något utöver det vanliga för att slå igenom. Bland de mekanismer som styr den process där nya innovationer, tekniker och produkter tas i bruk av allmänheten finns exempelvis priset, tillgängligheten, modetrender, marknadsföring, och upplevd nytta (Enlund, 2005, s. 77). Alla nya innovationer uppvisar intressant nog en liknande acceptansprocess i form av en s-kurva (Rogers 2003, s. 344). Efter en period av utveckling och spridning, följer en ”take-off-period” där spridningen av innovationen tar fart och den snabbt börjar spridas i allt vidare kretsar. Slutligen nås en mättnadsnivå där innovationens hype-tid är över (Enlund, 2005, s. 77). Då blir antingen innovationen vanlig på konsumentmarknaden och används av gemene man i varierande utsträckning,

eller så sjunker den ned i ”den barmhärtiga glömskans dal” (Enlund, 2005, s. 80).

Tidningsbranschen hjälptes åt att ”hypa” e-pappersteknikenunder slutet av 90-talet och början av 00-talet. Men tekniken i sig kunde inte lösa tidningsbranschens strukturella problem, eftersom tekniken måste ses utifrån sin användning och användarnas behov och vanor. Nya tekniska innovationer som utgår ifrån teknikens möjligheter och inte ser till användarnas behov, kan få det svårt. Vårt utvecklingsarbete med tidningsföretagen utgick ifrån hur medieanvändningen såg ut då, och tog detta som utgångspunkt. Vi hade väldigt svårt att överblicka och förutse hur tekniken och framför allt användningen av tekniken skulle förändras framöver.

Som exempel kan man reflektera över utvecklingen av våra smarta telefoner. Idag får många sina nyheter via telefonen, och läser varje artikel för sig i ett system som ryms i en applikation från exempelvis en dagstidning. Men när vi diskuterade utvecklingen av e-papper runt år 2005, var den stora frågan hur vi skulle få in dagstidningssidan i sin helhet i e-pappersskärmen. Hur stor skulle e-pappersskärmen vara? Skulle vi göra e-pappersskärmen lika stor som en dagstidningssida, för att få in alla artiklar? Hur skulle det bli med läsbarheten, och hur skulle vi göra med annonserna på sidan? Skulle skärmen göras böjlig, för att likna en tidningssida så mycket som möjligt?

När man är mitt inne i utvecklingsprocessen, kan det vara svårt att lyfta blicken och se innovationerna i sitt eget ljus, utan att vara bunden till tidigare format och restriktioner. Men detta kräver i sin tur flexibla arbetsorganisationer på medieföretagen, med personer som vågar tänka och arbeta på nya sätt. Det är kanske inte det enklaste att hitta i en slimmad och ekonomiskt medveten medievärld.

E-papperets hype-tid blåste snabbt undan, men en del komponenter återstår faktiskt idag. År 2013 kunde Carina Ihlström Eriksson förutspå att runt år 2020 skulle de tjänster som ingick i e-papperslösningarna kunna ersättas av en annan teknisk pryl. Denna tekniska pryl skulle bli en allt-i-ett-lösning som erbjöd kommunikation via ljud, text och bild, uppkoppling till internet, alla typer av läsning, lyssning, rörlig bild, med mera (Ihlström Eriksson, 2013). Idag vet vi att våra smarta telefoner har den rollen. Idag kan vi till och med betala med telefonen och identifiera oss via mobilt bank-id. I dagens samhälle är den smarta telefonen en i stort sett oundgänglig pryl, i så hög grad att det nästan inte gick att föreställa sig år 2005.

Var e-pappersutvecklingen helt meningslös? Nej, kanske inte ändå. E-papperet blev kanske det utvecklingssteg som behövdes för att nå dit vi är idag. Och det finns ju för all del e-pappersskärmar idag för framför allt

bokläsning och liknande. E-papperet räddade inte en hel bransch, som man hoppades på då, men jag tror utvecklingsarbetet hur som helst bidrog till att öka medvetenheten om ny teknik bland dem som ingick i projektet.

Gunnar och jag fortsatte att hålla kontakten under mina år på *Tidningsutgivarna*. Inte minst när jag blev industridoktorand på KTH 2010. Gunnar var ett ständigt bollplank kring litteratur och forskningsfrågor. När det var dags för licentiatexamen så var Gunnar den självklara opponenten. Vid doktorsexamen 2015 satt Gunnar självklart i betygskommittén. Och när jag bröt upp från KTH 2016, så fick jag genast hoppa in som timanställd lärare på Södertörns högskola. Jag tvekade inte många sekunder när ett lektorat så småningom lystes ut i journalistik. Självklart sökte jag tjänsten!

Det mest underliga hände dock 2017, när jag blev avdelningsföreståndare på journalistikavdelningen på Södertörns högskola. Då blev jag plötsligt Gunnars chef. Fast jag undrar om jag är så mycket till chef egentligen. Det är ju Gunnar som, med sitt lugna och trygga sätt, ser till att leda och baxa saker i hamn. Stoiskt tar han tag i obegriplig högskolebyråkrati, levererar texter på deadline, och lotsar studenter igenom uppsatsseminarier.

Apropå studenter så har Gunnar alltid haft en förmåga att ta studenter på rätt sätt. Med små åthävor kan han få dem att förstå det viktigaste i en studie, eller vad skillnaden är mellan teori och metod, eller inspirera dem att försöka få tag på några fler intervjupersoner till den där studien. Det är något med Gunnars utstrålning, tror jag, som gör att han möts med respekt på alla nivåer. Ingen kan gjuta olja på vågorna i en het diskussion på ett uppretat kollegiemöte som just han.

Samtidigt kan det finnas en baksida med att vara så drivande. Ibland kan han driva på för hårt också. Det kan vara svårt att stå emot och säga ifrån, när han väl har bestämt sig för att driva en fråga. Då biter endast goda argument och ännu mer envishet!

Det blir tomt utan Gunnar på avdelningen för journalistik. Men lyckligtvis har han lovat att stanna som professor emeritus ett antal år framåt. Det hoppet lever vi på. Och vi vet ju att det finns mycket annat som han vill hinna ägna sig åt i sitt älskade Sörmland de kommande åren. Det unnar vi honom verkligen!

Tack, Gunnar, för allt!

Referenser

Enlund, N. (2005). Morgondagens teknik finns i dagens laboratorier, i Hvitfelt, H & Nygren G. (red) *På väg mot medievärlden 2020* (s. 75–90). Lund: Studentlitteratur.

Ihlström Eriksson, C. (2013). Mot e-papper och läsplattor – tidningarnas förberedelser, i Nygren, G & Wadbring, I. (red) *På väg mot medievärlden 2020* (s. 59–76). Lund: Studentlitteratur.

Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of Innovations.* Fifth Edition. New York: Free Press.

Anteckningar från några dagar i St Petersburg

JAN-OLOF GULLÖ

I slutet av september 2012 reste Gunnar Nygren och jag tillsammans med några Södertörnskollegor till Sankt Petersburg. Vi skulle delta i konferensen *New media: changing media landscapes* vid State University Higher School of Economics. För mig var det väldigt kul att komma tillbaka till Sankt Petersburg. Jag hade varit där drygt tolv år tidigare och arbetat med TV-sändningarna från ishockey-VM. Och trots att jag den gången var där i nästan tre veckor lärde jag mig mer om Sankt Petersburg och om Ryssland under de fyra dagarna 2012 när jag var där tillsammans med Gunnar.

Sankt Petersburg är en fascinerande stad som grundades 1703 av den ryske tsaren Peter den store. Från 1712 till 1918 var Sankt Petersburg den ryska huvudstaden och var som östersjöhamn, vid floden Nevas utlopp i Finska viken, en viktig port mot omvärlden. Under första världskrigen byttes namnet till Petrograd men i januari 1924 då Lenin dog var det återigen dags för namnbyte. Dock var det Leningrad som Gunnar kom till många år innan vi var där tillsammans en helt annan stad än vår tids Sankt Petersburg. Det berättade Gunnar gärna om med målande beskrivningar.

Det fina med att vandra runt i Sankt Petersburg med Gunnar är att han kan så mycket om stadens historia och att han så gärna berättar. Vi bodde på ett riktigt bra hotell i kvarteren bakom Amiralitetet och det var en bra utgångspunkt för våra vandringar i staden. Varje morgon gick vi till State University Higher School of Economics, en promenad på ca 20 minuter, och han då prata om ett och annat. På vägen passerade vi den ståtliga Isakskatedralen med sin gyllene kupol och följde sedan en av kanalerna ner mot Mariinskijteatern. Där vek vi av och kryssade oss fram på några mindre gator till konferenslokalen. Och vi han alltså prata om en hel del under dessa promenader.

Jag lärde känna Gunnar i samband med arbetet under Bolognaprocessen, som ju ledde fram till högskolereformen 2007. Gunnar var då återkommande en mycket uppskattad gästlärare hos oss på Södertörns högskola. Och vi som aktivt arbetade med att utveckla journalistutbildningen förstod att vi behövde rekrytera lärare med andra kompetenser än vad vi själva hade. Det vi saknade var lärare med både forskarkompetens i just journalistik och gedigen egen erfarenhet av journalistyrket. Kanske var det möjligt att få Gunnar intresserad av att byta lärosäte och börja arbeta hos oss?

När jag själv i augusti 2000 började arbeta på Södertörns högskola var det som att komma till en helt ny värld. Under anställningsintervjun beskrev den dåvarande avdelningschefen att det visserligen fanns flera lärare anställda men att några var helt upptagna med forskning och övriga hade andra kompetenser än vad som krävdes för att undervisa i några av journalistikutbildningens tekniskt inriktade kurser. Eftersom jag då hade många års erfarenhet som lärare i gymnasieskolan och även hade aktuell erfarenhet från journalistiskt arbete i tekniktunga miljöer, vilket var typiskt för den tidens webb- och tv-produktion, såg jag det som en mycket stimulerande utmaning, även om jag då inte hade någon egentlig erfarenhet av lärararbete i högre utbildning. Några särskilda krav på högskolepedagogisk utbildning fanns inte. Men jag förstod att det var ett plus att jag hade lärarutbildning och även bra att jag som gymnasielärare hade haft såväl kollegahandledaruppdrag som en pedagogisk utvecklingstjänst.

Redan under min första termin som lärare på Södertörns högskola gjorde jag med två kollegor, en datatekniker och en lärare som var programansvarig, ett omfattande utvecklingsarbete för att möjliggöra undervisning i TV- och videoproduktion, eller rörlig bild som kursen hette. När jag anställdes var det ett uttalat önskemål att jag skulle ta ett stort ansvar för att utveckla just undervisningen i rörlig bild. Men problemen var många. Dels var det många studenter antagna och dels saknades utrustning för att kunna genomföra kursen. Det var helt enkelt inte möjligt att genomföra kursen med kvalitet. De tillfälligt anställda lärare som hade gett kursen under tidigare terminer hade inte direkt tagit ansvar för att bygga upp verksamheten och till mitt förfogande fanns en redigeringsstation och en videokamera som fungerade. De datorer som fanns tillgängliga i datorsalarna var för gamla för att användas till videoredigering. Problemet var att vi hade 40 programstudenter och 45 studenter på fristående kurs som skulle ha en praktiskt inriktad kurs i TV- och videoproduktion. Vi tvingades flytta dessa delkurser till senare under terminen så att vi hann införskaffa nödvändig utrustning. Med gemensamma krafter lyckades vi övertala högskolans ledning om att göra de investeringar som var nödvändiga. Vår tekniker och jag ägnade mycket möda åt att få all utrustning på plats och få allt att fungera innan den första kursen började. Under de första åren i högskolan var mitt huvudsakliga arbete undervisning men då jag efterhand fick olika ledaruppdrag och dessutom blev antagen till forskarutbildningen förändrades förutsättningarna för mitt arbete.

En viktig del i vårt arbete med Bolognaanpassningen av journalistutbildningen var att såväl studenter som undervisande lärare var med och bidrog

till underlag för hur kurserna skulle utformas. En konsekvens av detta arbete var att fokus i utbildningen flyttades från vad lärarna undervisade om till vilka kunskaper färdigheter och förmågor som studenterna utvecklade. Men det var ett tålamodsprövande uppdrag. Inte minst eftersom många av de äldre och mer erfarna lärarna många gånger kämpade emot. Under denna tid lärde jag mig mycket om hur högskolan fungerar. Främst genom kursplanearbetet tillsammans med de närmaste kollegorna men också genom alla kontakter med skolledningen, olika nämnder och råd samt genom de olika kurser och utbildningar som jag deltog i.

Och när Gunnar kom till oss på Södertörn 2008 var han mycket efterlängtad. Vi hade haft några år av omorganisation och ibland ganska uppslitande personkonflikter men Gunnar bidrog starkt till att skapa ett lugn så vi kunde sätta fokus på vårt uppdrag: undervisning, forskning och samverkan med det omgivande samhället. Under de kommande åren samarbetade vi i olika styrgrupper och turades om att ha olika ledaransvar. Gunnar gick dessutom in som min biträdande handledare under det sista året av min forskarutbildning och gav mig ett mycket gott stöd i slutfasen av mitt avhandlingsarbete. Det är jag mycket tacksam för. Och när vi alltså några år senare vandrade runt i Sankt Petersburg hade vi del att prata om.

Naturligtvis tog vi en promenad ner mot floden Neva och Vinterpalatset med över 1 000 salar och rum. Det är en imponerande byggnad som nu är ett av världens främsta konstmuseer. Men det stora palatstorget, som ringas in av generalstabsbyggnaden i sydöst och vinterpalatset i nordväst, har en mörk historia liksom så mycket annat i Sankt Petersburg. Här dödades och skadades flera hundra demonstranter under den blodiga söndagen i januari 1905 när ett fredligt demonstrationståg med strejkande arbetare besköts av regeringstrupperna. Även under Oktoberrevolutionen, som genomfördes i november (!) 1917, var detta ett händelsernas centrum när ett löst skott från pansarkryssaren Aurora som låg ute på floden Neva signalerade att anfallet mot Vinterpalatset, där regeringen då hade sitt säte, skulle inledas.

Om de anfallande Bolsjevikerna den gången närmade sig palatstorget från paradgatan Nevskij prospekt vet jag inte, men det var den väg som vi tog och vek av till vänster mot Uppståndelsekyrkan vid Gribojedovkanalen. Kyrkan är byggt på den plats där tsar Alexander II dödades den 1 mars 1881 och utgör med sina vackra lökkupoler numera ett av Sankt Petersburgs mest kända landmärken. Och Uppståndelsekyrkan är väl värd ett besök. Hela byggnaden var nyrenoverad när vi var där och rymmer numera ett mosaikmuseum.

Men Gunnar var lite rastlös och ville gå vidare, han antydde att fanns en butik längre fram som vi nog borde besöka före stängningsdags. Vi gick

därför vidare till bröderna Jelisejevs delikatessaffär på Nevskij prospekt 56. En butik utan dess like som ju Fjodor Dostojevskij anknyter till i såväl *Dubbelgångaren* som *Bröderna Karamazov* för att betona den form av lyxliv Bröderna Jelisejevs kunder levde under åren före den ryska revolutionen. I butiken finns inte bara olika former av exklusiva delikatesser och förnämliga bakverk. Där finns även en självspelande orkester med dockor som sitter en trappa upp och spelar underhållningsmusik från tiden före första världskriget. Vi tog tillfället i akt att dricka kaffe och äta bakelser. Där satt vi och började prata om musik.

Gunnar, som ju spelar dragspel, är utöver alla andra kompetenser också mycket kunnig om musik, framför allt i de genrer som han har intresse för. Och vi hade en hel del att prata om. När jag var i Sankt Petersburg tolv år tidigare bodde jag tvärs över gatan från konserthuset: *Gosudarstvennaya Akademicheskaya Filarmoniya Im. D.d. Shostakovicha*. Filharmonin alltså. Och som väl var kunde jag gå på flera konserter. Jag hörde den egna symfoniorkestern, som spelade fantastiskt bra, men även ett gästspel från Israel med Jerusalem Symphony Orchestra. En kväll var det en terminsuppspelning med elever från en musikskola. Jag gick dit lite på vinst och förlust men stannade hela konserten fascinerad av de unga musikanterna. Trots att de flesta var i högstadieåldern, några var yngre, spelade de mycket bra och med en spelglädje som jag nog aldrig sett, vare sig förr eller senare. Jag frågade Gunnar om hur han, mot bakgrund av all sin erfarenhet av och kunskap om Ryssland och rysk utbildning, tolkade min upplevelse. Det var ett intressant samtal. Och även om Gunnar inte kunde ge någon heltäckande förklaring till det som jag hade upplevt förstod jag ändå att traditioner i den ryska skolan och hur utbildning bedrivs nog var något viktigt som jag borde lära mig mer om. Detta inte minst eftersom jag i mitt avhandlingsarbete hade delar av Lev Vygotskijs arbeten som teoretisk utgångspunkt. Och Vygotskij hade ju arbetat på Herzenuniversitet i Sankt Petersburg, ett stenkast från där vi var.

På vägen tillbaka från bröderna Jelisejevs delikatessaffär passerade vi konserthuset. Just den kvällen var det ingen konsert i stora salen. Men i lilla salen var det ett gästspel från Kymi Sinfonietta från Kotka och Kouvola som ligger någon mil in i Finland på vägen mellan Sankt Petersburg och Helsingfors. Vi hade tur och fick några återlämnade biljetter. Orkesterns spelade Sergei Prokofjev första symfoni: den klassiska i D-dur som Prokofjev skrev i Sankt Petersburg strax före revolutionen 1917. Det var en mäktig upplevelse.

Efter konserten gick vi vidare på Nevskij prospekt ner mot hotellet och passerade Herzenuniversitetet på vänster sida och även Baron Stroganoffs

palats. Och ja, självklart åt vi Biff Stroganoff, men inte den kvällen och det är en annan historia.

Under den andra konferensdagen var det dags för våra presentationer. Gunnar deltog i en presentation av en Östersjöstiftelsefinansierad redaktionsstudie som han tillsammans med några kollegor just hade avslutat. Själv presenterade jag en studie om det redaktionella och tekniska ledarskapet i samband med sportsändningar i televisionen. Inför min presentation hade jag förberett en lite speciell sak som dock ingen uppmärksammade.

Våra presentationer genomfördes lite drygt 88 år efter att den unge Lev Vygotskij gjorde sin debut som akademiker i Leningrad vid den andra ryska psykoneurologiska kongressen i januari 1924, samma månad som Lenin dog. Och Vygotskij skapade minst sagt uppmärksamhet när han ifrågasatte nobelpristagaren Ivan Pavlovs reflexologi i sitt föredrag om relationen mellan betingade reflexer och medvetet beteende. Det var ju på Pavlovs hemmaplan. Enligt den historia som en dansk kollega, som är Vygotskijexpert, berättade för mig hade Vygotskij den gången inget manuskript som han följde, vilket var normen vid den tiden. Istället hade han en hopvikt papperslapp i sin hand. Efter sitt föredrag, som togs emot med bifall, tappade han i uppståndelsen lappen. Snabbt var en av konferensdeltagarna, Alexander Luria, framme och plockade upp papperslappen nyfiken över vad som stod där. Den var helt tom. De två blev sedan nära forskarkollegor ända fram till Vygotskij död i juni 1934.

Berättelsen om papperslappen var en viktig pusselbit för mig för att förstå Vygotskijs texter. Eftersom han dog ung och var sjuk den sista tiden hann han inte sammanställa och redigera sina arbeten. Flera av Vygotskijs böcker bygger på anteckningar från hans föreläsningar och är alltså sammanställda av andra i hans närhet. Och som historien ovan tydligt visar var han nog inte främmande för att improvisera lite.

Riktigt samma mod som Vygotskij hade dock inte jag vid mitt första föredrag i Sankt Petersburg. Jag hade en Powerpoint. Men under hela föredraget hade jag en papperslapp i min hand, lite för att på mitt sätt hedra Vygotskij. Men det var det nog ingen som märkte.

På kvällen var det dags för mer musik. Mariinskijteatern gav i sin nya konsertsal en konsertversion av Mozarts Trollflöjten. Det är ju en opera som inte var en opera när den skrevs utan ett *singspiel* eftersom sångerna sjöngs på tyska och inte italienska som på den tiden var operans språk. Och på Mariinskijteatern framfördes förställningen naturligtvis på ryska. Mozart skrev Trollflöjten under sitt sista levnadsår och premiären var i slutet av september alltså bara drygt två månader innan Mozart avled den 5 december

1791. Den blev snabbt mycket populär och redan ett år efter premiären hade den spelats ett hundra gånger i Wien. Den har ju också varit mycket populär i Sverige, inte minst genom Ingmar Bergmans TV-film från 1975. Trollflöjten är en lite märklig saga och det var fint att höra den på ryska. Det är ju ändå så svårt att höra texten! I pausen serverades ryskt bubbel och snittar med kaviar. Ibland är inte så plågsamt att vara akademiker på konferensresa!

Under promenaden hem från teatern pratade vi om de 900 dagarna, Leningrads belägring under andra världskriget. Från september 1941 till januari 1944 omringades staden av nazityska trupper som med stöd av italienska och finska styrkor upprätthöll en blockad. Tyskarna försökte men lyckades inte erövra staden och därför försökte man istället svälta ut Leningradborna. Följden av belägringen blev en akut brist på livsmedel och andra förnödenheter. Många led och när det var som värst i den iskalla vintern i början av 1942 dog närmare fyra tusen människor om dagen. De som inte dog av svält frös ihjäl. Det officiella dödstalet under belägringen var ca 670 000 men senare forskning visar att det nog var betydligt fler, kanske närmare en och en halv million.

Vid frukosten under vår sista dag i Sankt Petersburg började vi prata om kommande forskningsprojekt. Det hade vi gjort flera gånger tidigare och det var inte alltid som vi var helt överens om vad som var viktigt att prioritera. En gång var jag mycket irriterad över att vår ämnesstyrelse avslog en ansökan om utvecklingsbidrag för ett projekt med ämnesdidaktisk utveckling inom journalistikämnet. Min poäng var att vi inom ämnet måste vara delaktiga och driva frågor om hur vi ska undervisa, det kommer högskolepedagoger eller andra ämnen aldrig att lösa åt oss. Den gången var det Gunnar som i egenskap av ordförande fick ta emot min kritik. Och han lyssnade. Andra gånger var det omvänt. Alltså att jag beslutade om något och fick kritik för det. Men så är det att vara ledare i högre utbildning. Det är många gånger en kamp. Och det finns många goda idéer som konkurrerar med varandra och ibland måste vi, både som individer och som institutioner, efter bästa förmåga välja vilken väg vi ska gå.

Jag tror att Gunnar nog gärna ville att jag skulle fortsätta med tv-forskning men jag var tveksam. Det fanns ett annat projekt som lockade. Tillsammans med en kollega från svenskämnet hade jag fått utvecklingsmedel för att göra en forskningsansökan. Vi ville undersöka hur studenters självständighet kommer till uttryck när de genomför sina självständiga arbeten, det som förr ofta kallades för c-uppsatser eller examensarbeten. Vi hade planerat för att göra en jämförande studie med studenter i Sverige och svenskspråkiga studenter i Finland som undersökningsdeltagare. Vi sökte men fick inga

medel för att göra det projektet. När vi till en senare ansökningsomgång reviderade vår ansökan tog vi in andra perspektiv som nog väsentligt grundade sig på mitt samtal med Gunnar den där morgonen i Sankt Petersburg. Gunnar frågade varför vi inte breddade perspektivet och även samlade material i till exempel Polen, som han själv hade gjort, eller ännu bättre: Ryssland. Och det var en idé som jag gillade.

Väl tillbaka hemma började jag läsa på om det ryska skolsystemet och hur högre utbildning fungerar där. Även Ryssland hade anslutit sig till Bolognadeklarationen som ju kom till 1999 för att göra det lättare för studenter och akademiker att röra sig över nationsgränserna i Europa. De var några år efter Sverige med det men det gav oss nya frågor för vår forskningsansökan. Under arbetet med att utveckla vår ansökan hade jag ett mycket gott och starkt stöd från Gunnar och till slut lyckades vi. Vår ansökan beviljades och vi fick en rejäl slant.

I projektet ingick sedan Gunnar och många andra kollegor och deras studenter på Södertörn som undersökningsdeltagare. Jag fick också möjlighet att återvända till Sankt Petersburg flera gånger för att intervju lärare och samla annat material. Vi var även ett par gånger i Moskva och till och med i Arhangelsk, långt upp i norr vid Vita havet. Vi genomförde flera besök på Herzenuniversitetet, där Vygotskij ju arbetade och även psykologiska institutet vid Moskvas universitet där han också arbetade. Jag har också återvänt till Mariinskijteatern och även besökt Bolsjojteatern i Moskva under dessa forskningsresor och dessutom varit med om trevliga och intressanta möten med så många. Och inget av detta hade nog blivit av om inte Gunnar och jag hade haft våra samtal i Sankt Petersburg.

Eftersom jag häromåret bytte arbetsplats så har vi inte träffats så ofta som tidigare men jag ser fram mot kommande samtal. Kanske vid kolmilan vid Skottvångs gruva? Det är en verksamhet som jag vet ligger Gunnar varmt om hjärtat. Och även jag är sedan några år tillbaka med i Östra Sörmlands gruvförening. Gunnar värvade mig som medlem när vi vandrade runt i Sankt Petersburg tillsammans de där dagarna i slutet av september 2012.

Tre starka skäl att hylla vår vän Professorn

JÖRAN HÖK

Det känns ganska lätt att sätta sig ner och skriva ett vänbokskapitel till Gunnar Nygren. Varför ska jag strax förklara.

”Det är ingen konst att vara bra på det här jobbet, bara man har bra medarbetare”, fick jag höra av en annan professor för många år sedan. När det gäller Gunnar är det precis tvärtom. Det är ingen konst att vara en bra (eller åtminstone hyfsad) medarbetare när man har en bra professor.

Under de år som vi jobbat tillsammans har han bestrött min och andras Canossa-vandring på utbildningens och forskningens väg med så många goda råd, kloka idéer och milda tillrättavisningar att man bara haft att tacka och buga. Och när så varit lägligt bjuda på ett hederligt stop öl.

Gunnars professorskap är på många vis en framgångssaga. Han startade sin akademiska karriär ganska sent, men sedan gick allt som geschwint.

Jag vill peka på tre områden där insatserna varit särskilt viktiga. Det första rör lokaljournalistik, det andra datajournalistik, det tredje källkritik i internationell journalistik.

Låt mig först säga något om Gunnars insatser när det gäller den geografiskt nära journalistiken.

Många håller säkert med när jag säger att lokalredaktionernas förtvinande har varit en stor olycka. Vi som harvat på dagstidningarnas lokalredaktioner (själv har jag arbetat på fyra) vet att det funnits många avigsidor: låg status i branschen, ofta långa arbetsdagar, träigt rutinmässiga uppdrag, risk för såväl nepotism (gynna somliga, missgynna andra) som självcensur (se genom fingrarna med ett och annat trots att man vet). Men detta till trots: det är där våra läsare finns som vi måste finnas. Kännedomen om de små, nära men viktiga frågorna har inte kunnat ersättas genom ”bevakning” från centralredaktioner och på avstånd.

Men det räcker inte med att stämma in i klagokören, utan man måste också förklara varför detta har hänt för att kunna se om det i framtiden kan erbjudas några alternativ.

Just där har Gunnar gjort en insats i de många projekt och böcker som han presterat på egen hand och i projekt där han varit drivande tillsammans med andra. Och visst har forskningen givit eko. Flera av Gunnars och kollegornas forskning har blivit opinionsbildande och bidragit till att tvinga många medieföretag att tänka om.

Det andra förtjänstområdet rör datajournalistiken. Redan för flera decennier sedan försökte ett fåtal journalister plädera för och även tillämpa så kallad ”precision journalism”, ofta i form av tillämpad vetenskaplig metodik i samband med undersökande journalistik (Meyer 1973). Senare, under 80- och 90-talens datorisering vann denna metodik gehör och vi kunde skönja en systematiskt forskningsinriktad journalistik; ”computer-assisted reporting” (Gray, Chambers & Bounegru, 2012). Datajournalistikens utveckling har i glädjande utsträckning kunnat bidra till sådana viktiga internationella journalistiska insatser som avslöjandena av försnillade skattepengar på paradisöar (Panama papers) och tvättade östeuropeiska svarta pengar i bland andra svenska och danska banker. Gunnar har här på flera sätt bidragit till den nordiska datajournalistiken, dels genom initiativ till samlande forskningskonferenser, dels genom att starta en mycket uppskattad svensk akademisk utbildning för journalister vid Södertörns högskola.

I min egen avhandling från 1995 frågade jag mig varför det saknas en dialog och kunskapsutveckling mellan forskare och journalister som arbetar med internationella konflikter. Jag förutspådde att en sådan arena skulle komma att växa fram under det kommande decenniet. Datajournalistikens utveckling har i glädjande utsträckning bekräftat min profetia.

Här har Gunnar gjort en insats för att länka en engagerad och engagerande journalistik med en engagerad och engagerande forskningsmetodik. Sådana initiativ skapar länkar som kan förnya och förbättra såväl forskning som journalistik. Forskningen kommer ut med sina resultat och kan pröva sina metoder inför en större publik, journalistiken lär sig att gå på djupet, att vara rigorös i sin metodik och att ifrågasätta även sina egna tillvägagångssätt och resultat.

Det tredje förtjänstområdet rör journalistikens villkor på den globala arenan. Här har jag själv deltagit i flera projekt med Gunnar (Nygren 2015 och Nygren & Hök, 2018). Med internationaliseringen och i vissa fall globaliseringen av massmedierna har journalistikens betydelse i den politiska påverkansprocessen blivit större. Inte minst gäller det för journalister och forskare att vara vaksamma när maktresursstarka och ljusskygga aktörer försöker utnyttja de traditionella massmediernas trovärdighet och tillgänglighet. Det är ingen tillfällighet att Phillip Knightleys klassiska verk om krigsjournalistiken (1975) bär undertiteln ”The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker”.

Som Gunnar påpekade i förordet till vår antologi om Ukrainakrisen (Nygren, 2016) ägnar makthavare i olika stater allt mer kraft åt att kontrollera informationsflödet. Vi lever i ”cyberkrigens” tidevarv, en ny sorts kallt krig där

den moderna informationsteknologin finns närvarande såväl i form av robotar och drönare som påverkansförsök via massmedier. Redaktionsledningarna och de enskilda reportrarna har alltför ofta offrat källkritiken för några av branschens synder: sensationalism, svart/vita fiendebilder och glorifiering av den egna krigsinsatsen. Gång på gång har vi saknat analys av konfliktorsaker och kritisk granskning av konflikthanteringsmetoderna för att inte tala om avsaknaden av perspektiv på konfliktlösning.

Det hindrar emellertid inte att det funnits ett stort antal reportrar som gått mot strömmen. Så skedde tidigt under den amerikanska eskaleringen av Vietnamkriget och det fanns kritiska röster även under Gulfkriget 1991 och under Irak-invasionen 2003 (se till exempel Nygren & Hök, 2016).

Viljan att verifiera fakta, att söka sanningen och att kritiskt granska även den egna sidan har genom massmediernas århundranden hållits levande som ett starkt journalistiskt credo (Kovach & Rosenstiel 2001). I dag har det även blivit av kommersiellt värde att presentera fakta på den internationella arenan för att motverka propaganda och ensidiga informationsflöden och för att motsäga direkta lögner från ”trollfabriker” och statsstyrda mediekanaler.

Gunnar har även här öppnat kanaler för samarbete mellan forskare och journalister – över gränserna. Vårt samarbete med begåvade och kreativa människor i det forna Östeuropa (Polen, Ryssland, Ukraina) har berikat vår förståelse för händelseutvecklingen i dessa stater och i den forna sovjetiska imperiesfären och den har även ökat möjligheterna för många att få resurser till en forskning som inte alltid har de makthavandes öra.

De tre forskningsområden som jag nämnt hänger idag intimt samman. Det fanns en tid när lokaljournalistiken gjordes liktydig med husvagnsträffar och tipspromenader. Skribenterna hade ofta börjat som radskrivare med referat från idrottsevenemang och årsmöten. Den lokala journalistiken handlade om till synes isolerade delar av en landsända. Utrikes händelser fanns i et fördolt fjärran och hanterades av helt andra redaktioner.

Idag har flertalet journalister högskoleutbildning och den lokala miljön ser helt annorlunda ut. Influenserna från det globala samhället har trängt in i varje por av vardagslivet: livsstilar, matvanor, företagskulturer, sport och friluftsliv, pedagogik, politik och kulturliv. Lokala journalister har blivit mer eller mindre ”glocala” och börjat lära sig samverka med reportrar över hela världen. Nya dataprogram möjliggör en gränsöverskridande journalistik som kan belysa svåra internationella ödesfrågor som klimatförändring, militarisering av regionala konflikter, flyktingströmmar och pandemier. Samtidigt kan denna ”glocala” journalistik bidra till ökat internationellt samarbete och kunskapsutbyte.

Ett exempel på detta i utbildningen är den magisterkurs i internationell journalistik som Gunnar tog initiativ till redan 2008 ”journalism and international conflict” och som undertecknad basade för under de inledande årgångarna. Här samsas studenter från olika länder och utbildningskulturer såsom Afrika, Asien, Latinamerika och Europa kring ett gemensamt tema. Ett sant ”glocalt” initiativ!

När nu Gunnar stiger av stolen är det min och självfallet många andras förhoppning att han fortsätter att följa och delta i forskning och debatt i de problemområden som jag nämnt ovan och många fler. Den tid är förbi när forskare och journalister slutade sin gärning när de fyllde några och sextio. Man ändrar bara lite i tempo och arbetsrutiner. Gunnar välkomnas att byta kostym och sälla sig till oss andra, en samling oberäkneliga, bångstyriga och häpnadsävlande aktiva seniorforskare och seniorjournalister!

Referenser

Gray, J., Chambers, L., & Bounegru, L. (2012). *The data journalism handbook: how journalists can use data to improve the news.* " O'Reilly Media, Inc.".

Knightley, P. (1975): *The First Casualty – the War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker*, London: André Deutsch

Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2001). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. New York: Three Rivers Press (CA).

Meyer, P. (1973): *Precision journalism*, Indianapolis: Indiana University Press

Nygren, G. (2015): *Journalism in Change – Journalistic Culture in Poland, Russia and Sweden*, Frankfurt: Verlag Peter Lang

Nygren, G. och Hök, J. (red) (2016): *Ukraina och informationskriget – journalistik mellan ideal och självcensur*, Karlstad: MSB

Framtidens journalister och fortbildning

Praktik och teori på Nytt i Flempan

SANNA VOLNY

Grundvalen för akademisk verksamhet är att undervisningen ska baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det kräver en pågående forskning – liksom att kurserna kan inkludera relevant forskning. Och att forskningen kan ta fram ny kunskap som är relevant för utbildningen.

Ungefär så uttryckte sig Gunnar Nygren i januari 2020 i samband med en diskussion inom journalistikämnet på Södertörns högskola, som rörde ett förmodat motsatsförhållande mellan forskning och utbildning om status och resursfördelning. Denna gång var det en debattartikel om universitetens inre prioriteringar som aktualiserade frågan (Eriksson, Björklund & Morberg, 2020). I synnerhet på journalistutbildningar finns ofta en underliggande spänning mellan forskning och grundutbildning, disputerade och ickedisputerade, teori och praktik – inte bara i Sverige.

Därför har det varit ett privilegium för mig som ickedisputerad lärare i journalistik att jobba med Gunnar Nygren som ständigt värnat både grundutbildning och forskning och som varit starkt engagerad i båda. Ett konkret och bestående avtryck är Nytt i Flempan. Utan Gunnars engagemang hade Södertörns journalistutbildning troligen inte fått sin egen lokala webbtidning, i alla fall inte en sådan som kombinerar hyperlokal journalistik, flerkanalspublicering och datajournalistik. Det är några av Gunnars forskningsområden som också blivit signum för journalistikämnet på Södertörn.

Det var Gunnar Nygren som tillsammans med kollegan Jolin Boldt och mig drog upp riktlinjerna för Nytt i Flempan under hösten 2013. Lärarkollegiet hade varit på studiebesök hos svenska journalistutbildningen vid Helsingfors universitet och inspirerats av deras terminsöverskridande redaktionsövning ”Smocka”. Som en av landets yngsta journalistutbildningar har Södertörn sedan starten varit inriktad mot webbpublicering och multimodalitet. Redan 1998 startade programmet Journalistik och Multimedia, numera Journalistik i digitala medier, som ges tillsammans med ämnet medieteknik. Men någon samlad publiceringskanal för journalistutbildningen hade vi alltså inte.

Redaktionsövningar var inget nytt, inte heller att låta studenterna producera en lokaltidning för boende i Huddinge. Men studenternas lokala tidningar hade hittills endast tryckts i några hundra exemplar och knappast fått spridning utanför högskolan. Inte heller publik webbpublicering var

något nytt och vi hade redan baxat ett professionellt publiceringssystem hela vägen in på högskolans server, med allt vad det innebär av statlig upphandling och förhandling med IT-avdelningen.

Det nya var nu att vi skulle skapa en kontinuerlig hyperlokal nyhetssajt med flerkanalspublicering, en riktig lokaltidning för boende i Flemingsberg med omnejd, som involverar journaliststudenter från flera terminer. Den skulle också, som det står i högskolelagen, vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Flerkanalspublicering

Något år tidigare hade Gunnar och kollegan Maria Zuiderveld (fd Roxberg) publicerat en studie om svenska dagstidningars flerkanals- och webbpublicering som blev en av utgångspunkterna när den nya redaktionsövningen planerades (2011). Studien poängterar att flerkanalspublicering inte i första hand är en teknisk fråga utan handlar om hur det journalistiska arbetet organiseras, planeras och produceras. Papprets, webbens, mobilens och tevemediets olika styrkor och begränsningar påverkar både innehåll och arbetsformer. Medan fasta deadlines och förutbestämt utrymme styrde rutinerna på en traditionell redaktion präglas webben av ständig deadline och närvaro.

På Nytt i Flempan skulle webben vara navet och den primära publiceringsplattformen för både text, bild och video. Studenterna skulle också producera tre direktsända studioprogram per vecka, ett helgmagasin i papper som distribuerades via medborgarkontor och bibliotek samt interagera med publiken via den egna sajten och sociala medier.

Flerkanalspublicering erbjöd en pedagogisk möjlighet att integrera olika färdighetsträning moment under samma tak och studenterna skulle tvingas reflektera över och motivera val av kanal för olika berättelser. Vi skulle samverka med det omgivande samhället (den tredje uppgiften vid sidan av utbildning och forskning) och såg en potential i högskolans geografiska placering i Flemingsberg, ett miljonprogramsområde i en underbevakad kommun i södra Storstockholm.

En kontinuerlig, enhetlig publikation hade fördelen att vi kunde söka utgivarbevis och därmed åtnjuta grundlagsfäst yttrandefrihet. Vi kunde också bygga upp en riktig läsekrets som studenterna skulle vara tvungna att förhålla sig till och ha möjlighet att interagera med. Diskussioner om journalistik etik och målgruppstänk skulle därmed få en ny tyngd och studenterna skulle få en mer verklighetsnära utbildning i sociala medier.

Målet var från början att integrera studenter från så många terminer som möjligt och hålla sajten levande så länge som möjligt. Men för att rymmas inom befintliga kursplaner bestämdes att andraårsstudenter på kurser i redaktionellt arbete och teveproduktion skulle fungera som redaktörer, redigerare och studioproducenter medan förstaårsstudenter skulle lära sig om kommungranskning och nyhetsjournalistik i samband med att de tjänstgjorde som reportrar.

Så här beskrivs Nytt i Flempan för studenterna våren 2014 i en delkursbeskrivning som i stora delar gäller än idag, mestadels författat av Jolin Boldt:

> Vad är Flempan? Flempan är en webbtidning. Flempan är en papperstidning. Flempan är tv-sändningar. Flempan är en närvaro på sociala medier. Flempan är på riktigt.
>
> Flempan är också Flemingsberg, en del av Huddinge kommun. Flemingsberg är ett spännande område: miljonprogram blandas med högskolor …/…här finns segregation, här finns fast boende och folk som bara jobbar här - två världar som bara nuddar vid varandra. Och Flempan ligger i medieskugga…/..Att jobba med Flempan är alltså också en demokratisk gärning."

Universitetssjukhus och pedagogiska redaktioner

Ungefär samtidigt som vi planerade Nytt i Flempan höll Eric Newton, rådgivare på Knight foundation, ett tal för holländska journalistutbildare där han förespråkade universitetssjukhus, "teaching hospitals", som förebild för journalistutbildningar världen över (Newton, 2013). Dessa sjukhus, där läkarstuderande utför klinisk verksamhet, erbjuder enligt Newton både en utomordentlig lärmiljö för studenterna, en högkvalitativ vård för patienterna och en forskningsmiljö för nya behandlingsmetoder (2013). Metaforen har haft stort inflytande över diskussioner om journalistutbildning främst i USA (Mensing & Ryfe, 2013, Young & Giltrow, 2015). På samma sätt som läkarstudenter på undervisningssjukhus (motsvarande AT-läkare) tar emot riktiga patienter skulle undervisningsredaktioner producera riktig journalistik, gärna i samarbete med lokala medier. I en tid när många lokalredaktioner tvingats till nedskärningar har modellen setts som ett sätt för journalistutbildningarna att kompensera för krympande bevakning och att bidra till lokalsamhället (Newton, 2013, Mensing & Ryfe, 2013).

I Flemingsberg förde vi liknande diskussioner. Vi etablerade samarbeten med både kommunen och lokaltidningarna, särskilt Södra sidan (nu Huddinge Direkt) som publicerade studenternas artiklar under en särskild vinjett.

Naturligtvis har universitetsdrivna nyhetsmedier en lång historia även utanför USA och träningsredaktioner är en etablerad undervisningsmodell inom journalistutbildning. Marit Jaakola konstaterar att de finns på alla större journalistutbildningar i Norden och föreslår termen pedagogisk redaktion för denna hybrid mellan klassrum och redaktion (2018).

Men det har också funnits kritik mot modellen. Kritiker hävdar att ett mästarlärarsystem som imiterar strukturer och roller från professionella redaktioner, under ledning av journalister med yrkeserfarenhet från en bransch i djup kris, inte förbereder studenterna för en förändrad mediemarknad och yrkesroll (Mensing & Ryfe, 2013, Young & Giltrow, 2015).

Pedagogiska modeller

Eric Newton (2013) använder det slitna begreppet *learning-by-doing* för att beskriva undervisningssjukhusens pedagogiska modell, vilken också varit vägledande för såväl Nytt i Flempan som många praktiska yrkesutbildningar. Uttrycket tillskrivs ofta engelsmannen John Dewey (1859–1952) även om det inte helt gör rättvisa åt hans pedagogiska idé. Dewey skiljer mellan upplevelser och erfarenheter. Hans utgångspunkt är förvisso att vi lär i handling, men därtill krävs reflektion: först genom ett medvetet reflekterande blir upplevelserna till erfarenheter. Målet är att skapa en problemlösande handlingsrepertoar för att lösa konkreta yrkesspecifika uppgifter, men även beredskap att hantera nya typer av problem. Dewey menar att problemlösning sker i sju steg som bland annat inbegriper att avgränsa och definiera problemet, formulera strategier eller hypoteser och väga dem mot varandra, att pröva en strategi och att slutligen reflektera och utvärdera (Burman, 2014; Pettersen, 2008).

Problembaserat lärande, PBL, är en konkret modell som delvis bygger på Deweys tankar. Modellen används främst på just läkarutbildningar för att träna studenterna i systematisk problemlösning. Studenterna får i små grupper lösa autentiska kliniska problem genom olika steg (jfr Dewey) för att slutligen ställa diagnos. BPL-metoden har inte visat sig mer effektiv än traditionell undervisning för att förbättra studenternas teoretiska kunskaper, däremot deras färdigheter och kunskap i handling. Men den största positiva effekten tycks gälla studenternas tillfredställelse och motivation (Pettersson, 2018).

Även projektmetodik förknippas med Dewey. Ett problemorienterat projektarbete bygger på sju grundprinciper: det är problemorienterat, deltagarstyrt, meningsfullt och medbestämmande, tvärfackligt, utåtriktat - och

det ska leda till en konkret produkt. Deltagarnas egna intressen och behov är projektmetodens drivkraft (Pettersen, 2008).

Deltagarstyrningen innebär att lärare behöver lägga mindre tid på uppgiftsdesign än vid PBL, eftersom studenterna tar mer ansvar för planeringen. I båda fallen gäller att läraren fungerar som handledare, coach och facilitator. I början kan det handla om att handledaren lånar ut sin kognitiva kompetens inom området, genom att konkret peka på lämpliga strategier eller centrala aspekter i den uppgift som ska lösas. Det kan också handla om att se till att alla i gruppen deltar aktivt eller att ställa frågor som hjälper gruppen vidare. Stödet avtar varefter studenterna blir mer självständiga (Pettersen, 2008).

Nytt i Flempan kan delvis beskrivas som ett problembaserat eller problemorienterat projektarbete. Här finns en hög grad av deltagarstyrning och alla uppgifter är inte designande på förhand. Lärarna är viktiga i planering och organisation och fungerar som handledare och coacher under produktionen. Studentredaktörerna engageras i planeringsarbetet som tar avstamp i både forskning och beprövad erfarenhet, inte minst deras egen. Men till skillnad mot i traditionellt projektarbete med en färdig produkt som utvärderas i slutet, sker publicering, självvärdering och feedback löpande. Eftersom uppgifterna inte kan planeras på förhand är det dagliga stödet från lärare och mer erfarna studenter avgörande. Genom att studentredaktörerna är aktiva i planeringen blir de mer självständiga och säkra i att stödja sina reportrar från den lägre terminen.

Lärarrollen i denna pedagogiska modell kan liknas vid en byggnadsställning, som ger trygghet och stadga medan bygget pågår och försiktigt monteras ner när den inte längre behövs. Det engelska ordet *scaffolding* är en metafor som syftar på den vägledning och stöd som ges i nybörjar- expert-interaktioner, ursprungligen från studier av barns utveckling i samspel med föräldrar. Stödet består inte enbart av vägledning från lärare, utan också kollaborativt stöd från andra studenter och av lärandemiljön inklusive undervisningsdesign och gemensamma spelregler. Stödet möjliggör för nybörjaren att klara mer än hen gör på egen hand och avtar succesivt vartefter nybörjaren blir mer självständig (Pettersen, 2008).

Erfarenheter

När vi sjösatte Nytt i Flempan löpte det redaktionella arbetet under tio veckor med roterande roller för studenterna och i huvudsak två lärare som turades om att bära det redaktionella och pedagogiska ansvaret. Utöver att vi byggde en helt ny organisation bestående av omkring hundra oerfarna reportrar och med

en onaturligt hög personalomsättning, försvann alla reportrar från första terminen iväg på praktik efter fem veckor när deras kurs var avslutad. Andraårsstudenterna som varit redaktörer skulle nu ensamma hålla liv i kommunbevakningen ytterligare fem veckor. Det la sorti på stämningen ungefär samtidigt som gruppens smekmånadsfas var över.

Ändå blev projektet på många sätt en framgång redan från starten. Från Nytt i Flempans första reportrar, studenterna på termin ett, finns ingen enkätsammanställning, men jag hittar ett kort mejl daterat i april 2014 från Jolin Boldt som höll i den muntliga utvärderingen: *”Dagen fixad, allt blev fint, de var supernöjda. Hur ofta kommer studenter och TACKAR för en kurs??”*

Följande sammanställning bygger dels på studentutvärderingar, dels på en enkät som skickades ut till sex tidigare lärare under januari 2020. Dessa lärare är alla adjunkter eller adjungerade lärare, mer eller mindre yrkesverksamma journalister med erfarenhet från bland annat lokalredaktioner, undersökande journalistik och/eller webb, några med mångårig erfarenhet av journalistutbildning.

I den digitala studentutvärderingen från tredjeterminsstudenterna, med en svarsfrekvens på ca 80 procent, ansåg nästan tre fjärdedelar att kursens innehåll och upplägg var mycket relevant för dem som blivande journalister och projektet som helhet fick snittbetyget 4,2 av 5. Förutom praktiska erfarenheter av redaktörskap samt webb- och flerkanalspublicering för en riktig publik, lyfte många samarbetet över terminsgränserna. Motiveringarna löd bland annat ”Extremt lärorikt!”, ”Ett bra sätt att få studenter från olika terminer att umgås och lära av varandra. Jag personligen växte mycket att av vara "ledare" och ha ansvar för mina ettor.” ”Bra att vi får skriva för en riktig publik, det känns viktigare då. Kul med flerkanalspublicering, det känns fräscht och nytänkande.”

Det är framför allt arbetsledningen och redaktörsansvaret som studenterna ansett mest lärorikt, men också svårast. ”Den roligaste och bästa delen av kursen! Givande att arbets- och handleda andra studenter.” ”Kul att ha ansvar och få lära ut det man lärt sig till andra. Väldigt påfrestande då jag hade svårt att släppa ”jobbet” på fritiden. Jag var alltid nåbar för mina ettor och hade alltid krav på mig att ha nyheter förberedda för dem att skriva om.” ”Det var svårt att komma in i rollen de första dagarna, men sedan när det flöt - då jäklar.”

Däremot var det svårt att hålla motivationen uppe när redaktionen plötsligt förlorade två tredjedelar av personalstyrkan och många ansåg att det var för mycket upprepningar att hålla igång produktionen i tio veckor, särskilt efter att reportrarna hade försvunnit. Men alla höll inte med: ”Det var

bra på så sätt att vi själva fick styra och ställa utan några ettor som behövde vägledas. Dock var motivationen hos vissa allt för låg och det gjorde att resten av redaktionen fick slita onödigt mycket."

Efter något år kortades produktionen ner till fem veckor per termin, trots att det därför skulle bli svårare att upprätthålla en publik. Delvis på grund av studentutvärderingarna, men även krävande samordning kring kurser, resurser och lärare. Papperstidningen lades också ner och ersattes av en renodlad datajournalistikdesk.

Teori och praktik

Spänningen mellan teori och praktik har alltid präglat journalistutbildningar på högskola. Dels handlar det om synen på yrket och i vilken grad journalistik är ett hantverk som bäst lärs ut genom praktik eller främst ett intellektuellt yrke som kräver teoretisk utbildning (Gardeström, 2019). Det är också en fråga om vem som ska kontrollera utbildningen av journalister, vilka tidigare fick sin skolning på en redaktion. Att universiteten tar ansvar för att fostra blivande journalister kan ses som en garant för att inte enbart branschens behov tillgodoses, utan även samhällets. Utbildningarna kan därmed ses som ett korrektiv som gör journalistiken bättre (Gardeström, 2019).

Denna spänning är inte enbart typisk för journalistutbildningarna. Staffan Selander, Sveriges förste professor i didaktik, beskriver två kunskapsideal som krockar i professionsutbildningar på högskolenivå (Selander, 2001). Det klassiska bildningsidealet illustreras av mandarinen, kejsarens förvaltare i det forna Kina. Mandarinen var skolad i filosofi och litteratur men helt främmande för kroppsarbete, vilket han demonstrerade genom sina långa naglar. Det andra kunskapsidealet utgår från hantverkaren, som skolades till yrkesskicklighet i ett lärlingssystem med social bas i skråväsendet, från lärling och gesäll till mäster (Selander, 2001).

Yrkesutbildningar på högskola är också en dragkamp mellan olika intressenter, där uppdragsgivares, universitetslärares och studenters intressen möter krav från bransch- och fackliga organisationer. Den högskolebaserade yrkesutbildningens utmaning är att balansera dessa krav och att kombinera en vetenskaplig grund och ett kritiskt tänkande med praktiska yrkesfärdigheter: hantverkare och mandarin i ett. Bara så, menar Selander, skapas basen för en medvetet reflekterande, kritiskt bedömande och därmed utvecklingskapabel grupp av yrkesutövare (2001).

Vikten av att fostra reflekterande praktiker genom att förena teori och praktik i journalistutbildningen är alltså i förlängningen en förutsättning inte

bara för den enskildes förmåga att klara sig i ett yrke med höga krav på flexibilitet och förändring, utan även för branschens överlevnad. Ingen förnekar nog att en journalistutbildning på högskola måste innehålla båda, men det finns inga enkla lösningar på hur det ska gå till. Ofta görs en åtskillnad mellan teoretiska och praktiska moment, där syntesen i bästa fall förväntas uppstå i studenternas huvuden.

Så hur utvecklar vi studenterna till reflekterande praktiker? En utmaning är att hitta relevant, aktuell forskning på ”rätt” nivå som kan bidra med nya perspektiv eller modeller som stimulerar till reflektion. En annan att få de produktorienterade studenterna att se värdet i att reflektera och se till att seminarium och utvärderingar upplevs meningsfulla.

I Nytt i Flempan betyder detta att studenterna genom föreläsningar och litteraturstudier får teoretiska kunskaper om allt ifrån journalistikens roll i den lokala demokratin till datajournalistik och flerkanalspublicering (där Gunnar ständigt förser oss med relevant forskning). Sedan får studenterna möjlighet att tillämpa sina kunskaper under handledning. Forskningen bidrar med relevanta begrepp, teorier och perspektiv när de resonerar kring och reflekterar över sina egna erfarenheter i muntliga utvärderingar och skriftliga rapporter. Modellen är alltså en slags växelverkan mellan teori och praktik där studenterna får använda sina teoretiska kunskaper som modell för egna erfarenheter.

När studenterna får svara fritt på vilka som är de viktigaste kunskaperna börjar de oftast med praktiska färdigheter: webbpublicering, studioproduktion, redigering (tv, tidning), databasresearch och visualisering, hitta nyheter, utveckla idéer, att producera snabbt. I andra hand kommer kunskaper som har med yrkesroll och identitet att göra: journalistisk etik, arbetsledning, redaktörsroll, att jobba i en redaktion. En student skriver: ”Mycket tekniska kunskaper men också kännedom om hur jag fungerar i grupp/redaktion, hur det är att leda och organisera och vad jag förväntar mig av mig själv och av andra. Jag har också lärt mig mer om konflikthantering och flerkanalspublicering och att reflektera och tänka kring mediesituationen i dagens samhälle.”

De avslutande rapporter som studenterna skriver med hjälp av kurslitteraturen får relativt höga betyg när studenterna bedömer betydelsen för sitt eget lärande. Studenterna anser själva att de lär sig mer av att relatera sina erfarenheter till tidigare forskning, än genom att enbart värdera och reflektera över sitt arbete, utan forskningsanknytning. Det kan ses som ett kvitto på att modellen för växelverkan mellan teori och praktik faktiskt fungerar.

Process och produkt

Utifrån studier från olika professionsutbildningar vid Linköpings universitet har två olika gruppstrategier vid problembaserat lärande identifierats. Den processorienterade gruppen kännetecknats av diskussioner och återkommande utvärderingar av arbetet och grupprocessen. Den produktorienterade, ofta högpresterande, gruppen fokuserar på själva produkten och att fördela arbetsuppgifter mellan sig. Lärprocessen kommer i andra hand. (Pettersson 2008, s. 356).

Nytt i Flempans hybridkaraktär mellan journalistisk produkt och pedagogisk modell innebär att både studenter och lärare måste hitta en rimlig balans mellan process och produkt. Arbetsgrupperna under Nytt i Flempan är tydligt produktorienterade, vilket troligen har att göra med både uppgiften som sådan, studenternas förståelse av Nytt i Flempan och att de flesta lärare som handleder studenterna har sin yrkesidentitet som journalister snarare än pedagoger. När dessa handledare fritt får beskriva Nytt i Flempan är samstämmigheten stor, den beskrivs i första hand som en ”riktig” lokaltidning online, som produceras av studenter. Betoningen här ligger alltså snarast på produkten än på processen.

Bara en kollega beskriver Nytt i Flempan främst som ett pedagogiskt projekt: ”En hands on-kurs, där A-kursarna får öva nyhetsbevakning, -värdering och -produktion och de äldre studenterna dessutom tränar sig i samarbete och ledarskap, och får en fördjupad kunskap om den redaktionella processen och om webbpublicering.”

När handledarna definierar sin roll använder de främst ord som ”projektledare, arbetsledare, utgivare, överredaktör, idéspruta, textgranskare, räddare i nöden” vilka signalerar ett fokus på den journalistiska produkten. Men också ord som ”coach, handledare, medlare, stöd” som är mer processorienterade och som stämmer överens med den lärarroll som förknippas med problembaserat och projektorienterat lärande.

I studentutvärderingarna är produktorienteringen ännu starkare. Redaktörerna är genomgående minst nöjda med gemensamma utvärderingar och diskussioner som man uppfattar som ineffektiva och tidskrävande. I stället vill man ha mer individuell feedback av lärare. Att redaktörer och olika lärare ger olika feedback uppfattas som negativt, man vill gärna ha enkla svar även när de inte finns. Studenterna är också måna om produkten vilket kommer till uttryck i formuleringar som ”bra att nyhetsbevakningen ökar i Huddingeområdet.” I utvärderingar finns också kritik mot bristande ambitionsnivå och kompetens hos andra studenter och frustration över att den gemensamma

produkten inte håller önskvärd kvalitet. ”Innehållet känns ibland inte så trovärdigt, och ganska oprofessionellt” skriver en student i senaste utvärderingen.

Med ett överdrivet fokus på produkten riskerar läroprocessen och reflektionen att komma i skymundan. Samtidigt är en viss produktorientering nödvändigt för att studenterna ska känna motivation, delaktighet, stolthet och att deras arbete har en mening.

Tradition och nytänkande

Länge har autentiska redaktionsövningar varit standardmodell för att utbilda journalister, både i Sverige och internationellt. I den amerikanska debatten har modellen dock ifrågasatts på senare tid. Eftersom journalistyrket i sig är under förändring måste även utbildningarna tänka om, menar man. Fokus i ”utbildningssjukhusmodellen” har varit att förse den befintliga (och krympande) nyhetsindustrin med arbetskraft istället för att utmana den med nya idéer, menar bland andra Mensing och Ryfe (2013). De föreslår i stället en entreprenörsmodell som skiftar fokus från medieindustrins behov av nyheter och arbetskraft till publikens behov, från institutionella nätverk till sociala nätverk, och från färdighetsträning till experimenterande (Mensing & Ryfe, 2013). I stället för att enbart låta studenterna formas av journalister med lång erfarenhet av traditionella medier bör utbildningarna också bjuda in entreprenörer och utvecklare.

Samtidigt är kritiken inte helt rättvis, i alla fall inte för den modell som finns på Södertörns högskola och i andra delar av Norden. Pedagogiska redaktioner är mer flexibla än traditionella redaktioner och studenterna uppmuntras att experimentera med nya format och tekniker. Genom utvärderingar lär de sig att argumentera för sina idéer och reflektera över sina val (Jaakola, 2018). Och den ”sjukhusmodell” som Eric Newton förespråkar består inte heller enbart av att professionella journalister övervakar studenter medan de ”opererar” på en verklig publik. Newtons modell inkluderar teoretisk undervisning, laborativ verksamhet och forskning för att utvärdera och stimulera nya verktyg och tekniker, dessutom i samarbete med det omgivande samhället (Newton, 2013).

Nytt i Flempans redaktionsövning ska förbereda studenterna för att jobba på dagens redaktioner, vilket de gör redan någon vecka senare under sin första praktik. Samtidigt ska de få redskap att utveckla framtidens journalistik, både inom och bortom dagens medielandskap. Därför finns ett stort

utrymme för studenterna att experimentera med ny teknik, nya kanaler och nya format.

När lärarna formulerar vad de vill att studenterna ska lära sig och vad de faktiskt lärt sig handlar det både om yrkesidentitet, journalistrollen och det journalistiska hantverket. Några exempel på svar:

> Reportrarna har fått en insikt i hur nyhetsarbete fungerar, en känsla för hur man lägger upp en text och hur man lägger upp sitt arbete som reporter. Hur och var man hittar lokala nyheter, våga ringa och ställa frågor, ta konstruktiv kritik och läsa sina texter noga. Hur viktigt det är att vara korrekt och att båda sidor måste komma till tals. Perspektivet, vara vaksam på att det inte blir för reklamigt.
>
> Redaktörerna har lärt sig vikten av att ha en plan för publiceringarna, om rubriksättning och om hur man ger feedback. Att granska texter och hitta de luckor som finns, att våga föreslå lösningar, vikten av att uppmuntra och stödja och ställa krav. Att det krävs ett visst mod och ansvarstagande att våga leda kollegor och kritisera andras texter – på rätt sätt. Genom att det går live går det inte att gömma sig, de tvingas ta publicistiska beslut, det är en bra erfarenhet.

En roll som lärare har under Nytt i Flempan är att utifrån egna erfarenheter agera modell för hur studenterna kan tänka och gå tillväga i det dagliga nyhetsarbetet. En mästarlärarrelation bygger på att mäster vet mer än sin lärling om det yrke som väntar och vilka kompetenser som kommer att krävas i framtiden. Men det är inte självklart att lärarkollegiet definierar framtidens journalistik, snarare studenterna. Därför är inte allt planerat i detalj, på förhand givet.

Journalistik är inte enbart ett hantverk, inte ens när det handlar om medietekniska färdigheter. Även ”knapptryckningar” kräver reflekterande och kritisk bedömningsförmåga för att svara mot den snabba tekniska utvecklingen. Forskning kan även här bidra med perspektiv, omvärldsförståelse och kritiska perspektiv.

Tanken är att kontinuerlig utvärdering, omprövning och reflektion som tar avstamp i relevant och aktuell forskning fortsatt ska bidra till att studenterna blir experimenterande, reflekterande praktiker vid utbildningen på Södertörn shögskola. Och att de därmed ska utveckla journalistiken och sig själva, både på den arbetsmarknad som finns idag och den som de är med om att skapa.

Så måste också journalistutbildningen skapa utrymme för både omprövning och teoretisk reflektion kring den egna praktiken för att vara fortsatt

relevant – och för att inte återupprätta en åtskillnad mellan handens och hjärnans arbete.

Referenser

Dahlstrøm, H. K. I*nternal Practical Training as a Teaching Method for Journalist Students*. I Hovden, J., Gunnar Nygren, G. och Zilliacus-Tikkanen, H. Becoming a Journalist: Journalism Education in the Nordic Countries. (2016) Göteborg: Nordicom.

Eriksson, L.T, Björklund, E. & Morberg, Å (2020, 9 januari) ”Fel att högskolans fokus riktas mot forskningen”. Svenska dagbladet, Debatt s. 4.

Gardeström, E. *Journalistutbildning–gamla strider och nya utmaningar*. I Karlsson, M. och Strömbäck, J. (red.) Handbok i journalistikforskning. (2019).

Mensing, D., & Ryfe, D. (2013). Blueprint for change: From the teaching hospital to the entrepreneurial model of journalism education.#. In *ISOJ The Official Research Journal of the International Symposium on Online Journalism* (Vol. 3, No. 2, pp. 26–44).

Mensing, Donica. (2010). Rethinking [again] the future of journalism education. Journalism Studies. 11. 511–523. 10.1080/14616701003638376.

Newton, E. (2013). The “teaching hospital”– a goal for journalism education. Knight Foundation, 22.

Nygren, G., & Roxberg, M. (2011). En himla massa kanaler: Flerkanalspublicering i svenska mediehus 2010. Södertörns högskola.

Petersen, R. C. (2008). Kvalitetslärande i högre utbildning. *Introduktion till problem-och praktikbaserad didaktik*.

Selander, S. *Hantverkare och mandarin?* I Tedenljung, D. (red.) Pedagogik med arbetslivsinriktning (2001)

Young, M. L., & Giltrow, J. (2015). A Mobile Responsive Expertise: Learning Outcomes, Journalism Education, and the “Teaching Hospital” Model. Toward, 2020, 46–63.

Sustaining dialogue – A Södertörn case study on journalism departments and the sustainable development goals

NINA SPRINGER & LIUDMILA VORONOVA

"Clearly, Sweden has been able to brand itself as a sustainable forerunner" (Bradley, Hult, & Cars, 2013, p. 174). The Nordic country spearheads sustainable urban planning and development or the crafting of sustainable lifestyles. Such actions lead to ecological and social systems that can survive and persist (Costanza & Patten, 1995, p. 193). Accordingly, sustainability entails "avoiding extinction and living to survive and reproduce" (ibid.). In academic contexts, survival and persistence depend on successful, reciprocal communication (i.e., maintained dialogues with peers and stakeholders through the written and spoken word). In the same way, a microcosmos such as a workplace requires sustainable action: constructive communication and interaction to create an ecosystem in which colleagues bloom and live up to their potential.

Most often, it is the leading figures who set the tone. Södertörn's journalism department has enjoyed the great benefit that its full professor, Gunnar Nygren, not only serves as a leading figure in research and teaching but also as a ranger in a national park near his home. Hence, he is well-experienced in shepherding and fostering both people and conditions, which is greatly displayed by his pleasure in preserving traditions but also by his encouragement of innovative thinking. Moreover, his heart beats for both the 'close and the distant' (Johansson & Nygren, 2019); despite his strong connection to his physical and academic home, he is greatly open to and interested in diverse places and spaces.

The global discussion around social and environmental "sustainability" has never been more intense. An important signal was sent in 2015 by the United Nations General Assembly in formulating 17 Sustainable Development Goals (SDGs). Long before these goals had been introduced, they were already accounted for by academic research and teaching. We take this publication as an occasion to examine how SDGs are incorporated in a journalism department's educational and scientific missions, as well as third-stream activities. Södertörn's journalism department will serve as our case, and we will examine the department's research and its BA and MA curricula – consisting

of practical and scientific components – since such programs are most commonly offered by journalism departments in general. (In addition, Södertörn offers courses for professionals and a one-year program for students with other academic backgrounds who wish to become journalists.)

We examined the 17 SDGs and suggest – based on the applicability of their aims as outlined on the UN's website – that academic research, teaching, and outreach in our field, first and foremost, contribute to the following seven goals: "Quality Education" (Goal 4), "Gender Equality" (Goal 5), "Reduced Inequalities" (Goal 10), "Sustainable Cities and Communities" (Goal 11), "Responsible Consumption and Production" (Goal 12), "Peace, Justice, and Strong Institutions" (Goal 16), as well as "Partnerships" (Goal 17). We suggest seeing journalism departments in general, and Södertörn's journalism department in particular, as *dialogic spaces*. In education studies, a *dialogic space* is defined as "the site for dialogue to occur at the level of self (internal dialogue) and at the level of connected 'interthinking'" (Wood & Su, 2014, p. 364). This promotes an idea of "exploring perceptions of meanings rather than proving 'truths'" (ibid., p. 368). According to Wegerif (2013), dialogue should be not only a tool but also an aim of education, and research and outreach can be added to this. In the following, we will assess how the named SDGs are addressed in a "dialogue" between research and education, within research and within education, and between academia and (different stakeholders in) the society. For a consistent narration, we will re-order some of the goals and, given high overlaps, merge "Quality Education" and "Responsible Consumption and Production," as well as "Gender Equality" and "Reduced Inequalities."

Quality education: empower responsible media consumers and content producers

Higher education contributes globally to economic and social sustainability. The objectives of the Journalism Studies Division of the International Communication Association (ICA), one of the biggest scientific associations in our field, state that members are "concerned with journalism theory, journalism research, and professional education in journalism" (ICA, n.d.). All three elements are mentioned in the very same sentence; thus, we infer an "eye-to-eye" dialogue between research and education, even though the latter (education) is most often informed by the first (theory and research). The relevance of teaching for journalism scholars is highlighted by specialized journals, such as *Journalism & Mass Communication Educator*.

Since journalism as a scientific discipline is a highly applied one (in contrast to many other areas in the humanities or social sciences), a dialogue between academia/researchers and the industry/practitioners is rather a rule than an exception. The mix of practical and scientific elements in Södertörn's journalism education ideally provides students – future journalists, producers, managers, shapers of information flows, and communication experts – with a mindset that allows them to critically assess and use information, as well as to critically reflect upon (the impact of) their own products (e.g., Gardeström, 2016, 2017). In times when trust in the media or journalistic amplification are critically discussed, these information and media literacy skills become more important than ever to sustain the relationship with audiences (e.g., Aare, 2016; Donovan & boyd, 2019; Ireton & Posetti, 2018; Tsfati & Ariely, 2014; Vraga, Tully, & Rojas, 2009). Another major challenge in "avoiding extinction" is the need to understand, envision, advance, and educate about innovation in journalism production, dissemination, and financing so that journalism will continue to sustain its democratic functions, as well as its strong ties with empowered and critically engaged audiences. Thus, it is most important that interdisciplinarily and creatively thinking journalism scholars, educators, and practitioners initiate and continue conversations (e.g., Meier & Schützeneder, 2019 or the contributions in Nygren & Wadbring, 2019). Research at Södertörn engages intensively in this area (e.g., Al-Saqaf & Picha Edwardsson, 2019; Appelgren & Nygren, 2014; Grafström & Rehnberg, 2019; Linden, 2017; Picha Edwardsson, 2012; Volny, 2019).

Sustainable cities and communities

In the SDG terminology, journalism research, education, and practice should help to create "safe, inclusive and accessible, ... public spaces."[2] A research-informed journalism curriculum should take into account and help students to learn about and critically assess the barriers to inclusive and accessible public spaces – or "public spheres" – that the media create. Journalism students at Södertörn learn to reflect upon questions such as "How diverse is the journalistic workforce?" or "Whose voice is heard in public?" Answering these questions is necessary to understand the power- and diversity-related aspects of their own journalistic sourcing (e.g., Johansson & Nygren, 2019; Nygren, 2019a), as well as the non/inclusivity and in/accessibility of global news flows in general (Hafez, 2007; Waisbord, 2013).

Ideally, journalism departments reflect and represent diversity, too – in personnel, research areas, and practical knowledge. By equipping students

with relevant knowledge, tools, and skills, these future communicators are enabled to foster and sustain public communication in their specific area, with their local, national, or global audiences. However, the information flow between educators and students is certainly not unidirectional. Students of Södertörn's MA journalism program come from such diverse contexts (Ethiopia, Iran, Pakistan, Slovakia, Spain, and Syria, just to name a few), that conversations in the classroom allow *all* participants to learn about journalistic cultures and academic traditions generally understudied and underexposed (e.g., Ivanic, 1997; Kumashiro, 2002). Likewise, the diversity of staff members allows for a community of collegial lifelong learners.

As part of their "third mission," journalism education institutions ideally also engage in the media ecosystems of their local communities (Nygren, 2016, 2019b). Research at Södertörn, for instance, investigates new ways for local newspapers to reach out to young adults (Lindholmen Science Park, n.d.). Hyperlocal journalism, community journalism, and citizen journalism are evolving areas in research and education (e.g., Lewis, Holton, & Coddington, 2014; Nygren, Leckner, & Tenor, 2017). No other form of journalism is so directly engaged in and necessarily sustaining a dialogue with the audience. Including members of local communities as "prosumers" into journalistic processes not only makes journalistic production and decision making more transparent but can also contribute to diversity in news reporting, especially when such initiatives target "exposed areas" in segregated metropoles (e.g., Edwards, 2019). If journalists and audiences maintain communication, and journalistic practices become more transparent, this should add to audiences' trust in the media and foster civic participation instead of political alienation (e.g., Chen, Curry, & Whipple, 2019; Livingstone & Markham, 2008).

Reduced inequalities and gender equality

The non/inclusivity and in/accessibility of global news flows, as well as a lack of focus on journalistic cultures and theoretical reasoning in non-Western contexts, are discussed from the perspective of inequalities, too. A trend of de-Westernization has been observed in research on journalism and media (Curran & Park, 1999; Hallin & Mancini, 2012; Hanitzsch & Donsbach, 2012; Kern-Stone & Mishra, 2019; Larssen, 2010; Nygren & Dobek-Ostrowska, 2015; Zuiderveld, 2017). In parallel, there has been a vivid discussion about perspectives and voices heard in educational processes. For example, Kumashiro (2002) discusses how "antioppressive" pedagogy should be guid-

ing teaching and learning techniques, especially in a class where students represent diverse "discoursal identities" (Ivanic, 1997). A teacher's aim is to engage all students in the class, to create a space for discussing diverse media landscapes (e.g., by encouraging students to share examples from their own media cultures), and to demonstrate that it is not only Western media theories and methods that can be considered as the "right" or the only ones in the field (Lauridsen & Lillemose, 2015; Leask & Carroll, 2013).

Yet, such an approach is not completely free of challenges. First, our perspectives and ideas on critical thinking still are, to a large extent, informed by Western values of democracy, freedom of the press, and power of the media. Other national discourses, if not available in Swedish or English language, can be hard to tap into. Moreover, undergraduate education most often remains in the confinements of national academic discourses and publications. Second, in the department's MA program, students often come from disciplinary backgrounds other than journalism and media studies. They may import theories and methods from their fields (e.g., sociology, cultural studies, or anthropology) into their MA theses. While this often leads to original contributions, a transgression of disciplinary and language boundaries is not completely unproblematic, for instance, when supervisors and examiners are unfamiliar with certain (academic) cultures, subfields, concepts, and their application in other disciplines.

Reducing inequalities in teaching journalism can also be addressed through interactivity and cooperative learning techniques. Cooperative learning is ensured by the teachers' attempts to relate students' knowledge to their own experiences as media users *and* producers (Millis, 2010). Educational journalistic platforms, such as Södertörn's *Nytt i Flempan*, allow students to try out different journalistic genres and roles.

Reducing inequality concerns empowerment and the promotion of social, economic and political inclusion for all, "irrespective of age, sex, disability, race, ethnicity, origin, religion or economic or other status."[3] At Södertörn's journalism department, these categories are addressed in lectures and workshops on intersectionality and media within BA and MA courses. It is important to note that, as Kumashiro (2002, p. 40) states, otherness can often come in unintentionally and through a "hidden curriculum." Introducing feminist perspectives on research problems and concepts allows students to see the social reality discussed in class through a critical lens. Such an approach in teaching ensures that alumni possess the gender and intersectionality awareness necessary for media producers and experts.

It is also important that similar conditions and equal power divisions are established for teachers and scholars regarding gender, age, and other factors, for instance, by safeguarding the freedom of research and teaching and ensuring equal access to resources (Yurchuk & Voronova, forthcoming).

Good health and well-being

One target of SDG goal 3, according to the UN, is to "[s]trengthen the capacity of all countries, in particular developing countries, for early warning, risk reduction and management of national and global health risks."[4] Transferred to a meso- and micro-level, this entails that (a) public institutions (such as journalism departments) must safeguard working conditions that account for their members' health and well-being. Journalism departments are also (b) institutions for higher education that equip future journalists with relevant journalistic tools to cover such topics. Lastly, journalists' health and well-being are (c) topics that concern researchers.

In research-informed education, journalism students are made familiar with the topics of (coping with) production stress, job loss, and unemployment (e.g., Reinardy, 2011; O'Donnell, Zion, & Sherwood, 2016) or post-traumatic stress triggered by conflict, disaster, and even everyday life reporting, including harmful experiences in interactions with audiences (e.g., Andersson, 2010, 2013; Chen et al., 2018; Dworznik, 2006; Himmelstein & Faithorn, 2002). On the one hand, such educational content can be criticized for demotivating future journalists. On the other hand, it is highly important for students to learn about possible risks and challenges that come with this profession. It is clearly advisable, however, to consider the framing: Such topics should be presented in a solution- and coping-oriented manner. At Södertörn, a curricular internship on the BA level is accompanied by regular seminars at school. Discussing not only exciting but also challenging first work experiences in a safe space with peers serves to build up a support structure and network (Chen et al., 2018).

To report on health topics and medical studies, future journalists should be equipped with an elementary understanding of scientific standards and statistics. Hence, at Södertörn, studying scientific methods is mandatory for BA and MA journalism students alike. In addition, students are introduced to (and encouraged to critically examine) the concept of constructive and solution-oriented journalism (e.g., Meier, 2018), even in conjunction with positive psychology (McIntyre & Gyldensted, 2017).

To support students' well-being over the course of their higher education, it is a general rule at Södertörn that assignments are spread over the whole academic term, so that workload bottlenecks can be avoided. In addition, student health services are offered for free. The staff's well-being is also addressed in employee training and university health services.

Partnerships for the goals

Cooperation within education and research is important on all levels. The cooperation between countries, which the UN calls for, starts in the physical space of a classroom, especially when students come from different parts of the world. Moreover, partnerships in education and research can be initiated by bilateral agreements and international research projects. Teamwork based on friendship and support can be fertile ground for academic cooperation (Yurchuk & Voronova, forthcoming). At Södertörn's journalism department, Gunnar Nygren has established interdisciplinary and international networks on topics such as journalism cultures, media and conflict, journalistic professionalism and education, local media, and journalists' interactions with their sources. His network partners come from Russia, Poland, Latvia, Lithuania, Estonia, Finland, Ukraine, and Norway, to name just a few.

These networks have made their contribution to enhancing "knowledge sharing on mutually agreed terms"[5] as the UN calls for. They have also created opportunities for student mobility; Erasmus+ and bilateral agreements provide students at Södertörn with opportunities to, for example, learn more about the Russian media landscape in a two weeks course at Moscow State University, or enable Norwegian students to join BA students in a pop-up newsroom covering parliamentary elections (Tirén Berg, 2018).

Peace, justice, and strong institutions

Cooperation between countries, institutions, and individuals should be conflict-preventive by ensuring peace and justice on micro-, meso-, and macro-levels. Nygren and colleagues (2018) point to the urgent need for a discussion about how journalism can contribute to dialogue and understanding between different sides in a conflict, in line with a proposition that "peace journalism" needs to be promoted in contrast to conventional "war journalism" (Galtung, 2003).

Critical reflections on the media's role in conflicts and on the consequences of conflict for media have found a place in both research and education at Södertörn's journalism department. In Nygren and colleagues'

research, the focus is on the changes within and challenges faced by journalism cultures in the ongoing Ukraine conflict (Nygren et al., 2018; Nygren & Hök, 2016). The discussions about peace journalism continue in dialogues with students. The MA course Journalism and International Conflicts discusses research on the role that journalism plays in conflicts and peace, based on current research and practical experience. Students' own empirical research and journalistic writing on the topic (published on the *Nytt i Flempan* platform) enrich the department's educational and research environment.

The UN's SDG 16 focuses on institutions (their efficiency, accountability, and transparency) and the inclusivity of decision making. At the university as a public institution, this goal can be reached by, firstly, ensuring that educational processes fulfill the requirements of efficiency, accountability, and transparency and that students can participate in decision making via program councils and other platforms. Secondly, it is to safeguard that research results are publicly available in different formats – both academic (preferably in open-access publications) and popular science ones.

Discussion: Sustainability in education through dialogue on all levels

We have described how the journalism department at Södertörn University deals with sustainability concerns in research and teaching by establishing dialogues on different levels. A culture of horizontal connections where hierarchies are questioned (yet, experiences and analytical approaches have authority and are respected) in many ways has shaped the department thanks to Gunnar Nygren, himself an eager participant of different types of conversations and a role model in how dialogues can be held and maintained. However, such a dialogic approach does not come without challenges, some of which have been addressed in this chapter. In addition, it can be observed that efforts in education are not the ones that bring the biggest merits. Furthermore, lecturers need resources to be able to keep themselves up-to-date, and diversity – in regard to personnel but also to ideas about educational content – requires flexibility from all parties involved. Thus, endeavors to create sustainable research and teaching environments come with costs, so the extent to which these challenges can be tackled is also defined by available budgets. While certainly not perfect, Södertörn's journalism department tries its best to serve as a dialogic space in educational processes and research, outreach, and administration. This tradition of dialogue on different levels, with other disciplines and between different political and cultural contexts,

will be sustained. It is now up to the coming generations to keep the dialogues Gunnar Nygren has started up and running.

Endnotes

[1] https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030-goal11.html
[2] https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030-goal10.html
[3] https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030-goal3.html
[4] https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030-goal17.html

References

Aare, C. (2016). A narratological approach to literary journalism: How an interplay between voice and point of view may create empathy with the other. *Literary Journalism Studies, 8*(1), 106–139.

Al-Saqaf, W., & Picha Edwardsson, M. (2019). Could blockchain save journalism? An explorative study of blockchain's potential to make journalism a more sustainable business. In M. Ragnedda & G. Destefanis (eds.), *Blockchain and Web 3.0: Social, economic, and technological challenges* (pp. 97–113). London: Routledge.

Andersson, C. (2010). Så undviker du att hamna i extremisternas fällor. *Journalisten*, 107, 32.

Andersson, C. (2013). Dealing with the extreme right. In R. Wodak, M. Khosravinik, & B. Mral (eds.), *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse* (pp. 321–331). London: Bloomsbury Academic.

Appelgren, E., & Nygren, G. (2014). Data journalism in Sweden. *Digital Journalism, 2*(3),394–405. doi: 10.1080/21670811.2014.884344

Bradley, K., Hult, A., & Cars, G. (2013). From eco-modernizing to political ecologizing: Future challenges for the green capital. In J. Metzger & A. R. Olsson (eds.), *Sustainable Stockholm. Exploring urban sustainability in Europe's greenest city* (pp. 168–194). New York, London: Routledge.

Chen, G. M., Curry, A., & Whipple, K. (2019). *Building trust: What works for news organiz ations*. Retrieved 2020 February 12 from https://mediaengagement.org/research/building-trust

Chen, G. M., Pain, P., Chen, V. Y., Mekelburg, M., Springer, N., & Troger, F. (2018). 'You really have to have a thick skin': A cross-cultural perspective on how online harassment influences female journalists. Advance Online Publication. *Journalism*. doi: 10.1177/1464884918768500

Costanza, R., & Patten, B. C. (1995). Commentary: Defining and predicting sustainability. *Ecological Economics, 15*(3), 193–196.

Curran, J., & Park, M.-J. (eds.). (2000). *De-Westernizing media studies*. London: Routledge.

Donovan, J., & boyd, d. (2019). Stop the presses? Moving from strategic silence to strategic amplification in a networked media ecosystem. *American Behavioral Scientist.* Advance Online Publication. doi: 10.1177/0002764219878229

Dworznik, G. (2006). Journalism and trauma: How reporters and photographers make sense of what they see. *Journalism Studies, 7*(4), 534–553. doi: 10.1080/14616700600757977

Edwards, C. (2019). *How journalists in Sweden are focusing on community: Event by The*

Local. Retrieved 2020 February 12 from https://www.thelocal.se/20191022/how-can-journalism-become-a-dialogue-event-by-the-local

Gardeström, E. (2016). Educating journalists : The who, when, how, and why of early journalism programmes in the Nordic countries. In J. F. Hovden, G. Nygren, & H. Zilliacus-Tikkanen (eds.), *Becoming a journalist: Journalism education in the Nordic countries* (pp. 25–37). Gothenburg: Nordicom.

Gardeström, E. (2017). Losing control: The emergence of journalism education as an interplay of forces. *Journalism Studies, 18*(4), 511–524. doi: 10.1080/1461670X.2015.1073117

Grafström, M., & Rehnberg, H. S. (2019). Public organisations as news producers: An odd species in the local media landscape. *Nordicom Review, 40*(Special Issue 2), 85–100. doi: 10.2478/nor-2019-0028

Hafez, K. (2007). *The myth of media globalization*. Cambridge: Polity.

Hallin, D. C., & Mancini, P. (eds.). (2012). *Comparing media systems beyond the western world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hanitzsch, T., & Donsbach, W. (2012). Comparing journalism cultures. In F. Esser & T. Hanitzsch (eds.), *The handbook of comparative communication research* (pp. 262-276). New York: Routledge.

Himmelstein, H., & Faithorn, E. P. (2002). Eyewitness to disaster: How journalists cope with the psychological stress inherent in reporting traumatic events. *Journalism Studies, 3*(4), 537–555. doi: 10.1080/1461670022000019173

International Communication Association (ICA) (n.d.). *Divisions: Journalism studies*. Retrieved 2020 February 12 from https://www.icahdq.org/group/journalism

Ireton, C., & Posetti, J. (2018). *Journalism, fake news & disinformation: Handbook for journalism education and training*. UNESCO Publishing.

Ivanič, R. (1997). *Writing and identity: The discoursal construction of identity in academic writing*. Philadelphia: John Benjamins.

Johansson, K. M., & Nygren, G. (eds.). (2019). *Close and distant. Political executive-media Relations in four countries*. Gothenburg: Nordicom.

Kern-Stone, R., & Mishra, S. (eds.). (2019). *Transnational media: Concepts and cases*. Hoboken: Wiley-Blackwell.

Kumashiro, K. K. (2002). *Troubling education: Queer activism and antioppressive peda gogy*. New York: RoutledgeFalmer.

Larssen, U. (2010). *Call for protection: Situating journalists in post-Cold War Romania in a global media development discourse*. Doctoral dissertation. Stockholm: Stockholm University.

Lauridsen, K.M., & Lillemose, M.K. (eds.). (2015). *Opportunities and challenges in the multilingual and multicultural learning space*. Final document of the IntlUni Erasmus Academic Network project 2012-15. Aarhus: IntlUni.

Leask, B., & Carroll, J. (2013). *Good practice principles in practice: Teaching across cultures*. Retrieved 2020 February 12 from https://www.ieaa.org.au/documents/item/125

Lewis, S. C., Holton, A. E., & Coddington, M. (2014). Reciprocal journalism: A concept of mutual exchange between journalists and audiences. *Journalism Practice, 8*(2), 229–241. doi: 10.1080/17512786.2013.859840

Linden, C.-G. (2017). Decades of automation in the newsroom: Why are there still so many jobs in journalism?. *Digital Journalism, 5*(2),123–140. doi: doi.org/10.1080/21670811.2016.1160791

Lindholmen Science Park (n.d.). *Projektexempel: Beta Borås*. Retrieved 2020 February

2012 from https://www.lindholmen.se/projektexempel/beta-boras
Livingstone, S., & Markham, T. (2008). The contribution of media consumption to civic participation. *The British Journal of Sociology*, 59(2), 351–371. doi: 10.1111/j.1468-4446.2008.00197.x
McIntyre, K., & Gyldensted, C. (2017). Constructive journalism: An introduction and practical guide for applying positive psychology techniques to news production. *The Journal of Media Innovations, 4*(2), 20–34. doi: 10.5617/jomi.v4i2.2403
Meier, K. (2018). How does the audience respond to constructive journalism? Two experiments with multifaceted results. *Journalism Practice, 12*(6), 764–780. doi: 10.1080/17512786.2018.1470472
Meier, K., & Schützeneder, J. (2019). Bridging the gaps: Transfer between scholarly research and newsrooms in journalism education. Toward an evidence-based practice in an age of post-truth and state of flux. *Journalism & Mass Communicator Quarterly*. Advance Online Publication. doi: 10.1177/1077695819830021
Millis, B.J. (eds.). (2010). *Cooperative learning in higher education: Across the disciplines, across the academy*. Sterling: Stylus.
Nygren, G. (2016). Medieekologi – ett helhetsperspektiv på medieutveckling. In G. Blomberg, S. Carlsson, A. Dingertz, L. Lindell, & M. Wagner (eds.), *Människorna, medierna och marknaden: Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring: forskningsantologi* (pp. 85–108). Stockholm: Wolters Kluwer Statens offentliga utredningar.
Nygren, G. (2019a). Fler källor – men vissa grupper saknas nästan helt. In M. Karlsson & L. Truedson (eds.), *Nyheter – allt mer en tolkningsfråga? Mediestudiers innehållsanalys 2007–2018* (pp. 72–85). Stockholm: Institutet för mediestudier.
Nygren, G. (2019b). Local media ecologies. *Nordicom Review, 40*(2), 51–67. doi: 10.2478/nor-2019-0026
Nygren, G., & Dobek-Ostrowska, B. (eds.). (2015). *Journalism in change: Professional journalistic cultures in Poland, Russia and Sweden*. Frankfurt a. M.: Peter Lang Edition.
Nygren, G., & Hök, J. (eds.). (2016). *Ukraina och informationskriget: Journalistik mellan ideal och självcensur*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
Nygren, G., & Wadbring, I. (eds.). (2019). *På väg mot medievärlden 2030. Journalistikens villkor och utmaningar* (7th edition). Lund: Studentlitteratur.
Nygren, G., Glovacki, M., Hök, J., Kiria, I., Orlova, D., & Taradai, D. (2016). Journalism in the crossfire: Media coverage of the war in Ukraine in 2014. *Journalism Studies*, *19*(7), 1059–1078.
Nygren, G., Leckner, S., & Tenor, J. (2017). Hyperlocals and legacy media. Media ecologies in transition. *Nordicom Review, 39*(1), 33–49. doi: 10.1414/nor-2017-0419
O'Donnell, P., Zion, L., & Sherwood, M. (2016). Where do journalists go after newsroom job cuts?. *Journalism Practice, 10*(1), 35–51. doi: 10.1080/17512786.2015.1017400
Picha Edwardsson, M. (2012). *Media processes for content production: Studies of structures and climate impacts*. Doctoral dissertation. Stockholm: KTH.
Reinardy, S. (2011). Newspaper journalism in crisis: Burnout on the rise, eroding young journalists' career commitment. *Journalism, 12*(1), 33–50. doi: 10.1177/1464884910385188
Tirén Berg, J. (2018). 'Pop-up Newsroom riksdagsvalet' granskar informations- och desinformationsflöden i sociala medier inför valet. Retrieved 2020 February 12 from https://news.cision.com/se/sodertorns-hogskola/r/pop-up-newsroom-riksdagsvalet--granskar-informations--och-desinformationsfloden-i-sociala-medier-inf,c2607750

Tsfati, Y., & Ariely, G. (2014). Individual and contextual correlates of trust in media across 44 countries. *Communication Research, 41*(6), 760–782. doi: 10.1177/0093650213485972

UNESCO (1980). *Many voices, one world: Towards a new, more just, and more efficient world information and communication order*. Paris: UNESCO.

Volny, S. (2019). *Datajournalistik – ideal och verklighet.* Huddinge: Södertörns högskola.

Vraga, E. K., Tully, M., & Rojas, H. (2009). Media literacy training reduces perception of bias. *Newspaper Research Journal, 30*(4), 68–81.

Waisbord, S. (2013). *Reinventing professionalism: journalism and news in global perspective*. Cambridge: Polity

Wegerif, R. (2013). *Dialogic: Education for the Internet age*. New York: Routledge.

Wood, M., & Su, F. (2014). A mission possible: Towards a shared dialogic space for professional learning in UK higher education. *European Journal of Higher Education, 4*(4), 363–72. doi: 10.1080/21568235.2014.912949

Yurchuk, Y., & Voronova, L. (forthcoming). Challenges of ongoing conflict research: Dialogic autoethnography in studies of post-2014 Ukraine. In P. Sartoretto & S. Jeppesen (eds.), *Media activist research ethics*. London: Palgrave Macmillan.

Zuiderveld, M. (2017). *Battling the 'invisible nets': Gender in the fields of journalism in sub-Saharan Africa.* Doctoral dissertation. Gothenburg: Gothenburg University.

Datajournalistik till massorna

HELENA BENGTSSON OCH KRISTOFER SJÖHOLM

Inom journalistiken idag är datajournalistik ett begrepp som alla redaktioner känner till. Kompetensen är efterfrågad hos medieföretagen och idag finns en årligen återkommande konferens i datajournalistik för journalister från hela Norden – NODA – som arrangerades för första gången i november 2013 på Södertörns högskola.

Vad få kanske vet är att Gunnar Nygren och Södertörns högskola spelade en avgörande roll genom att vara initiativtagare till ett projekt som förvandlade datajournalistiken från något okänt till något som varje svensk medieredaktion behöver förhålla sig till.

Det var 2011 som Gunnar Nygren och projektledare Ester Appelgren, tillsammans med oss på *SVT*, började fundera på hur man skulle kunna sprida kunskaperna om datajournalistik till fler än några få huvuden. Väljartjänsten *Valpejl* hade vunnit Stora journalistpriset på hösten 2010 och det fanns ett yrvaket intresse för att på ett mer systematiskt sätt jobba med data som en del i den journalistiska bevakningen. Gunnar var då nyckelperson i att samla ihop olika intresserade medieredaktioner – såväl stora nationella mediehus som lokala nyhetsorganisationer – för att tillsammans med oss på public service gå samman i ett unikt samarbete genom att söka pengar från *Vinnova* för ett stort forsknings- och utvecklingsprojekt. Målet var att under två år utveckla datajournalistiken i Sverige genom satsningar på kompetenshöjning och utbildningssamverkan.

Ett antal medieföretag inbjöds att delta – och *SVT, SR, Aftonbladet, SvD, NMT (Norrköpings Tidningar m fl), Mittmedia* och *Helsingborgs Dagblad* valde att vara med. Några medarbetare från varje bolag valdes ut för att delta aktivt i projektet – och på så sätt sprida datajournalistiska metoder och arbetssätt inom sina respektive organisationer.

Under loppet av två år fick dessa medarbetare en gedigen genomgång av en mängd metoder inom datajournalistiken. Totalt genomfördes en lång rad workshops som började väldigt grundläggande med Google Spreadsheets och tvättning av data – och slutade med produktion av visuella karttjänster och programmering i databasspråket SQL.

Deltagarna fick både lära sig verktygen, men också ställa sig på andra sidan och undervisa sina kollegor. *Norrköpings Tidningar* visade hur de använt Google karttjänster och ”crowd sourcing” för att engagera sina läsare i allt från

fotboll till fastighetsförsäljningar. *Sveriges radio* lärde ut hur man förvandlar informationen i en PDF till en användbar Excelfil och *Mittmedia* undervisade i Tableau Public, ett analys- och visualiseringsverktyg. Projektet anlitade också externa föreläsare: från Finland kom Teemo Tebest, *YLE*, och lärde ut hur man journalistiskt kan använda social nätverksanalys – och från Danmark kom Tommy Kaas och höll en workshop i kartprogram.

Projektet gjorde också flera studieresor, framförallt till datajournalistikkonferensen NICAR – som varje år anordnas av amerikanska IRE, en förlaga till Grävande Journalister. Under dessa resor såg man också till att göra besök på amerikanska redaktioner – man träffade journalister på världsledande redaktioner som *New York Times* och *Pro Publica* – och under konferensen anordnades också exklusiva lunchföreläsningar för projektets deltagare. Bland andra pratade Sarah Cohen från *New York Times* och vem kan glömma Matt Waites föreläsning om drönarjournalistik – som naturligtvis inleddes med en drönare som flög över den svenska delegationen.

I samband med en av konferenserna gjordes också studiebesök på *IRE/NICAR* i Columbia, Missouri – och en idé föddes att skapa ett svenskt centrum for datajournalistik.

Inspirerade av NICAR, som förutom att anordna konferenser också samlar in och paketerar offentlig data för mediaföretag runt om i USA skapade projektet en databank – där deltagarna kunde ladda upp data som sedan kunde användas av den som så önskade.

Och så ville projektet naturligtvis skapa en egen konferens. I november 2013 anordnades den första konferensen i datajournalistik i Norden (NODA) – och den konferensen har fortsatt sedan dess och anordnats i princip varje år på olika orter i Norden.

På denna första konferens hade man två keynote-speakers som båda två sedan dess har haft stora framgångar inom internationell datajournalistik: Ben Welsh, som nu leder ett stort team av datajournalister på *Los Angeles Times* och Mar Cabra som ledde datajournalisterna på *ICIJ* genom de stora projekten Panama och Paradise Papers.

I samband med datajournalistikkonferensen anordnades också en dataskola – en hel dag med praktiska övningar som genomfördes dagen innan konferensen. Dataskolan var ett samarbete med föreningen Grävande Journalister.

Slutligen så gjorde man också ett antal s.k. hackaton – journalister och utvecklare som tillsammans under ett dygn jobbar med data och försöker få fram en journalistisk produkt. Dessa hackaton gjordes i samarbete med för-

eningen FAJK och under tre sådana arbetade man med data från bland annat Stockholms stad, Naturvårdsverket och Valmyndigheten.

Bland några av bidragen fanns nyheter om den osynliga smutsen över Norrland eller ojämställdheten inom Stockholms gymnasieskolor, visualiseringar över soptipparna som hotar vår miljö och ett quiz om våra fördomar om stockholmare.

Det är nu snart 10 år sedan Gunnar var med och drog igång detta avgörande projekt för datajournalistiken i Sverige, och sedan dess är det snarare regel än undantag att datajournalistiska insatser årligen prisas med guldspadar på Gräv eller vinner Bonniers Stora journalistpris.

Detta avgörande projekt satte verkligen datajournalistiken på den svenska mediekartan. Även om drömmen om det stora centrat för datajournalistik gick om intet så ser man tydligt – både på journalistutbildningar och medieföretag – att datajournalistiken är här för att stanna. Datajournalistiken har gått från att hantera enkla statistiktabeller och Excelfiler till stora och komplicerade databaser och visualiseringar. Idag används programmering och geografiska verktyg – imorgon kommer vi mycket sannolikt att se användning av AI och s.k. maskininlärning. Detta ser vi redan i USA. Och utan Gunnars avgörande insatser och kontaktnät för ett decennium sedan hade kanske datajournalistiken fortfarande varit något okänt i mediesverige.

Författarförteckning

Christoph Andersson	journalist och adjunkt i journalistik, Södertörns högskola.
Ester Appelgren	docent i journalistik vid Södertörns högskola.
Helena Bengtsson	redaktör och projektledare inom datajournalistik, SVT
Lars-Åke Engblom	professor i medie- och kommunikationsvetenskap, Jönköping University.
Elin Gardeström	docent i journalistik, Södertörns högskola.
Jan-Olof Gullö	professor i musik- och medieproduktion, Kungl. Musikhögskolan.
Ulrika Hedman	fil. dr. i journalistik, Göteborgs universitet.
Jöran Hök	fil dr i freds och utvecklingsforskning samt lektor i journalistik vid Södertörns högskola.
Michael Karlsson	professor i medie- och kommunikationsvetenskap, Karlstads universitet.
Torbjörn von Krogh	fil. dr i medie- och kommunikationsvetenskap, knuten till DEMICOM, Mittuniversitetet.
Milda Malling	doktorand i journalistik, Södertörns högskola.
Tom Moring	professor i kommunikation med inriktning mot journalistik, Helsingfors universitet.
Lars Nord	professor i politisk kommunikation, Mittuniversitetet.
Jonas Nordling	chefredaktör *Dagens Arena* och tidigare ordförande för Journalistförbundet.

Malin Picha Edwardsson	lektor och avdelningsföreståndare för journalistik, Södertörns högskola.
Nina Springer	docent i journalistik, Södertörns högskola.
Kristofer Sjöholm	IT-konsult, tidigare vid SVT Pejl, SVT.
Carina Tenor	doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap, Karlstads universitet.
Lars Truedson	Journalist och föreståndare för institutet för mediestudier.
Sanna Volny	adjunkt i journalistik, Södertörns högskola
Liudmila Voronova	lektor i journalistik, Södertörns högskola.
Ingela Wadbring	professor i medie- och kommunikationsvetenskap och forskningsledare för Demicom, Mittuniversitetet.
Oscar Westlund	professor, Oslo Metropolitan University, samt professor (II) vid Högskolan i Volda.
Andreas Widholm	docent i journalistik, Stockholms universitet.
Henrika Zilliacus-Tikkanen	universitetslektor, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingfors.

Gunnar Nygren, Östersjöprofessor i journalistik vid Södertörns högskola, gick i februari 2020 i pension. Gunnar är en person som skapar engagemang kring viktiga frågor, driver på journalistisk förändring, och lyfter människor både i den akademiska världen och i mediebranschen. Ett signum för Gunnars forskning är att den uppmärksammar journalistikens samhällsroller på flera olika nivåer, från det hyperlokala till det globala. I denna vänbok beskriver kollegor till Gunnar hur de på olika sätt inspirerats av detta engagemang för journalistikens utveckling. Bokens 21 kapitel är författade av kollegor inom olika delar av akademin, samt av verksamma journalister som Gunnar samverkat med genom åren. Kapitlen kretsar kring fyra teman: Mediepolitik och demokrati; Kris, medieskugga och möjligheter; Gunnar som inspiratör; och Framtidens journalister och fortbildning. Kapitelförfattarna belyser centrala frågor för medieutvecklingen, men också hur Gunnar – både som lärare och forskare – har bidragit till en kritisk och konstruktiv diskussion om journalistikens roll i samhället.

Södertörns högskola | www.sh.se/publications | publications@sh.se

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se